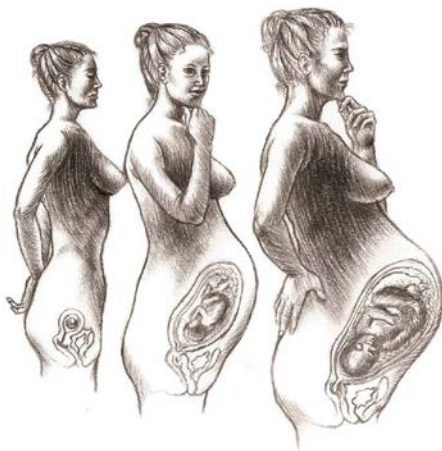

การศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด
และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่น
ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

The Study of Health Care for Pregnant women, after giving birth, and
the new born babies using the local wisdom in Nakhon Si Thammarat.

จิตติมา ดำรงวัฒนะ

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

ขบวนการทางการแพทย์แผนใหม่ที่จัดการโดยรัฐได้ไป กดทับ ปิดกั้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านของไทยที่สืบทอดกันมาเป็นร้อยๆปี ให้สูญสลายไม่มีพื้นที่ ไม่มีตัวตนอยู่ในสังคมไทย มองความเจ็บป่วยในมิติเดียวแบบวิทยาศาสตร์ รักษาโดยให้ทานยาที่ต้องผ่านการตรวจสอบโดยเทคนิคที่เป็นวิทยาศาสตร์ ความรู้และวิธีการรักษาแบบวิทยาศาสตร์เข้าไปกำหนด จึงต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตรวมทั้งรากฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่น อยู่ที่ไหน และเราถูกสร้างขึ้นเป็นตัวตนได้อย่างไร ทำให้ผู้หญิงถูกจัดวางให้อยู่ภายในกรอบกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูลูกในครอบครัว จำกัดสิทธิผู้หญิงในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ อย่างไรก็ตามคือคำถามหลักในการวิจัย(๑.) อัตลักษณ์และวิถีการดำรงชีพตามแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์หญิง หลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันยังคงมีพลานุภาพอย่างเพียงพอ แต่กระแสของการแพทย์แผนปัจจุบันต้องอาศัยภูมิปัญญาตะวันตกนั้นยิ่งกว่าใช่หรือไม่ และเพราะเหตุปัจจัยใด(๒.) องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์หญิง หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด ซึ่งกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันเกิดความสนใจใหม่ (Re - Think) ในฐานะทวนกระแสกลับคืนสู่องค์ความรู้ภูมิปัญญาเดิม ใช่หรือไม่ และเพราะเหตุปัจจัยใด(๓.)พลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชได้รับความสนใจน้อยลงเพราะเหตุ และปัจจัยใด พร้อมอธิบายอย่างแจ่มแจ้ง

ด้วยการใช้วิธีการศึกษาโดยการสุ่มตัวอย่าง ใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นบุคคล กาล เวลา สถานที่ พิธีกรรม และสิ่งสำคัญอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชแบ่งออกเป็นกลุ่มคือ กลุ่มหมอตำแย(ผดุงครรภ์โบราณ) และกลุ่มหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอดใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ด้วยการสัมภาษณ์สนทนา ซักถาม เข้าร่วมกิจกรรม บันทึกภาพ บันทึกเสียง การจัดประชุมกลุ่มย่อย จากนั้นจึงนำผลมาการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะแยกแยะศึกษาทั้งประวัติความเป็นมาการศึกษาอัตลักษณ์ และวิถีการดำรงชีพตามแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดนครศรีธรรมราช ตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตพร้อมเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ในรูปของรายงานทางวิชาการอย่างเต็มรูปแบบ

จากการศึกษาพบว่า แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์มี หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันไม่สามารถรักษาได้ทั้งกระบวนการ แต่หยิบยืมบางขั้นตอนมาใช้ คือ การนวดท้อง หรือการคัดท้อง และการอยู่ไฟหลังคลอดบุตร สำหรับพิธีกรรมในการทำคลอดเด็กจะมีจำนวนน้อย เพราะหญิงมีครรภ์ส่วนใหญ่นิยมทำคลอด และฝากครรภ์ที่โรงพยาบาล เป็นส่วนใหญ่ แต่ในส่วนองค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิดยังคงยอมรับ และนิยมกันอยู่ในสังคมปัจจุบันซึ่งนำสู่การแพทย์ทางเลือก ในศักยภาพด้านพลัง อำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิดยังคงเหลือไว้เพียงพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์แต่ละพื้นที่เท่านั้นเพราะส่วนใหญ่มาตรฐานทางสังคมจะผลักดันให้ทำคลอด ณ โรงพยาบาล จึงทำให้พิธีกรรมในแต่ละช่วงวัยของทารกเลื่อนหายไปตามกาลเวลา

มรรคผลที่ได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้สามารถสร้างแนวทางการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในชุมชนด้านประเพณี และพิธีกรรม สร้างความภูมิใจในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น และช่วยสร้างความเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช อีกทั้งสร้างทางเลือกผู้เกี่ยวข้องเชิงนโยบายได้ตระหนักถึงการใช้วัฒนธรรมเป็นรากฐานของการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาในด้านพัฒนาสังคมจากรุ่นสู่รุ่นสืบไป

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษา วิจัย เรื่อง แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช The Study of Health Care for Pregnant women, after giving birth, and the new born babies using the local wisdom in Nakhon Si Thammarat. ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพ และการใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสุมไพรดูแลสุขภาพรวมถึงพลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพ ของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชสำเร็จลุล่วงและสมบูรณ์ได้ด้วยความช่วยเหลือทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณครูคนแรกคือ พ่อ และแม่ ที่ได้อบรมสั่งสอนเลี้ยงดูตามแบบแผนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดนครศรีธรรมราช ท่านคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทน์ถ่ายทอดวิชาโดยมอบ “พรหมวิหารธรรม” และที่ปรึกษาในการวิจัยครั้งนี้คือท่านรองศาสตราจารย์ วัฒน คำศรี รวมทั้งคณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ทบทวนและชี้แนะในกรอบแนวคิด เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แก่ผู้ศึกษา และนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณท่านเจ้าของ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ทุกท่าน ที่ทำให้ผู้ศึกษาสามารถรู้ และเข้าใจ นำมาใช้ รวมทั้งการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เนื้อหาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลแม่และเด็กที่ได้ให้ความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลและการจัดเวที กลุ่มหมอด่าแยหรือแม่ทาน อาทิ คุณป้าเรือย รอดแก้ว, โต๊ะฉาวเปี้ย สารไสยา, โต๊ะโสม คงชำนาญ, คุณยายคำ รัตนมุณี, คุณยายแจ่ม อัครคำ ผู้ที่คอยให้ข้อมูลและเล่าประสบการณ์ ตลอดมา

อานิสงส์ที่เกิดจากการศึกษา วิจัย ในครั้งนี้ เพื่อมอบแก่ทายาทรุ่นหลังให้มีความเคารพ และศรัทธาต่อองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำเหตุและผลที่ได้รับจากการศึกษาสร้างภูมิคุ้มกันตนในสังคมสืบต่อไป

จิตติมา ดำรงวัฒนะ
รหัสนักวิจัย วช . ๔๙๑๐๐๑๒๕

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ..... (ก)

กิตติกรรมประกาศ..... (ก)

บทที่

๑. บทนำ.....	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
คำถามการวิจัย.	๖
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	๖
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๗
ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของโครงการวิจัย.....	๗
๒. แนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
ประเพณีการเกิด.....	๑๐
ระบบการแพทย์พื้นบ้าน.....	๒๓
แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๓๔
แนวคิดด้านวัฒนธรรม.....	๔๐
ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	๔๕
๓. ระเบียบวิธีศึกษาวิจัย.....	๕๔
แผนวิจัย.....	๕๔
ขอบเขตวิจัย.....	๕๕
วิธีการดำเนินการศึกษา.....	๕๖
อุปกรณ์การวิจัย	๕๗

๔. ผลที่ได้รับจากการศึกษา	๖๑
ตอนที่ 1 แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัด นครศรีธรรมราช	๖ ๑
ตอนที่ ๒. องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญา ท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช.....	๘๔
ตอนที่ ๓. พลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของ จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	๑ ๐ ๕
๕ การอภิปรายผลและสรุปผลการศึกษา.....	๑๒๐
การอภิปรายผลและวิเคราะห์การศึกษา.....	๑๒๐
ข้อคิดเห็นในการศึกษา	๑๓๕
ข้อค้นพบในการศึกษา	๑๔๑
ประเด็นแนวทางในการศึกษาครั้งต่อไป.....	๑๔๔
บรรณานุกรม.....	๑๔๖

บทที่๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การมีครรภ์ของมารดา การดูแลรักษาครรภ์ การทำคลอดบุตร จนกระทั่งการเลี้ยงดูบุตรนั้น เป็นสิ่งที่เกิดมาพร้อมประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ บรรพบุรุษสมัยก่อนได้สั่งสมเรียนรู้จากการดำเนินวิถีชีวิตในแต่ละวันมีหลายสิ่งหลายอย่างเกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดความ สุข หรือเกิดปัญหาอุปสรรคต่างๆ แล้วช่วยกันนำภูมิปัญญามาหาวิธีการแก้ไขในสิ่งเหล่านั้นจนได้สืบทอดเล่าเรื่อง หรือจดบันทึกถ่ายทอด จากรุ่นสู่รุ่น ในยุคต่างๆ เป็นต้นมา แต่ในยุคปัจจุบันแนวทางการพัฒนาประเทศได้มุ่งเน้นยุทธศาสตร์พัฒนาจากฐานล่างให้เข้มแข็ง (ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๑-๔) เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีการฟื้นฟูและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไทย การส่งเสริมพัฒนาเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ด้านการแพทย์แผนไทยในการรักษาสุขภาพ เป็นวัฒนธรรมไทยที่มีการศึกษาค้นคว้าและส่งเสริมให้มีการให้บริการอย่างทั่วถึง เช่นการนวด การประคบด้วยสมุนไพร การใช้สมุนไพร หรือที่เรียกกันว่า “สปา” (SPA) การพัฒนายาสมุนไพรที่มีคุณภาพดี รวมทั้งการส่งออกสมุนไพรซึ่งมีอยู่ในตลาดที่ใหญ่มาก จะเกิดเศรษฐกิจอุตสาหกรรม เกษตรกรรม ที่เชื่อมโยงกันขนาดใหญ่ เป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชน และเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นกลับมา * แนวทางการส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเพื่อเพิ่มความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพและอนามัยได้เข้มแข็ง (ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๕-๖)

แต่นโยบายการพัฒนาทางด้านสาธารณสุขของประเทศไทยที่ผ่านมา มีเป้าหมายที่มุ่งเน้นให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั่วประเทศเป็นเป้าหมายหลัก ดังนั้นการสาธารณสุขจึงมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของประชาชนจำนวนมาก ภาระงานทางด้านการแพทย์ และสาธารณสุขแผนปัจจุบัน จึงมีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ในงานบริการด้านสาธารณสุขแผนปัจจุบันต้องอยู่ในสถานะที่จะต้องพึ่งพิงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางชาติตะวันตกเป็นหลัก

* ประเวศ วะสี. “การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.” ใน **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, ๒๕๓๖

ยาและเวชภัณฑ์ในปัจจุบันส่วนใหญ่ต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศทั้งสิ้น จึงเป็นปัญหาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในสังคมชนบท ขบวนการทำงานและกลุ่มอำนาจรัฐได้เข้าไปจัดวางกลุ่มคนจน ไว้อยู่บริเวณชายขอบของสังคม สร้างภาพหรือปิดป้ายกับคนกลุ่มนี้ว่าเป็นผู้ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐเท่านั้น อำนาจดังกล่าวทำงานผ่านพื้นที่ปฏิบัติการทางกายภาพ ในปรากฏการณ์นี้คือ โรงพยาบาลที่เป็นหน่วยงานของรัฐ ความพยายามของบรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เลือกที่จะสร้างประดิษฐกรรมทางวาทกรรมเรื่อง “พื้นที่แห่งการแพทย์สมัยใหม่ที่จะร่วมโครงการประกันสุขภาพ ๓๐ บาทรักษาทุกโรค” ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะธรรมดาที่รักษาคณเฒ่าปวย ให้กลายเป็นพื้นที่ที่พิเศษประเภทหนึ่ง โดยการใช้เทคนิควิทยาในการสร้างพื้นที่ (Technologies) แบบหนึ่งที่ว่า “ การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่องน่ายกย่องบูชา ” (the purification of space) มากกว่าเป็นพื้นที่ตามธรรมชาติ สิ่งที่เทคนิควิทยาการของพื้นที่กระทำคือ สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ ด้วยการระบุ/กำหนด บทบาท/หน้าที่ ที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้นๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงล้ำ ล่วงละเมิดได้ ขณะเดียวกันก็มีการกำหนดผู้ดูแลปกป้องหรือผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่^๒

การรักษาผู้ป่วยที่เข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพ ๓๐ บาทรักษาทุกโรค จะถูกกำหนดให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบตามที่โครงการกำหนด จะเข้ารักษาพยาบาลที่ไหน จะกินยาอะไร ถ้ารักษาไม่หายจะย้ายโรงพยาบาลเองก็ไม่ได้ ต้องได้รับการอนุมัติจากแพทย์เจ้าของไข้ มิเช่นนั้นถ้าไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของโครงการ ก็จะถูกตัดสิทธิ์ ไม่ได้รับการคุ้มครองจากโครงการ กลุ่มผู้ป่วยที่ตกเข้าไปอยู่ในพื้นที่การครอบงำเหล่านั้น จำเป็นต้องยินยอมปฏิบัติตาม หรือใช้คำว่า “ เชื้อ ” จะให้ทำอะไร ปฏิบัติตัวอย่างไรตามที่โรงพยาบาลและแพทย์กำหนดก็ต้องยอม ปฏิบัติการที่ดูเป็นอิสระ เป็นธรรมชาติ ไม่มีการบังคับไม่มีความรุนแรง เพราะถ้าผู้ป่วยไม่พอใจในการดูแลรักษา ก็สามารถที่จะไม่ยินยอมให้รักษาได้ แต่ต้องพร้อมที่จะจ่ายค่ารักษาพยาบาลเองทั้งหมด เนื่องจากไม่อยู่ในเงื่อนไขที่ทางโรงพยาบาลจะรับผิดชอบ ปฏิบัติการเหล่านั้นเป็นความรุนแรงที่ลุ่มลึกที่กระทำต่อมนุษย์ที่ถูกกระทำให้กลายเป็นคนชายขอบของสังคม ที่มีโอกาสหรือสิทธิในการที่จะเลือกน้อยกว่าบุคคลกลุ่มอื่นในสังคม

ปัญหาที่เกิดขึ้นสถานการณ์ปัจจุบัน โรงพยาบาลหลายแห่งของรัฐประสบปัญหาการขาดทุน จากการเข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพ ๓๐ บาทรักษาทุกโรค เนื่องจากรายจ่ายที่เพิ่ม

^๒ ชัยชนะ สุวรรณเวช และคณะ "ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขภาพรวม" สำนักงาน

สูงขึ้น ในการดูแลรักษาผู้ป่วย จากจำนวนผู้ป่วยที่เพิ่มสูงขึ้น งบประมาณที่จัดสรรมาไม่เพียงพอกับรายจ่าย ทางโรงพยาบาลจำต้องลดค่าใช้จ่ายทุกอย่าง ดังเช่น ประสิทธิภาพของยาต้องรักษาอาการของโรคได้ แต่ราคาต้องไม่แพงจนเกินไป จำกัดจำนวนเจ้าหน้าที่ เพื่อควบคุมค่าใช้จ่ายด้านค่าจ้างแรงงาน ทั้งที่จำนวนผู้เข้ารับการรักษาเพิ่มขึ้น ความเข้มงวดในการควบคุมค่าใช้จ่ายของโรงพยาบาลจากผู้บริหารโรงพยาบาล ทำให้เกิดความกดดันของผู้ปฏิบัติงาน จนเกิดปัญหาแพทย์พยาบาล และเจ้าหน้าที่บางส่วนลาออกจากโรงพยาบาลของรัฐเข้าไปทำงานในส่วนของรัฐกิจเอกชน การเกิดขึ้นของรัฐกิจโรงพยาบาลเอกชน เป็นรูปแบบการทำงานของวัฒนธรรมครอบครัว และกลุ่มอำนาจ สร้างพื้นที่ในการหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จุดประสงค์เพื่อกอบโกยผลและหาประโยชน์ จากร่างกายของมนุษย์ เอาไว้เปรียบจากความทุกข์ยาก เจ็บป่วย ซึ่งปัจจุบันความนิยมของผู้ป่วยที่เข้ารับบริการตามโรงพยาบาลเอกชน ได้เพิ่มจำนวนสูงขึ้น สร้างรายได้ กำไรให้แก่กลุ่มทุนทางธุรกิจเป็นอย่างสูง เหตุผลจากได้รับความนิยมเข้าใช้บริการของโรงพยาบาลเอกชน ดังกล่าว เนื่องจากปัญหาการให้บริการ การจัดการของโรงพยาบาลของรัฐ ดังเช่น เรื่องคุณภาพในการรักษา และประสิทธิภาพในการให้บริการ ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มทุนธุรกิจที่ลงทุนในโรงพยาบาลเอกชนเหล่านั้น กับสายสัมพันธ์เชื่อมโยง คนรอบข้างของนายกเทศมนตรี ที่มีหุ้นในโรงพยาบาลเอกชนเหล่านั้น แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ทับซ้อนอีกรูปแบบหนึ่งของนโยบายดังกล่าว ที่ปัญหาของการดำเนินโครงการส่งผลประโยชน์ต่อกลุ่มคนบางกลุ่ม

ทางเลือกของกลุ่มคนจนที่ถูกสร้างให้เป็นกลุ่มชายขอบของสังคมที่มีอยู่อย่างจำกัดพื้นที่ ถึงแม้ว่ายาที่ได้รับจะมีประสิทธิภาพไม่ด้อยไปกว่ายาช่วยอาการ ป่วยไข้ ลดความรุนแรงลง ก็ต้องอดทนยอมรับ ในส่วนคุณภาพการให้บริการของเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ต้องทำใจยอมรับ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลเองก็ต้องเหน็ดเหนื่อยจากจำนวนคนไข้ที่เพิ่มสูงขึ้น สวัสดิการในการทำงานก็มิได้เพิ่มสูงขึ้นตามปริมาณงานที่เพิ่มขึ้น ประสิทธิภาพในการทำงานและการให้บริการ จึงย่อมเกิดปัญหาขึ้นแน่นอน ผู้รับผลกระทบโดยตรงในปัญหาดังกล่าวคือคนยากคนจนที่เป็นคนชายขอบของสังคม ต้องยอมจำนน รับการรักษาในรูปแบบที่รัฐกำหนด ผ่านสถานพยาบาลของรัฐเพียงอย่างเดียว ไม่มีโอกาสเลือกรูปแบบในการรักษา จากการศึกษาของโทมัส คูห์น (Thomas Kuhn) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ทำให้เราเห็นว่า ทฤษฎีต่างๆทางวิทยาศาสตร์หาใช่เครื่องมือที่เปิดเผยถึง “ ความจริง ” อันเป็นสากลปลอดภัยจากค่านิยมของยุคสมัยไม่ตรงข้ามทฤษฎีต่างๆทางวิทยาศาสตร์ในแต่ละยุคจะตั้งอยู่บนการยอมรับในสัจพจน์บางอย่างที่ถือกันว่าเป็นฐานของความจริงทั้งหมด วิวัฒนาการของทฤษฎีวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นได้ก็เพราะมีการค้นพบใหม่ๆที่หักล้างกับสัจพจน์เดิมทำให้นักวิทยาศาสตร์เปลี่ยนมุมมองที่มีต่อโลกใหม่ นับเป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรือชุดของเครื่องมือที่ใช้ในการเข้าใจความเป็นจริงจากทัศนะนี้ “ ความเป็นจริง ”

ที่ค้นพบในวันนี้หาใช่ความเป็นจริงสุดท้ายที่ไม่แปรเปลี่ยนไม่ มันอาจถูกแก้ไขหรือแม้แต่หักล้างได้ในอนาคต^๓

จากปรากฏการณ์เยี่ยงนี้ ว่าได้ว่าเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องต้องกันและกันระหว่างการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีทางวิทยาการแพทย์สมัยใหม่ กับวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของสังคมอย่างไม่รู้เท่าทัน เพราะการแพทย์แผนปัจจุบันได้นำวิธีการดูแลรักษามาจากการแพทย์ของสังคมตะวันตก เมื่อนำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขบริบททางสังคม และวัฒนธรรมตะวันออกทำให้เกิด ปรากฏการณ์ “ช่องว่างทางวัฒนธรรม” (Cultural Lag) ซึ่งมีความแตกต่างทางด้านความเชื่อเกี่ยวกับโรค วิธีการดูแล และวิถีการปฏิบัติตัวของผู้รักษา และผู้ป่วยที่มาเข้ารับการรักษา ดังนั้นการใช้ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันเพียงระบบเดียว จึงน่าจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างครอบคลุม และรอบด้าน ฉะนั้นจึงต้องมีวิธีการที่หลากหลายเพื่อการก่อให้เกิดทางเลือกให้ประชาชนอีกทางเลือกหนึ่งโดยเฉพาะ(ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๗-๘)

ทางเลือกที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นดังนั้น การแพทย์แผนไทย แพทย์แผนโบราณ และแพทย์พื้นบ้าน ฯลฯ ในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอด “รุ่นสู่รุ่น” จากอดีต ถึงยุคปัจจุบันจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในอดีตในขบวนการรักษา การเจ็บป่วยของคนไทย โรคบางโรคสามารถรักษาโดยใช้ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้าน การใช้ยาสมุนไพร เปลือกไม้ รากไม้ หรืออาหารในชีวิตประจำวันสามารถนำมาประยุกต์ใช้มาเป็นยาได้ ไม่จำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายที่สูงในการรักษาพยาบาล ระบบจัดการรักษาของภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้าน จะกระทำการรักษาควบคู่กับการเลือกที่จะบริโภคอาหาร อาหารบางชนิดจะเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับผู้ป่วยบางโรค หรือที่เรียกว่า “ของแสลง” เพราะอาหารเหล่านั้นจะมีผลให้อาการของความเจ็บป่วยเกิดความรุนแรง หรือไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ แต่ในปัจจุบัน ขบวนการทาง การแพทย์แผนใหม่ที่จัดการโดยรัฐได้ไป กดทับ ปิดกั้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านของไทยที่สืบทอดกันมาเป็นร้อยๆปี ให้สูญสลายไม่มีพื้นที่ ไม่มีตัวตนอยู่ในสังคมไทย มองความเจ็บป่วยในมิติเดียวแบบวิทยาศาสตร์ รักษาโดยให้ทานยาที่ต้องผ่านการตรวจสอบโดยเทคนิคที่เป็นวิทยาศาสตร์ ความรู้และวิธีการรักษาแบบวิทยาศาสตร์ ต้องตรวจสอบคุณสมบัติของยา ว่าต้องมีผลในการรักษาโรคนั้นจริงๆ ถ้าไม่ได้มีการตรวจสอบตามหลักการแพทย์สมัยใหม่ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ใน

^๓ อภิพร วรณณนอม. “ ภูมิปัญญาการรักษาโรคกระดูกของพระครู ธรรมธราชิณ (พ่อท่านจอบ) ” วัชราราวดี ดำบลบางจาก อำเภอมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยทักษิณ , ๒๕๔๑

หลักของเหตุ และผล ก็จะไม่ยอมรับ เป็นรูปแบบของอำนาจสมัยใหม่ที่มาควบคู่กับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ ที่เป็นหลักการของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ มีการทดสอบและพิสูจน์ได้ สร้างความชอบธรรมให้ผู้เชี่ยวชาญเข้าไปจัดการ เข้าไปกำหนด เปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตของผู้ป่วย และมีความชอบธรรมที่จะทำต่อร่างกายผู้ป่วย ดังเช่น การผ่าตัด การให้ยา ให้แก่ร่างกายมนุษย์ โดยความถูกต้อง ไม่ผิดกฎหมาย ยากที่จะสามารถตรวจสอบ หรือไม่ไว้วางใจได้ การรักษาโดยวิธีแบบแพทย์พื้นบ้านของไทยตามวิธีของคนยากคนจน จึงไม่มีพื้นที่ทางสังคมให้ดำรงอยู่ ไม่มีสถาบันทางการแพทย์ยอมรับ เป็นการกระทำที่มีขอบทางกฎหมาย ถูกตีตรา คิดป้ายว่าเป็น “หมอเถื่อน” ถ้าไปปรึกษาคนไข้จะมีความผิดตามกฎหมาย ด้วยข้อจำกัดด้วยทางเลือกในการรักษาอาการเจ็บป่วยดังกล่าว กลุ่มคนจนเป็นคนชายขอบของสังคมจึงจำเป็นต้องยอมรับ การปฏิบัติการครอบงำจากรัฐ โดยยากที่จะต่อต้านขัดขืนจึงมีคำถามเกิดขึ้นว่า “รากฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่ที่ใด และเราถูกสร้างขึ้นเป็นตัวคนได้อย่างไร” (ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๕)

ประเด็นคำถามหลักอีกอย่างหนึ่งที่เป็นที่ถกเถียงภายในกลุ่มต่างๆของทฤษฎีสตรีนิยม (feminism) และเป็นคำถามหัวใจที่กำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีด้วยก็คือคำถามที่ว่า ความเป็นหญิงชายหรือความเป็นเพศนั้นคืออะไร ถูกกำหนดจากอะไร มโนทัศน์ที่มีความหมายถึงอัตลักษณ์ทางเพศ คือ Sex และ gender นั้นเหมือนหรือต่างหรือคาบเกี่ยวซ้อนทับกันอย่างไร อัตลักษณ์ทางเพศเป็นตัวกำหนดหลักของปัจเจกภาพใช่หรือไม่ ข้อถกเถียงในประเด็นเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญของความเข้าใจเรื่องการก่อรูปอัตลักษณ์ และข้อถกเถียงนั้นได้อิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นในทฤษฎีสังคมศาสตร์ด้วย โดยทั่วไปเข้าใจกันว่า มโนทัศน์ sex นั้นหมายถึงความเป็นเพศที่กำหนดจากลักษณะทางกายภาพ และgender หรือที่นักวิชาการไทยบางท่านบัญญัติศัพท์ว่า “เพศภาพ” นั้นหมายถึงความเป็นหญิงชายที่ถูกกำหนดจากสังคมและวัฒนธรรม กลุ่มสตรีนิยมเห็นว่าข้ออ้างของคำอธิบายบนฐานคิดแบบสารัตถะนิยม ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ทางชีววิทยามีผลต่อการจำกัดพื้นที่ทางสังคมการเมืองของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงถูกขังขังให้อยู่ภายในกรอบกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูลูกในครอบครัว จำกัดสิทธิผู้หญิงในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ อย่างไรก็ดีตามคำอธิบายสารัตถะนิยมไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตามได้ถูกสั่นคลอนจากแนวคิดที่เห็นว่า “ความเป็นจริง” ต่างๆเป็นผลของกระบวนการผลิตความหมายของยุคสมัย กระบวนการดูแลรักษาของหญิงมีครรภ์ และหญิงหลังคลอดในอดีตนั้น จึงต้องทำด้วยความทุ่มเททั้งชีวิตและจิตวิญญาณในการดูแลรักษาทารกในครรภ์ให้ลืมตาดูโลกอย่างปลอดภัยและมีความสมบูรณ์ทุกประการ ดังนั้นผู้หญิงจึงเป็นผู้มีประสบการณ์ที่เชี่ยวชาญในการเลี้ยงดู และอบรมสั่งสอนบุตรในการดำรงชีวิตโดยตรง และเป็นที่น่าถือสรัทธาของลูกหลานในชุมชน รวมทั้งมีบทบาทของการเป็นผู้นำครอบครัวโดยทางอ้อม จากที่กล่าวมาข้างต้น

จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติตนในสังคมปัจจุบันนั้นความขัดแย้งต่อ ประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาเป็นแบบแผน ซึ่งควรต่อการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในชุมชนด้านประเพณี พิธีกรรมต่อไป ดังนั้นการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช จักทำให้เกิดความเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิตการดูแลสุขภาพของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อการสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดความรู้สืบทอดให้ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชต่อไปอย่างยั่งยืนต่อไป

คำถามหลักในการวิจัย

๑. อัตลักษณ์ และวิถีการดำรงชีพตามแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์หญิง หลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันยังคงมีพลานภาพอย่างเพียงพอ แต่กระแสนของการแพทย์แผนปัจจุบันต้องอาศัยภูมิปัญญาตะวันตกนั้นยิ่งกว่าใช่หรือไม่ และเพราะเหตุปัจจัยใด

๒. องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์หญิง หลังคลอด และทารกแรกเกิด ซึ่งกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันเกิดความสนใจใหม่ (Re - Think) ในฐานะทวนกระแสกลับคืนสู่องค์ความรู้ภูมิปัญญาเดิม ใช่หรือไม่ และเพราะเหตุปัจจัยใด

๓. พลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชได้รับความสนใจน้อยลงเพราะเหตุ และปัจจัยใด

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

๒. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

๓. เพื่อศึกษา พลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์มี หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

๒. ทราบองค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดนครศรีธรรมราช

๓. ทราบศักยภาพด้านพลัง อำนาจ เหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. สร้างแนวทางการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในชุมชนด้านประเพณี และพิธีกรรม

๒. สร้างความภูมิใจในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น และช่วยสร้างความเข้าใจ

ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

๓. ช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงการใช้วัฒนธรรมเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคม

อ้างอิง

รูปภาพประกอบในบทที่๑

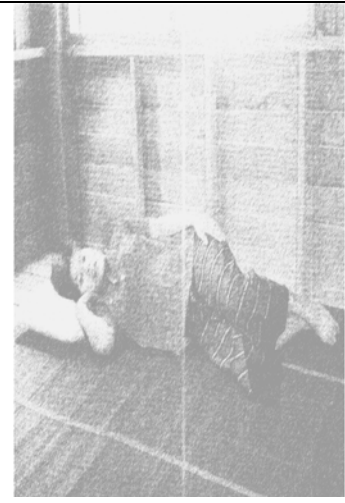
ภาพหมายเลข ๑

แสดงวิถีชีวิตของหญิง
ชาวบ้านทำงานในเรือกสวนไร่นา
ของตนตั้งแต่รุ่งอรุณจนพลบค่ำ

ภาพหมายเลข ๒

แสดงการดูแลสุขภาพของ
ตนเองของหญิงชาวบ้านในอดีต
นั้นและจะดูแลจากประสบการณ์
ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา

ภาพหมายเลข ๓

แสดงการดูแลสุขภาพตนหาก
เมื่อทำงานหนักจนป่วยไข้ก็จะ
พักผ่อนภายในบ้านเรือนของตน
มิได้หวังพึ่งพิงโรงพยาบาล

ภาพหมายเลข ๔

แสดงการสังเกตการปรับเปลี่ยน
เรือนร่างและทรวดทรงของหญิง
ในอดีตจะเป็นเรื่องปกปิดลับ
เฉพาะมิได้เปิดเผยเยี่ยงปัจจุบัน

ภาพหมายเลข ๕

แสดงการดูแลรักษาออกมาจาก
จิตวิญญาณภายในสำนึกมิใช่เพียง
เพื่อคำตอบแทนของผู้เป็นแม่

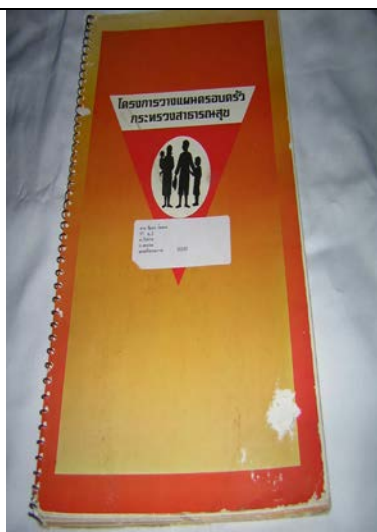
ภาพหมายเลข ๖

แสดงถึงบทบาทหมอดำแย หรือ
แม่ทาน(ภาษาถิ่น)นำสมุนไพรใน
การรักษาที่เก็บไว้เป็นอย่างดีแล้ว
แบ่งปันซึ่งกันและกันในชุมชน

ภาพหมายเลข ๒

แสดงถึงเอกสารประกอบการอบรมหมอดำเยา ภายใต้นโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 – 2529) ซึ่งมีแผนงานบริการขั้นพื้นฐาน เน้นไปที่กระทรวงสาธารณสุข (เช่นโครงการโภชนาการ โครงการสาธารณสุขมูลฐาน โครงการวางแผนครอบครัว ฯลฯ)

ภาพหมายเลข ๘

แสดงเอกสารประกอบการอบรมโครงการวางแผนครอบครัว ภายใต้นโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 – 2529) ซึ่งมีแผนงานบริการขั้นพื้นฐาน เน้นไปที่กระทรวงสาธารณสุข คือโครงการวางแผนครอบครัว

ภาพหมายเลข ๕

แสดงปากฎการณ์จากภาพสะท้อนถึง จรรยาบรรณในวิชาชีพของหมอดำเยาหมกก่อนเล่าซึ่งต้องใช้ความอดทนและประสบการณ์ความชำนาญอย่างลึกซึ้ง

บทที่ ๒

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช **The Study of Health Care for Pregnant women, after giving birth, and the new born babies using the local wisdom in Nakhon Si Thammarat.** ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพ และการใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพรวมถึงพลังอำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพ ของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยมีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑. ประเพณีการเกิด
๒. ระบบการแพทย์พื้นบ้าน
๓. แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
๔. แนวคิดด้านวัฒนธรรม
๕. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ประเพณีการเกิด^๑

เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเกิดเป็นเรื่องใหญ่ หรือนับว่ามีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตคนเรามากที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเกิดเป็นชีวิตขึ้นมาในโลกแห่งวิญญูสงสารมนุษย์จึงได้ให้ความสนใจกำหนดกิจพิธีต่างๆ เกี่ยวกับเด็กตลอดจนมีความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดจำนวนมากมายประเพณีการเกิดของชาวพื้นเมืองภาคใต้ที่จะนำมาบรรยายต่อไปนี้ ก็จะนำมากล่าวถึงไว้โดยย่อ แต่ก็พอจะทำให้เข้าใจและมองเห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นชัดเจนพอสมควร

๑. ก่อนตั้งครรภ์

คนสมัยก่อนและชาวพื้นเมืองปัจจุบันมีความเชื่อเกี่ยวกับ “นางบอกเหตุและความฝัน” แข็งแรงในเรื่องเกี่ยวกับจะมีคนเกิดที่นั่นที่นี้กี่ว่า ถ้ามีผีเล่นตรวด (ผีฟุ้งได้หรือดาวตก) ไปตกตรงบ้านใคร บ้านนั้นก็จะมีคนเกิด ดังนั้นคนโบราณจึงห้ามมิให้ผู้ที่เห็นผีฟุ้งได้เอามือไปชี้หรือ

^๑ เสฐียร โกเศศ (พระยาอนุমানราชชน) “ประเพณีเนื่องในการเกิดและประเพณีเนื่องในการตาย” กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคัมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕

หักขึ้น เพราะจะทำให้กลายไปเกิดในท้องสัตว์เสีย อีกอย่างหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความฝัน ถ้าหญิงฝันว่าได้แก้วแหวนเงินทอง ฝันว่าได้มิดพร้าอาวูธ ฝันว่าได้สัตว์เลี้ยง อาทิ ช้าง ม้า ฝันว่าเห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระภิกษุ นักบวช ฯลฯ ก็เชื่อกันว่าจะได้บุตรธิดาเชยชม มีตำราหมอดูทำนายทายทักไว้แต่โบราณในหนังสือวรรณคดีก็มักกล่าวถึงไว้เสมอ

คนแต่ก่อนยังมีความเชื่อว่าเด็กที่เกิดมาครั้งแรกจะเข้ามาอาศัยอยู่ที่หน้าแจ้งหรือที่น่องของบิดาก่อนเป็นเวลา ๗ วัน จึงทำให้บิดามีอาการปวดเมื่อยขบนี้กอยากกินของแปลก ๆ คล้ายกับหญิงแพ้ท้อง หลังจากนั้นแล้วเด็กก็จะเคลื่อนย้ายไปอยู่ในท้องมารดา พอได้ ๗ วันจะทำให้มารดาเกิดแพ้ท้องอยากกินของแปลกๆ อาทิ กินดิน กินของหอม กินของเหม็นคาว กินเนื้อสัตว์ ฯลฯ ตลอดจนของธรรมดา อาทิ ส้ม กล้วย มะพร้าว ของเปรี้ยวๆ ต่างๆ เป็นต้น ถ้าผู้หญิงแพ้ท้องอยากกินของแปลกๆ ก็มีตำราหมอดูทำนายทายทัก เช่น อยากกินดินก็เชื่อว่าผู้ที่จะมีลูกเกิดมาจากที่ต่ำ (นรก) ถ้าอยากกินของหอมผู้มาเกิดมาจากที่สูง (สวรรค์) ถ้าอยากกินของเหม็นคาวผู้ที่จะมาเกิดมาจากพวกยักษ์มาร ถ่อยากกินเนื้อสัตว์ทั้งหลาย เช่น เนื้อวัว เนื้อหมู เชื่อว่าเสนรจะมาเกิด เป็นต้น เป็นของธรรมดาสำหรับผู้หญิงที่มีครรภ์ย่อมอยากกินโน่นกินนี่ จึงมีคำกล่าวของคนพื้นเมืองว่า “นี่อยากเหมือนเสนรมาเกิด” คือคนแพ้ท้องนี้กอยากกินของสารพัด และการแพ้ท้องนี้ แต่ละคนแต่ละครั้งก็มีความอยากรับประทานไม่เหมือนกัน

๒. ระหว่างตั้งครรภ์ (ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๑๐-๑๕)

ในระหว่างที่หญิงตั้งครรภ์คนเฒ่าคนแก่จะสั่งสอนตักเตือนหนักหนา โดยเฉพาะหญิงที่ไม่เคยมีลูกเดืมาาก่อน ยังไม่มีความรู้ประสบการณ์ จึงต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ ข้อห้ามหลายอย่างที่เป็นที่รู้กันทั่วไปก็มี ห้ามไม่ให้ลงจากบ้านเรือนไปอาบน้ำตอนกลางคืน และเวลาค่ำมืด หรือนับตั้งแต่สิ้นแสงตะวันเป็นต้นไป ให้รีบอาบน้ำเสียก่อนจะถึงเวลาพลบค่ำเพราะคนโบราณเชื่อกันว่าเดี๋ยวจะทำให้ “ฝนน้ำ” คือน้ำในท้องมากขณะเวลาคลอดเด็กจะลำบาก คือเด็กจะกลับหัวกลับหางพลิกไปพลิกมา ทำให้คลอดยากเนื่องจากน้ำเมือกหล่อลื่นมากเกินไป เวลาคลอดเด็กลำบากน้ำ หากจำเป็นจะต้องลงจากบ้านหรืออาบน้ำในเวลากลางคืน เขาก็ให้เดินกดอหุ้มแม่เท้าลงกับดิน เพื่อปิดประตูลม เพราะระหว่างนี้ชี้กับหัวแม่เท้าเป็นประตูลม กลัวผีต่างๆ และ ผีกระสือจะแอบซ่อนคอยทีอยู่แล้ว ถือโอกาสแทรกแฝงเข้าไปทางประตูลมได้ ทั้งขณะปกติและเมื่อเวลาเดินไปสะดุดอะไรเข้า หรือเมื่อเกิดบาดแผลขึ้น

ถ้าเกิดจันทรคราสหรือจันทรุปราคาขึ้น จะต้องรีบหาเข็มกลัดหนีบผ้าถุงชายพกเอาไว้ หรือจะใช้ก้อนหินห่อชายพกก็ได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันและต่อสู้กับสิ่งชั่วร้าย ผีสาธิตต่าง ๆ ซึ่งขณะอยู่ในสภาพบรรยากาศอันเลวร้ายมืดมัวเช่นนั้นมิให้ฉวยโอกาสมาแอบแฝงทำร้ายเด็กทารก (เช่น ทำให้เด็กเป็นใบ้) ที่กำลังอยู่ในท้องมารดาได้ ควรกินยาครรภ์รักษาเป็นประจำ ตามที่หมอด้าเฒ่าจัดให้

นอกจากนี้ยังห้ามมิให้ดอกตาปูหรือตาปูทำให้ไม้ติดแน่น อันจะทำให้คลอดยาก ห้ามมิให้นั่งคาบันใดจะทำให้คลอดยากเช่นกัน เพราะถือเคล็ดว่า “คา” คือไม่ออก ไม่เสร็จ ห้ามกินของรสเผ็ดจัดซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เด็กหัวล้าน ห้ามคนเดินผ่านหลังเวลานั่ง เชื่อว่าจะทำให้เด็กมีลักษณะเหมือนกับคนที่เดินผ่านหลังนั้น เพราะฉะนั้นจึงทำให้คนมีกรรมนั่งหันหลังเข้าช่องหรือมุมห้องมุมประตู ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือทำให้สัตว์บาดเจ็บ โดยเฉพาะ ลิง ค่าง แมว กลัวสัตว์จะใช้ชาติ คือลูกที่เกิดมามีสภาพเป็นเช่นนั้น ห้ามค่อยไขเปิด ไขโก่ กลัวลูกในท้องจะหลววน (แท้ง) ห้ามกระโดดหรือเดินก้าวยาว ๆ กลัวล้มเป็นอันตรายแก่ลูกในท้อง ห้ามไปงานศพ กลัวผีจะแอบแฝงมาบ้าน แต่ถ้าจำเป็นต้องไปงานศพให้เอาเข็มกลัดชายผ้าไว้ เพื่อป้องกันผีให้นอนพักเที่ยง กินกล้วยน้ำว้า กินน้ำผึ้งรวง ถัอสีลห้า แล้วทำจิตใจให้สบายนึกถึงหรือดูแต่สิ่งสวยงามภาพสวย ๆ เชื่อกันว่าจะทำให้ลูกที่เกิดมามีความสมบูรณ์รูปร่างสวยและคลอดง่าย

๓. ฟืนและก้อนเส้า (อ้างอิงภาพประกอบหมายเลข ๑๖-๒๐)

ก่อนถึงกำหนดคลอด จำเป็นต้องเตรียมการต่าง ๆ ล่วงหน้าเป็นแรมเดือนทีเดียวสิ่งแรกที่ต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าคือฟืนอยู่ไฟ โดยมากเป็นผู้ชายซึ่งเป็นสามีเป็นผู้จัดหาไว้ก่อนเป็นเดือน กองสุมดับไว้อย่างดี แต่ถางท้องถื่นที่หาฟืนได้ง่ายหรือผู้มีความจำเป็น ใกล้เคียง ๆ ราว ๑-๒ อาทิตย์ จะครบกำหนดคลอดจึงค่อยหาฟืนหรือสิ่งอื่น ๆ ก็มี เพราะถือว่าจะทำให้เด็กที่จะเกิดไม่ตายหรืออยู่รอดได้ง่าย ฟืนอยู่ไฟใช้ไม้ค่อนข้างสดหรือหมาด ๆ เพราะติดคุ้ได้ทนทานกว่าไม้ที่แห้งสนิท นิยมใช้ไม้เนื้อแข็ง ยิงได้ไม้เกี่ยม หลุมพอ ไม้กรูดผี ไม้พลับเพล ฯลฯ ยิ่งดีเพราะจุดไฟแล้วไม่เป็นถ่าน ไม้ฟืนอยู่ไฟตัดเป็นคุ้น ๆ ยาวสัก ๑ ศอกเท่า ๆ กัน คุ้นหนึ่งขนาดเท่าลำแขนหรือลำแข้ง และต้องเอาเปลือกออกให้หมดก่อนใส่ไฟ เพราะว่าถ้ามีเปลือกเวลาติดไฟจะเกิดประทุกระเด็นไปถูกคนอยู่ไฟ การก่อไฟใช้ฟืนแห้งเป็นเชื้อเพื่อให้ไม้ค่อนข้างสดติดง่าย อีกสิ่งหนึ่งที่ต้องเตรียมหาไว้ได้แก่ ก้อนเส้าอยู่ไฟ คือก้อนหินธรรมชาติที่ชาวบ้านไปเที่ยวหามาจากภูเขา ตามต้นแม่น้ำลำธาร ซึ่งหาได้ง่าย เลือกลูกเอาก้อนที่สวย ๆ เรียบลื่นเป็นมัน ขนาดพอดีคือโตประมาณเท่ากำปั้น ท้ายเหลี่ยม ๆ (แหลม) เป็นดีเพื่อใช้กดให้กุน (มดลูก) เข้าอยู่เร็ว ก้อนเส้านี้ใช้ราว ๒ ก้อน โดยนำไปใส่กองไฟที่อยู่ไฟนั่นเอง เมื่อร้อนดีก็นำออกมาแล้วใช้น้ำเย็นรดราดเพื่อลดความร้อนแล้วใช้ผ้าห่มพันให้มิดชิดนำไปนวดหน้าท้องขณะยังร้อน ๆ (ขนาดพอทนไหว) “ความร้อนจากก้อนเส้าและแรงกดเค้นจะช่วยขับน้ำคาวปลาออกมาให้หมด อันจะช่วยทำให้สบายตัวไม่มีโรคภัยเจ็บแอดกายหลัง หากใครไม่มีก้อนเส้าเองก็อาจจะขอยืมจากเพื่อนบ้านได้ แต่ก้อนเส้านี้ตามปกติแม่ทาน (หมอดำเย) จะมีไว้ประจำพร้อมอยู่แล้ว”

นอกจากฟืนและก้อนเส้าดังกล่าวแล้ว สิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเตรียมการไว้ระหว่างตั้งครรภ์ได้แก่ แม่ไฟ (ที่สูมกองไฟสำหรับคนอยู่ไฟ) แคร่อยู่ไฟ (มีทั้งชนิดเป็นแผ่นไม้กระดานและฟากไม้ไผ่มีขา) เครื่องตั้งราด อาหารแห้ง สำหรับเก็บไว้กินระหว่างอยู่ไฟ เมื่อถึงเวลาแล้วจะได้ไม่วุ่นวาย สะดวกรวดเร็ว พวกเบาะ ผ้าอ้อม เปล ฯลฯ และของสำหรับเด็กโดยทั่วไป เขาจะไม่เตรียม

ล่วงหน้านานเขาจะจัดหาเอากระตั้นหันเอาทันทีทันใด เพราะคนสมัยโบราณถือว่าเป็นเด็กคนนั้นเกิดยากหรือตาย เพราะคอยทำเตรียมรับเตรียมการให้เด็กอยู่มากเกินไปจึงห้ามมิให้เตรียมหาไว้ก่อน พอเด็กเกิดแล้วจึงฉีกผ้าทำเบาะ ทำผ้าอ้อมกัน แต่ถ้าทำเตรียมไว้ล่วงหน้า เขาจะต้องนำไปฝากบ้านอื่นไว้เป็นการแก้เคล็ดกลาง

๔. ฝากท้อง

เมื่อใกล้จะถึงกำหนดคลอดประมาณ ๑-๒ เดือน ต้องติดต่อบอกเล่าให้หมอด่าแยทราบและขอฝากท้อง ผู้ไปติดต่อกับฝากท้องกับแม่ทานตามปกติก็ไม่ถือแล้วแต่ความสะดวกตามความจำเป็น อาจเป็นพ่อแม่ สามี หรือตัวหญิงมีครรภ์เองก็ได้ ถ้าผู้ที่ถือครรภ์ก็มีระเบียบว่าถ้าเป็นลูกคนแรกนิยมให้สามีไปฝากให้ ส่วนท้องหลัง ๆ ใครไปฝากให้ก็ได้ ท้องแรกฝากเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๗ เดือน ท้องหลัง ๆ ฝากเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๘-๙ เดือน สิ่งของที่ต้องนำติดตัวไปมอบให้แม่ทานในการฝากท้องมี มะพร้าว ๑ ลูก (เมื่อถึงบ้านแม่ทานค่อยออกเป็น ๒ ซีก ให้แม่ทาน ๑ ซีก นำกลับบ้าน ๑ ซีก) ข้าวเหนียว ๑ ขัน หมาก ๑ ลูก พลุ ๑ กำ เทียน ๑ เล่ม

เหตุที่ต้องไปฝากท้องกับแม่ทานหรือหมอด่าแยล่วงหน้า ก็เพื่อไม่ให้แม่ทานไปไหนไกล ๆ ระหว่างใกล้กำหนดคลอด หรือเดินทางไปแรมคืนต่างบ้าน เพราะหมอด่าแยก็มีชั่วโมงหาได้ง่าย ๆ ลางที่ก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ไกลกันมากย่อมไม่สะดวกในการติดต่อเรียกขาน หรือตามตัวไม่ได้ทันการณ์ ดังนั้นจึงต้องบอกจองตัวกันไว้ล่วงหน้า เพราะการคลอดถ้าไม่มีหมอด่าแยหรือผู้มีความรู้ความชำนาญโดยตรงแล้ว ย่อมอาจเกิดอันตราย เกิดผลเสียได้ โดยเฉพาะเวลาเมื่อพบปัญหาสำคัญ อาทิ ติดค้างไม่คลอด คลอดยาก ทารกและแม่ได้รับอันตราย คนไม่รู้ไม่เคยทำมักจำทำอะไรไม่ถูกและถือกันว่า สึกที่หนักที่สุดในชีวิตของผู้หญิงก็คือการ “คลอดลูก” ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่ประมาทต้องเตรียมพร้อมทุกด้าน อีกทั้งเมื่อแม่ทานรู้ตัวล่วงหน้าก็จะได้เตรียมอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนหยูกยาที่จำเป็นเตรียมไว้ด้วย เชื่อว่าทางบ้านคนเกิดคนคลอดไม่พร้อมขึ้นมาไม่ว่าเหตุใดก็ตาม อีกประการหนึ่งแม่ทานจะได้ตรวจดูอาการก่อน ๑-๓ ครั้ง และช่วยคัดท้องให้หัวเด็กอยู่ปกติ ง่ายแก่การคลอดด้วยคือหมอด่าแยจะตรวจการดันของเด็ก การเอาหัวขึ้นหัวลงของเด็กอยู่ปกติ

ก่อนถึงกำหนดคลอดเล็กน้อยพ่อบ้านหรือใครก็ได้ ต้องไปหาสาก(ตำข้าว) คอหัก มาวางไว้ใต้บันไดและต้องไปตัดกิ่งหนามต้นยับเยียว (หนามแสงจันทร์) หนามไผ่มาสะสมไว้ใต้ฐานเรือนตรงที่หญิงจะคลอดและอยู่ไฟ เพื่อป้องกันผีกกล้า (ผีกะสือ) ซึ่งชอบมากินของสกปรกของควา น้ำเลือดต่าง ๆ ของคนเกิดลูก ที่ตกลงบนพื้นใต้ฐานบ้านในเวลากลางคืน เล่ากันว่าลางที่มันแลบลิ้นยาวมากสีแดงลอดช่องฝากพื้นเรือนขึ้นมาเลียถึงคนนอนอยู่ไฟบนบ้าน จึงกลัวกันนักจึงต้องตัดหนามมาสะสมและหาสากตำข้าวที่คอหักมาวางสะสมป้องกันไว้ก่อนเสมอ เพราะของสองสิ่งนี้ผีกะสือกลัว วิธีตัดหนามยับเยียวก็มีเคล็ดเล็กน้อย คือตอนใช้มีดพร้าตัดฟันกิ่ง ให้ทองคำ

ว่า “ตัด” พอพามาถึงบ้านเอากิ่งหนามมาสะสมใต้ถุนบ้านก็ว่า “สะ” เขาว่าคำทั้งสองนี้มีที่มา จากคำว่า “นโมตัสสะ” คำขึ้นต้นไหว้พระนั่นเอง

๕. การคลอด

พอถึงกำหนดหญิงท้องแก่เจ็บท้อง (เจ็บพุงเกิด) ไม่ว่าจะกลางวัน มีดคำเวลาใดก็ตามต้อง รีบไปตาม หมอตำแยให้เดินทางมาทันทีอย่างรวดเร็วที่สุด เพื่อทำคลอด สำหรับคนที่ร่างกาย แข็งแรงคลอดง่าย ทางที่หมอตำแยไม่ทันเดินมาถึงบ้านก็คลอดออกมาเรียบร้อยแล้ว สำหรับรายที่ คลอดยากหมอตำแยเป็นที่พึ่งสุดท้ายสำคัญที่สุดสำหรับชาวบ้าน

หมอตำแยจะเอาน้ำมันมะพร้าวเคล้าที่ท้องเพื่อให้ถุงน้ำทั้งแตก ให้ผู้หญิงจะคลอดนอนบน เสื่อมีผ้าผูกกับข้อห้อยลงมาสำหรับใช้จับเพื่อบรรเทาอาการปวดร้าว หมอตำแยนั่งกลางช่วยถีบ หน้าขาแล้วมีผู้ช่วยอีก ๒ คนคอยจับขาจับเข่าหญิงคลอดชันตั้งขึ้น แล้วไม่ให้คืนพลิกไปมา อันจะ ทำให้ทำคลอดไม่สะดวก

ขณะคลอดทารกเป็นเวลาที่สุดระหุกที่สุด ผู้หญิงจะได้รับความเจ็บปวดทรมานอย่างยิ่ง ดังที่มีคำกลอนโบราณกล่าวสอนไว้ โดยเฉพาะท้องแรกคือเพ็งมีลูกเป็นคนแรก เป็นตอนที่ มีอันตรายทุกอย่างแม่ทานจะต้องใช้ความรู้ความสามารถและประสบการณ์สุดฝีมือทีเดียว ถ้าเป็นคน ยังสตาจ์ (มีเงินหรือฐานะดี) สักหน่อย จะมีคนมาช่วยว่าคาถาเป่ามนต์ให้ขณะกำลังคลอด ถ้า เป็นคนจนคนขัดไม่มีพรรคไม่มีพวกอำนาจบารมีใด ๆ ก็เกิดกรรมด้ายกรรมชาติ ก็คือคนว่า คาถานั่งทอดขาอยู่ตรงข้างๆ คนคลอด เอามัดหอมมาเคาะที่หน้าแข้ง คนคลอดปวดเจ็บร้องโอด โอย หมอก็ร้องไปด้วยเป็นวรรค ๆ เพื่อเรียกความเจ็บปวดนั้นให้มาอยู่ที่หน้าแข้ง ไม่ให้เจ็บปวด อยู่กับคนคลอด คือหมายความว่าเป็นคนทำหน้าที่เป็นเพื่อนคอยให้กำลังใจคนคลอดนั่นเอง คน คลอดก็ภาวนาคาถาดังนี้ “พระธรรมเจ้าเหอ แต่งมาให้คล่อง อย่าให้ขัดข้องในช่องเขาคับ หรือ ยะโตหัง ภคินี อะริยะ ชาติ ชาโต”

ขณะที่คนคลอดเจ็บพุง (ปวดท้องคลอด) มากๆ ร้องโอดโอย ตามปกติแม่ทานก็ต้องทำ พิธี “กอบ” ที่หน้าท้องหญิงกำลังจะคลอด พร้อมกับว่าคาถา “พระพายเจ้าเหอ แต่งมาให้คล่อง อย่าขัดอย่าข้อง ในช่องเขาคับ รกหนารองนั่ง รกบางหุ้มตัว น้ำทั้งทูนหัว (น้ำเมือกที่อยู่บนหัว เด็กระหว่างอยู่ในครรภ์) ภูริจักกัณเฑเกิด ในท้องพระนุช พุทธังลุ่มหลุด ลุ่มหลุดธรรมมัง ธรรมมังลุ่มหลุด ลุ่มหลุดสังฆัง สังฆังลุ่มหลุด ลุ่มหลุดพุทธัง” แล้วเอามือทั้งสองกอบความ เจ็บปวดที่ท้องทั้งข้าง เอามือลูบทั้งข้างทำหลายๆ ครั้ง เพื่อช่วยบรรเทาอาการความเจ็บปวดแก่ หญิงคลอดอีกทางหนึ่ง

เกี่ยวกับเรื่องนี้ยังมีสิ่งน่ารู้อีกหลายอย่าง กล่าวคือถ้าระหว่างทำคลอดแม่ทารกมีเลือดออก มาก ทำท่าไม่ยอมหยุด แม่ทานก็จะเข้าไปด้านหลังใช้เท้าเหยียบกดตรงก้นพร้อมกับว่าคาถาปิด ดังนี้ “พุทธังปิด ธัมมังปิด สังฆังปิด เอ็นใหญ่ ๕๐๐ เอ็นน้อย ๕๐๐๐ ปิดด้วยนะโมพุทธานะ”

และถ้าเกิดลมขึ้น ตามืด เวียนหัวก็จะว่าคาถา “พุทธังอาโป วาโยกันยัง ธรรมมังอาโป วาโยกันยัง สังฆังอาโป วาโยกันตัง” ว่าสามจบแล้วเป่ากระหม่อมให้ลมกลับลงล่างหายไปเรียก “ปราบลม” หลังจากเกิดลมขึ้นแล้ว มักจะเกิดเลือดขึ้นตามมา แม่ทาน ก็มีคาถา “ปราบเลือด” โดยทำพิธีเสกเป่าคาถา “นะสุระเต ฤาณียังกุมารปิต” ว่า ๓ จบแล้วเป่าเช่นเดียวกัน คาถาที่แม่ทาน (หมอดำแย) ใช้มีหลายตำราหลายบท อาทิ คาถาเบิกทางเวลาคลอด คาถาเป่ากระหม่อม เวลาคลอดยาก คาถาเวลารกติด คาถาสำหรับเสกน้ำมันทานวดร่างกาย ฯลฯ

การคลอดตามปกติเด็กจะเอาศีรษะออกก่อน และคลอดได้ง่ายปลอดภัยกว่าอย่างอื่น รายที่คลอดเอาเท้าออกก่อนคลอดยาก และอันตรายที่สุด ถ้าหมอดำแยไม่ชำนาญหรือแก้ไขปัญหาละเฉพาะหน้าไม่ได้ อาจเป็นอันตรายไม่เป็นเด็กก็แม่เด็กหรือทั้งสอง ลางรายคลอดเอาก้นออกก่อนก็เป็นการคลอดที่เจ็บปวดทรมานแสนสาหัสหนัก คนที่เคยคลอดง่ายท้องหลังก็มักง่ายเช่นกัน แต่ตามปกติ “ท้องแรก” หรือท้องสาว ซึ่งชาวพื้นเมืองเรียก “ท้องท้อง” มักคลอดยากเล็กน้อย เพราะยังไม่เคยคลอดมาก่อน กระดูกเชิงกรานเส้นสายต่าง ๆ เนื้อหนังก็ยังตึงเกรียวอยู่ สำหรับท้องหลังก็มักบรรเทาความเจ็บปวดคลอดง่ายขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการคลอดลูกก็เป็นเสมือนหนึ่งเป็นศึกครั้งสำคัญของหญิงทุกคน มันให้เจ็บปวดรวดร้าวไปทั่วทั้งสรรพางค์กาย ดังที่คนโบราณได้เปรียบเทียบสอนไว้ว่า “เอ็นใหญ่ ๕๐๐ เอ็นน้อย ๕๐๐๐” ในร่างกายมีขนาดแยกหลุดจากกันหมด เรียกว่าร่างกายทั้งร่างแทบจะแตกสลายเป็นผุยผงดับชีพลงจะนั้น จึงเรียกว่า “ศึกผู้หญิง”

พอทารกคลอดออกมาได้แล้วจะร้องอะไรบ้างก็ทึ่งไว้ก่อน เพราะไม่เป็นอันตรายมากแล้ว ต้องรีบหันไปช่วยเยียวรักษามะแทรงก่อน เพราะชีวิตของแม่สำคัญกว่ามากนัก ทั้งเลือดทั้งลมทั้งรกติดหากเกิดตกเลือดเสียเลือดมาก ก็อาจเป็นอันตรายถึงตายได้ง่าย ๆ ดังนั้นแม่ทานจึงจะต้องรีบจัดการทำช่องคลอดให้เรียบร้อยแล้วทำความสะอาดให้ดี เอายาเลือดยาลมยาบำรุงหัวใจให้กิน ให้นอนบนกระดานหรือบนแคร่อยู่ไฟพักผ่อน จัดการทอดไฟ สุมไฟ ให้แม่ทารกได้รับความอบอุ่นเพราะเสียเลือดมาก ซึ่งถ้าเป็นมากเลือดจะตีจะเป็นไข้ต่าง ๆ ตามมา ร่างกายจึงต้องการความอบอุ่น อนึ่ง ก่อนขึ้นแคร่อยู่ไฟ ระหว่างทำความสะอาดแม่ทารกนั้น แม่ทานจะต้องบีบเส้นหน้าท้องช่องคลอด ขับน้ำควาปลาออกให้หมด แล้ว “เหยียบส้ม” คือพลิกขาซ้ายกับขาขวาให้เกยทับกันแล้วใช้เท้าเหยียบกดสลับข้างโน้นทีข้างนี้ที เพื่อให้เส้นสายต่างๆ คืนเข้าที่เดิม หายเจ็บปวดแล้วจึงให้ “กินข้าวเรียน” ด้วยก็ได้ คือเป็นข้าวเย็นก้นหม้อตำผสมกับพริกไทยและเกลือป่นเท่าหัวแม่มือ จำนวน ๓ ปั่นกลืนกินกับน้ำร้อน จะช่วยให้เลือดลมดี ไม่มีโรคแทรก

เมื่อแม่ทารกปลอดภัยแล้ว แม่ทานก็หันมาที่ทารกแรกเกิด โดยขึ้นแรกจัดการผูกด้ายสายสะดือเด็ก (โดยเอาสายสะดือวางบนแท่งขมิ้นแล้วจึงตัด แล้วเอาส่วนที่เป็นรอยตัดไปแตะที่ปากหรือที่มือเด็ก โดยถือเคล็ดว่าเพื่อป้องกันไม่ให้เด็กปากเสีย มือไวและซุกซน) สมัยก่อนใช้ไม้ไผ่เรียวตัดสายสะดือกันเป็นพื้นเนื่องจากผิวมันแข็งและคมมากกว่าไม้อื่น เหตุที่ใช้ไม้ไผ่ตัดสาย

สะคือเพราะไม้ไฟไม่ทำให้เกิดเป็นบาดทะยัก (ไม้ไฟเรียแม่ทานเตรียมมาเอง) สายสะคือเด็กตลอดจนรกใส่หม้อดิน ถ้าบ้านซัดๆ จนๆ ก็ใช้กระสอบเล็กๆ ที่สานด้วยต้นจูดและหมาต่อหมากใส่แทน ในหม้อดินหรือหมาต่อหมาก หรือในกระสอบจูดใส่เกลือพริกไทยป่นลงไปด้วยเพื่อช่วยไม่ให้เน่าเหม็น

พอตัดสายสะคือเสร็จ เอายาทาสะคือและก็น้ำมันมะพร้าวชุบผ้าเช็ดตัวเด็กให้สะอาดทั่วตัว เพื่อให้ไขมันที่ติดตัวเด็กอยู่ออกให้หมดเสียก่อน เพราะทารกเกิดใหม่ ๆ สกปรกมากเป็นเมือก จากนั้นเอาเด็กวางในโคม (กาละมังหรืออ่าง) ซึ่งใส่น้ำอุ่น หรือวางเด็กลงในค้อหมากขนาดใหญ่ อันเป็นแบบโบราณแท้คือหากาบคันหมากขนาดใหญ่มาห่อเย็บติดกันเป็นอ่างใส่น้ำเพื่อให้เด็กเกิดใหม่ลงอาบน้ำ น้ำที่ใช้จะต้องเป็นน้ำอุ่นเช่นเดียวกับน้ำที่ใช้อาบให้แม่เด็ก เมื่ออาบน้ำเด็กเกิดใหม่เสร็จก็ทาขมิ้นขมิ้นให้ทั่วตัว เอาขมิ้นโปะที่กระหม่อมบนหัวซึ่งเป็นจุดที่อ่อนป้องกันไม่ให้เป็นหัวค้อน ขมิ้นโปะที่สะคือด้วยเพราะขมิ้นจะช่วยรักษาให้สายสะคือแห้งและร่วงหลุดเร็ว ถ้าไม่มีขมิ้นก็ใช้หมากที่กินคายออกมาโปะที่กระหม่อมแทน แต่ใช้โปะสายสะคือไม่ได้ เพราะปูนอาจจะกัดผิวหนังเนื้ออ่อนของเด็ก ที่ได้ฝ่าเท้าฝ่ามือของเด็กก็ฝนขมิ้นทาด้วย เพราะเป็นประตุลมเพื่อไม่ให้เด็กสบายตัวไม่เป็นโรคคันพุพองคันไส้โรคผิวหนังใช้ขมิ้นทาเวียนรอบสะคือ (ถ้าเด็กเจริญเติบโตขึ้นเขาใช้ขมิ้นผสมปูนทาตัวเด็กแก้คันแก้ผิวหนังพุพองต่าง ๆ ก็มี) จะเห็นว่าสมัยก่อนยาต่าง ๆ ไม่ค่อยมีใช้อย่างทุกวันนี้ ยาประจำบ้านที่ใช้กันมาแต่ไหนแต่ไรก็คือขมิ้นสามารถป้องกันรักษาโรคได้หลายชนิด ยิ่งบ้านป่าเกิดอย่างบ้านป่าบ้านดงไม่มีอะไรก็ใช้ขมิ้นนำหน้า ด้วยเหตุนี้คนผู้เฒ่าจึงพูดว่า “ขมิ้นไม่ทันสิ้นบนหัว ริมฝีปากเสียก่อน” อันเป็นการยืนยันว่าแต่ก่อนใช้ขมิ้นกับเด็กขาดไม่ได้

ที่เรียกว่า “เด็กตายคั่น” คือเด็กเมื่อคลอดออกมาแล้วมีลักษณะอาการตัวเขียว นอนนิ่งแ่มไม่ไหวคิงเหมือนกับคนตาย ต้องรีบแก้ไขด่วนที่สุด ถ้าปล่อยทิ้งไว้จะตาย วิธีแรกที่จะต้องทำก็คือยกสายสะคือสวดก่อน เพื่อให้เด็กรู้สึกตัวทีละน้อย ๆ ให้สะคั่งสะท่อนถอนใจเริ่มหายใจได้ขึ้นมา อีกวิธีหนึ่งใช้น้ำลูกมะพร้าว (ถ้าลูกมะพร้าวไม่ทันก็ใช้น้ำกินหรือน้ำบ่อแทน) อมน้ำแล้วพ่นให้เป็นละอองฝอยเม็ดเล็กๆ บนร่างของเด็ก เมื่อเด็กถูกน้ำเย็นก็จะสะคั่งเริ่มรู้สึกหายใจได้ ถ้าทั้งสองวิธีดังกล่าวมาแล้วยังไม่ได้ผล ก็ใช้วิธีประคบรก คือเอาฝาละมี หม้อดินหรือลูกหินก็ได้ นำมาเผาไฟให้พออุ่น ๆ แล้วนำไปประคบที่รกเด็ก ความร้อนจะช่วยทำให้รู้สึกแผ่กระจายไปทั่วตัวเด็กเอง

หลังจากเอาขมิ้นทาตัวโปะกระหม่อมให้เด็กแล้ว ก็ทาแป้งให้เด็กอีกที (ถ้ามี) จากนั้นก็เอาเด็กห่อผ้าอ้อม แม่ทานอุ้มเด็กลุกขึ้นยืน อุ้มสองมือพร้อมกับแกว่งพรางร้องว่า “ผีโพธิ์ไปโพธิ์ ผีไทรไปไทร ผีต้นไม้อใหญ่ คง-คง” กระทั่งทำ ๒ ที หรือแม่ทานลงคนก็ร้องว่า “ผีเอา พระเอา ผีไม่เอา กูเอาเอง คง-คง” แล้วขึ้นเด็กให้คนอื่นรับไปพร้อมกับพูดว่า “ไม่ตายแล้ว เป็นลูกคน” คือหมายความว่าถ้าเด็กคนที่เกิดมานี้เป็นลูกผีที่อยู่ตามต้นไม้โพธิ์ต้นไทรหรือต้นไม้ใหญ่อื่นใด

ก็ขอให้กลับไปอยู่ที่นั่น แต่เมื่อเด็กคนนี้ไม่ตาย ไม่ได้เป็นลูกผี ยังมีชีวิตอยู่ส่งเสียงร้องได้ก็แสดงว่าไม่ตายเกิดเป็นลูกคน คล้ายกับทำพิธีเสี่ยงทายเอาเมล็ดเอามงคลั่นเอง ผู้ที่ทำหน้าที่รับเด็กต่อจากแม่ทานได้แก่ ปู่ย่าตายายหรือผู้ใหญ่อื่น ๆ ถ้าไม่มีคนมารับก็วางลงบนพื้นหรือในภาชนะ เช่น กระด้ง เจ็บ ซึ่งจัดไว้ใกล้ ๆ นั้น เอาผ้าห่มตัวเด็กให้มิดชิดเพื่อเด็กอ่อนจะได้รับความอบอุ่น เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องต้องมีคนมารับเด็กจากมือแม่ทาน (หมอดำแย)

ถ้าเป็นคนที่เขาเชื่อถือเข้มแข็งจะต้องจัดแจงคัดเลือก เอาคนที่มีความประพฤติดี จิตใจไม่อ่อนแอตั้งแต่วัยเด็ก ขยันทำมาหากิน มาสมมติเป็นคนรับเอาเด็กไปเป็นลูกหลาน เชื่อกันว่านิสัยความประพฤติผู้รับเป็นอย่างไรเด็กเกิดใหม่ก็เป็นอย่างนั้น แม้แต่คนดื่มน้ำร้อนอาบน้ำให้เด็กครั้งแรก ถ้าคนดื่มน้ำเมื่อตอนเป็นเด็กก็อ่อนเด็กที่เกิดใหม่ก็จะพลอยอ่อนตามเหมือนกันด้วย ฉะนั้นคนที่เชื่อถือเข้มแข็งจะฝึกพัฒนาหนักหนา ซึ่งอาจจะทำได้ในรายที่มีฐานะดี หรือเป็นที่เคารพนับถือของเพื่อนบ้านสักหน่อย พอที่จะเรียกขานวานใช้คนได้มาก หากเป็นคนจนคนขัดก็ทำกันไปตามมีตามเกิดพอเป็นพิธี

๖. นอนไฟ

แม่ทารกเมื่อคลอดเสร็จถ้าไม่เสียเลือดมาก หรืออ่อนเพลียมากแล้วถ้าอากาศไม่เย็นมาก หากสามารถอาบน้ำได้ แม่ทานก็จะจัดการอาบน้ำทำความสะอาดร่างกายให้ ถ้าอาบไม่ได้แม่เด็กจะหนาวเป็นไข้ก็ใช้วิธีชำระล้างแต่สิ่งที่จำเป็น บริเวณหน้าท้อง ช่องคลอด และโคนขา แล้วทอดไฟให้นอนบนกระดานอยู่ไฟ หรือแคระอยู่ไฟรับความร้อนเพื่อสร้างความอบอุ่นแก่ร่างกาย น้ำที่ให้คนอยู่ไฟอาบต้องใช้น้ำอุ่นและแม่ทานจะต้องเป็นผู้อาบให้วันละ ๒ ครั้ง เข้ากับเย็นจนกว่าจะครบกำหนดออกไฟ ตอนอาบน้ำต้องนวดเคล้าพุงท้องตลอดจนตามตัวด้วย เพื่อขับไล่สิ่งสกปรกออกไปให้หมด น้ำอุ่นที่ใช้อาบได้แช่ใบย่านั่น หญ้าเจ็ดมอน หญ้าครน ใบเถา มันเปรียง ใบทนต์ ใบเข็ม ใบประคู้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างผสมกัน เพราะใบไม้เหล่านี้เป็นยา จะช่วยให้เส้นเอ็นในร่างกายมันร่วน ไม่เมื่อยเจ็บเนื้อเจ็บตัว สบายดีเป็นปกติ ความจริงก่อนที่จะอาบน้ำทุกครั้งแม่ทานจะต้องเหยียบนวดให้ก่อน หรือใช้น้ำมันมะพร้าว (หรืออื่น ๆ ถ้ามีดีกว่า) ทาให้ทั่วตัว บิบนวดเคล้านเส้นเอ็นขึ้นเหยียบทั้งตัว จับเส้นปิดเปิดประคูลม เป็นต้น ตลอดจนนมตมต้องบีบเต้าเคล้าคลึงให้ทั่ว เพื่อน้ำนมจะได้มีมากออกดี คือแม่ทานต้องมีความรู้ทางหมอนวดด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เส้นเอ็นใหญ่ ๕๐๐ เส้นเอ็นน้อย ๕๐๐๐ ที่ฝึกขาดแยกแตกออกไปหมดทั้งร่างนั้นก็กลับมารวมตัวประกอบกันขึ้นมาใหม่อย่างเดิม เมื่อนวดเสร็จแต่ละครั้งจะเป่ากระหม่อมว่าคาตามคำราหมอ

ระหว่างอยู่ไฟถือว่าเป็นคนไข้อยู่ในความดูแลปรนนิบัติของหมอดำแยแม่ทานโดยตลอดถึงเวลาที่จะมาบิบนวดเหยียบให้ ปวดเมื่อยตรงไหนมีอาการเป็นอย่างไรก็ต้องคอยบอก แม่ทานจะเอาก้อนเส้าซึ่งเป็นก้อนหินรูปกลมยาวรี หัวเหลี่ยม (แหลม) เล็กน้อย ผิวเรียบลื่นเผาไฟจนร้อนนำออกจากกองไฟ เอาน้ำรดแล้วใช้ผ้าชุบน้ำพอเปียก คลุมหุ้มห่อก้อนเส้า พาไปกดนวดบริเวณ

หน้าท้องน้อยเพื่อให้มดลูกงอ (เข้าอุ้ง) เพื่อขับน้ำคาวปลาสิ่งสกปรกต่างๆ ออกให้หมดและช่วยให้มดลูกแข็งแรง มิฉะนั้นจะเกิดโรคต่างๆ ตามมากลายเป็นคนอ่อนแอเจ็บกระเสาะกระแสะ วิธีนี้เขาเรียก “ผูกกุน” คือให้เอาก้อนเส้าอุ่นๆ แตะเอาไว้ตรงที่กุน (มดลูก) อยู่ คือบริเวณใต้สะดือ แล้วว่าคาถา “โมกบ นะกบ กบด้วยนะโม พุทธายะ พุทธังรัตนัง ธรรมมังรัตนัง สังฆังรัตนัง” จำนวน ๓ จบ จบหนึ่งก็กลิ้งก้อนเส้าลงทางด้านข้างขวามือ (คนอยู่ไฟ) จบสองกลิ้งก้อนเส้าลงด้านซ้ายมือ จบสามกลิ้งก้อนเส้าลงทางด้านขวามือจากนั้นก็เริ่มนวดกดตามวิธีตามตำราจนทั่วถึงเห็นสมควรก็เลิก การใช้ก้อนเส้านี้ เวลาวางขณะนอนอยู่ไฟ คนอยู่ไฟเองก็จะต้องหมั่นเอามาดนวดคลึงช่วยตัวเองด้วย

ก้อนเส้าถือกันว่าเป็น “ครูหมอ” สำหรับการคลอดลูกอยู่ไฟและมีชื่อเรียกว่า “แม่ทองคำ” ตามปกติก้อนเส้าเป็นก้อนหินที่เก็บมาจากภูเขา หรือท้องน้ำตามแม่น้ำลำธาร ซึ่งมีลักษณะทรงกลม ผิวเรียบลื่นเป็นมันตามธรรมชาติ หัวแหลมนนเล็กน้อยเพื่อสะดวกแก่การใช้กดจีวรลงตรงที่สำคัญ ก้อนหนึ่งๆ ขนาดประมาณเท่ากำปั้น เวลาอยู่ไฟใช้ราว ๑-๒ ก้อนเพื่อเอาไว้สับเปลี่ยนกัน แต่ส่วนมากเห็นใช้เพียงก้อนเดียว แล้วก้อนเส้าที่บ้านคนอยู่ไฟหามาเองก็ได้ ถ้าไม่มีแม่ทานจะเป็นคนหามาให้ ก้อนเส้า เวลาเลิกใช้ก็เช็ดผ้าเก่าๆ ขาวสักสี่บเช็ดนำมาพันหุ้มก้อนเส้าให้มีฉิดเรียบร้อยสมมติเป็นผ้าถุง ใช้ด้ายดิบสายสิญจ์มาผูกมัดทับผ้าไว้ไม่ให้หลุด สมมติเป็นสายเอวเข็มขัดให้แม่ทองคำครูหมอ เอาน้ำมาพรมมาลูบเอาแป้งมาทาสมมติว่าอาบน้ำทาแป้งให้ ถ้ามีหมากก็เอาหมากเหน็บเอาไว้ให้สักคำ ให้แม่ทองคำได้กิน เสร็จแล้วนำก้อนเส้าไปฝังเก็บไว้ตามในช่องในมุมเรือน ไม่ให้ใครเอาไปเล่นหรือเอาสิ่งไม่สมควรข้าม

ที่สำหรับผู้คลอดนอนอยู่ไฟคือฟากหรือแคร่ กองไฟอยู่ด้านข้างระดับตรงกลางลำตัว คืออยู่ระดับต่ำกว่าแคร่นอนเล็กน้อย การนอนต้องผลัดกลับหัวกลับเท้าอยู่เสมอเพื่อให้ความร้อนถูกร่างทั่วถึง กองไฟอยู่ห่างจากตัวราว ๑ สอกเศษ ระหว่างกองไฟกับแคร่นอนมีต้นกล้วยตั้งนอนขวางไว้ป้องกันไฟลุกลามมาติดผ้าติดตัวคนเวลาเปลอเวลานอนหลับ เหตุที่นิยมใช้หยวกกล้วยเพราะต้นเป็นน้ำเปียกไม่ติดไฟง่าย คนที่คอยสุ่มไฟใส่ไฟมักเป็นสามี ผู้ใหญ่หรือใครก็ได้แม้แต่คนอยู่ไฟเอง ความร้อนก็กะประมาณขนาดพอให้ทนได้ แต่ก็จัดว่าร้อนมากเหงื่อแตกท่วมตัวทั้งวันทั้งคืน แต่ก่อนถือกันมากต้องอยู่ไฟให้ถึงอย่างต่ำ ๙-๕-๑๑ วัน ตามหลักก็ราว ๕ วัน ถือกันว่าถ้าอยู่ไฟไม่ถึงมดลูกไม่เข้าอุ้ง ดังนั้นความร้อนต้องให้ร้อนจัดจึงจะทำให้เลือดลมแผ่ซ่านถึงส่วนในของร่างกาย เรียกว่าถึงกระดูกทีเดียว เพราะจะทำให้เลือดลมเดินสะดวกดี คนอยู่ไฟไม่ถึงอาจมีโรคแทรก เกิด “บวม” ในร่างกายเกิดคั่งลมคั่งเลือด หรือทำให้ตัวอ้วนๆ หรือพองหรือบวม ผิวซิดไม่สดใสเหมือนคนธรรมดา ลางคนก็ใช้วิธีขึ้นโครม (คร่อม) ไฟเพื่อให้ไอร้อนเข้าทั่วถึง “แห้งเร็ว” ทุกอย่างทั้งภายในและภายนอก

วิธีอยู่ไฟมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเรียก “ไฟข้าง” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นแบบโบราณ อีกอย่างหนึ่งเรียก “ไฟบน” หรือลางที่เรียกกันว่าไฟล่าง การอยู่ไฟข้างบ้านพื้นฟาก จึงใช้กาบ

กล้วยกาบหมากปูลองพื้นแล้วตัดต้นกล้วยมาสัก ๔ ท่อนวางต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมเอาดินใส่กลาง หนาสักฝ่ามือข้างบนก็ใช้เป็นเตาไฟสุ่มไฟสำหรับคนอยู่ไฟข้างและไม่ต้องห่วงว่าไฟจะไหม้พื้น เพราะมีต้นกล้วยมีดินป้องกันไฟ การอยู่ไฟบนก็ใช้โคมใส่ทรายแล้วก่อไฟบนกองทรายในโคม นำไปตั้งไว้ใต้แคร่ฟากไม้ไผ่ซึ่งต่อเป็นร้านสูงจากพื้นขึ้นไป ลางที่ก็ใช้เตาอังโล่ใช้ถ่านซึ่งเป็นแบบ ใหม่ คนอยู่ไฟก็นอนคว่ำบ้าง ตะแคงบ้าง หงายบ้าง กว่าจะออกไฟไม้แคร่ฟากดำเกรียมทีเดียว ข้าง ๆ แคร่นอนอยู่ไฟก็มีเปลเด็ก กองผ้าอ้อม และเครื่องใช้ เช่น หมูกยา ของกิน ฯลฯ อยู่ โดยรอบ

อนึ่ง การอยู่ไฟของคนที่อยู่ในวังในวัง อาทิ วังเจ้าพระยานครศรีธรรมราชย่อมต่างไป จากชาวบ้านธรรมดา คือในวังจะมีข้าสาวบ่าวใช้สอย มีความเป็นอยู่ดี จึงจัดการประณีตขึ้น มี เติงนอนสำหรับคนอยู่ไฟ สร้างอย่างสวยงามแข็งแรงโดยเฉพาะ ใช้ก้อนอิฐเผาไฟจนร้อนแดง แล้วนำมาตั้งรอบ ๆ เติงคนอยู่ไฟ ความร้อนจากก้อนอิฐจะช่วยระบายน้ำให้ร้อนเช่นเดียวกับใช้ ฟืน โดยมีสาวใช้คอยทำหน้าที่เผาอิฐ เปลี่ยนอิฐอยู่ตลอดเวลา ผลัดกันเผ้ายามเป็นเวรทีเดียวคือ ถ้าเป็นเวลากลางคืนผลัดเปลี่ยนอิฐ ๓ ครั้ง คือตอน ๑๐.๐๐ น. ๒๔.๐๐ น. และ ๐๖.๐๐ น. กลางวันเปลี่ยน ๒ ครั้ง เพราะกลางวันอากาศร้อน จึงเปลี่ยนเฉพาะตอนเช้ากับตอนเย็น

มีข้อควรทราบอีกอย่างหนึ่ง การอยู่ไฟไม่ว่าท้องสาวหรือไม่สาวก็ตาม ตามปกติแม่ทาน จะต้องบีบนิ้วกดเหยียบเส้นให้ทั่วร่างกาย นอกจากเพื่อขับน้ำคาวปลาออกให้หมดแล้ว นมดื่มน้ำก็จะต้อง บีบเส้นอย่างสำคัญตามวิชาความรู้พื้นบ้าน รวมทั้งการกินอาหารบำรุงน้ำนม เพื่อให้ให้น้ำนมแม่ไหล ดีมีมาก ถ้าน้ำมน้อยกลัวจะไม่พอให้ลูกกิน มิฉะนั้นจะต้องเอาเด็กไปฝากพลอยกินนมของคน อื่นแทนยอมไม่เป็นการสะดวกทั้งปวง เพราะสมัยก่อนยังไม่มียาหมักกระป๋องจำหน่ายอย่างทุกวันนี้ แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันชาวบ้านก็ยังนิยมให้นมของตนแก่ลูกอยู่ถือว่านมของตนจะดีเลวอย่างไร ก็ได้อาศัยเลี้ยงดูลูกหลานให้เจริญเติบโตใหญ่โตไม่ถ้วนแต่โบราณแล้ว

๑. ออกไฟ

หญิงที่ออกไฟแล้ว ให้อาบน้ำเย็นวันละ ๓ วัน (เช้า-กลางวัน-เย็น) จนกว่าจะเป็นปกติ ดี ที่ให้อาบน้ำเย็นเพราะจะทำให้คุณ (มดลูก) แห้งไวและลงบ่อ (เข้าอุ) การอาบน้ำเย็นเมื่อ ออกไฟเฉพาะวันแรกและครั้งแรก แม่ทานจะเป็นคนดักน้ำขุ่นแรกอาบให้เป็นฤกษ์พร้อมกับเสก คาถาเป่าให้ จากนั้นก็ให้มารดาทารกดักอาบเองจนกว่าจะเลิก

เรื่องกำหนดจำนวนวันอยู่ไฟลางที่ก็ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่แม่ทานวางไว้ ครั้งโบราณ ที่เดียวหากเป็นท้องสาว (ท้องท้อง) คลอดเป็นครั้งแรก เคยอยู่นานถึง ๑๑ วัน ท้องที่สองอยู่ นาน ๙ วัน ท้องที่สามอยู่นาน ๗ วัน ท้องที่สี่อยู่นาน ๕ วัน หลังจากนั้นอยู่ไฟอื่น ๕ วันตลอด ต่อมาในระยะหลังๆ พบว่าส่วนมากอยู่ไฟท้องแรกอย่างมาก ๗ วัน เท่านั้น ที่อยู่นานถึง ๕ วันก็ หายาก ท้องถัด ๆ มาที่จะอยู่ไฟราว ๕ วันตลอด และปรากฏว่าลางคนที่อยู่ไฟไม่ถึง ๕ วัน เนื่องจากมีความจำเป็นต้องรีบออกไปทำมาหากิน หากอยู่นานลูกเต้าจะอดอยาก ซึ่งโดยมากเป็น

ชาวบ้านซัดๆ จนๆ หาเช่ากินค่า ที่กำหนดให้ท้องแรกต้องอยู่ไฟนานกว่าธรรมดา ทั้งนี้เพื่อให้ท้องต่อไป ซึ่งจะมีในวันข้างหน้า จะได้คลอดสะดวกไม่มีปัญหาทางสุขภาพ และจะช่วยให้ร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บไข้โรคเจ็บปวดเมื่อย ตามปกติถ้าอยู่ไฟน้อยเกินไป น้ำคาวปลาซึ่งสกปรกยังไม่ออกหมด มดลูกยังไม่ทันแห้งและเข้าอู่ดี ย่อมจะเป็นเหตุทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ตามมาได้ง่าย ร่างกายไม่แข็งแรงและถ้าหากอยู่ไฟนานเกินไป (เคยพบอยู่ไฟนานถึง ๑๕ วันก็มี แต่น้อยเหลือเกิน) ปรากฏว่าผิวหนังแห้งเหี่ยวไม่ดีอีกเหมือนกัน ชาวบ้านตามชนบทกลางที่ที่อยู่ไฟกันเพียง ๓ วันก็มี ถ้าไม่มีอะไรผิดปกติมากนัก ซึ่งตามกำหนดแล้วควรอยู่ไฟไม่น้อยกว่า ๕ วัน เพราะมีความจำเป็นตามที่ได้กล่าวมาแล้ว คือหาเช่ากินค่า ไม่มีคนทำนาเก็บข้าวบ้าง ด้วยความจำเป็นต่าง ๆ บังคับบ้าง ถ้าไม่รีบออกไปทำงานพืชผลในไร่นาก็จะเสียหาย ลูกเต้าอดยากปากแห้งจึงไม่อาจอยู่ไฟนานถึงกำหนดได้

มีข้อปลีกย่อยที่ควรทราบอีกอย่างหนึ่ง การบีบนิ้วคิ้วคิ้วเคล้าเส้นเอ็นคนอยู่ไฟ ก่อนครบกำหนดออกไฟ ๑ วัน ต้องเว้นการบีบนิ้ว แต่ทั้งนี้ก็ไม่แน่นอนเสมอไป หากยังเห็นว่าคนอยู่ไฟยังมีอาการปวดเมื่อยเคล็ดขอกอยู่มาก ก็ควรบีบทุกวันจนครบกำหนดออกไฟ

ประเพณีโบราณเมื่อถึงวันออกไฟเรียกว่า “ผลักก้อนเส้า” แม่ทานจะว่าคาถาที่แพร่หลายบทหนึ่งดังนี้ “โอม ภูจะปลุกนางคงคา ยิ่งพื้นต้นมา ฤทธาใครจะทัน โอม พื้น แม่พื้น พื้น จินวันนี้ พื้นขึ้นเร็วพลัน เกิดขวัญแม่อา ข้าฯ คับโรคทั้ง ๔ ธาตุ ให้ละลืพลีขาดทั้งซ้ายทั้งขวา ข้าฯ จะปลุกแม่ก่อน ช่วยคัณฑ์คัณฑ์ร้อน โรคร้ายที่ไม่ดี โอมแม่ถูกยักขึ้นลับพลันทันที ผุ่งสัตว์ทั้งนี้จะได้พึ่งอาศัย ข้าฯ จะขอพรชัยถ้วนทุกพระองค์ นางธรณีเมขลา นางคงคาช่วยบำรุง ทั้งสามโสมยง แม่อย่าตัดใจ โอมประสิทธิชัย โอมประสิทธิ เต สิทธิอินทรา สิทธิพรหมา สิทธิพระอิศวร สิทธิพระนารายณ์ สวะหงบพระสิทธิสวะหาย” เป็นบทสวดอ่อนนอนที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มาปนอยู่ด้วย

สายรกสายสะดือเด็กที่เอาใส่หม้อดินแล้วได้เกลือกกับพริกไทยผสมไว้นั้นใช้ผ้าขาวปิดปากหม้อ เมื่อเวลาออกไฟแล้วก็นำไปฝังดินในเขตบ้าน ที่ได้ดินไม้ใหญ่ซึ่งจะเป็นต้นอะไรก็ได้ แต่ในบางท้องถิ่นก็มีข้อกำหนดเพิ่มว่าต้องเป็นต้นน้ำท่วมไม่ถึง มิฉะนั้นเด็กจะท้องขึ้น (คันพุง) บางท้องถิ่นก็ฝังหม้อรกไว้ใต้ต้นส้มเพื่อให้มีความฉลาดเฉียบแหลมเหมือนหนามส้ม บางท้องถิ่นก็ฝังไว้ใต้โคนต้นมะพร้าวคันหมากโดยถือเคล็ดว่าคันหมากและมะพร้าวเป็นไม้ที่มีอายุยืนพอสมควรให้ลูกให้ผลเป็นประโยชน์แก่ชีวิต และเชื่อแน่ว่ามะพร้าวไม่ตายแน่นอนเนื่องจากรากมันงอกออกมาแล้วเพราะก่อนถึงกำหนดคลอดต้องเตรียมหาลูกมะพร้าวออกไว้ เมื่อฝังหม้อสายสะดือแล้วก็ปลูกต้นไม้ทับจะได้ไม่มีสัตว์ไปคุ้ยกินได้ และถือว่าย่างน้อยเด็กเกิดคนหนึ่งก็ได้ต้นไม้ผลเพิ่มขึ้นอีกต้นหนึ่งด้วย สายสะดือเด็กก็กลายเป็นปุ๋ยอย่างดี เวลานำหม้อสายสะดือไปฝังก็เตรียมขนมควาหวาน ดอกไม้ รูปเทียน นำไปบูชาเช่นไหว้ฝากแม่พระธรณีเอาไว้ ถ้าให้คิดต้องรู้ด้วยว่า เด็ก

เกิดวันไหนจะต้องฝังทิศไหน และเดือนใดทิศใดที่คนโบราณมีตำราบอกห้ามไว้ เช่น วันอาทิตย์ ห้ามฝังทิศพายัพ วันจันทร์ห้ามฝังทิศบูรพา วันอังคารห้ามฝังทิศอีสาน วันพุธห้ามฝังทิศอุดร วันพฤหัสบดีห้ามฝังทิศใต้ วันศุกร์ห้ามฝังทิศตะวันตก วันเสาร์ห้ามฝังทิศอาณันย์ ฯลฯ เป็นต้น

๘. ยาอยู่ไฟ

ยาสำหรับคนอยู่ไฟทั้งชนิดใช้กิน (ยาหม้อ) และทาถูจนวอดมีหลายขนาน แต่ละท้องถิ่น อาจจะไม่เหมือนกัน ในที่นี้จะขอยกมาเป็นตัวอย่างสัก ๒-๓ ขนาน

ขนานแรกเป็นยาบำรุงเลือด เรียกกันว่า “ตะไกรตัดพริก” เป็นยาผสมสมเหล้ากิน ประจักษ์จากขมิ้นอ้อย หัวกะชาย หัวกะทือ ผิวมะกรูด ส้มมะขามเปียก หัวขิง ดีปลีเชือก หัวเปราะ หัวไพร ขมิ้นดี หัวข่า ลูกสะदान ว่านน้ำ คุณพิสอ ว่านหางช้าง ผักเสี้ยนผี หัวหมู รากชะพลู ใบมะตูม ผิวมะนาว พริกไทย ตับค่างดำ ฯลฯ เป็นยาใช้รักษาเลือดให้ดีมีชื่อเสียง มีตัวยาร่วม ๓๐ อย่าง นับว่ามีตัวยามากขนานหนึ่ง และถือว่ามีความสำคัญมากในกระบวนยาเลือด มีข้อสังเกตอย่างหนึ่ง ระหว่างอยู่ไฟถ้าคนเลือดดีจะขบฟันสังเกตรู้ได้ ถ้าเป็นคนเลือดไม่ดี ถาลงขนาดอ้าปากขบฟันตัวเองไม่ได้ก็ตาย จะเห็นว่าคนอยู่ไฟเรื่องเลือดสำคัญที่สุด ถ้าเลือดลมดีแล้วก็จะแสดงว่าร่างกายแข็งแรงเป็นปกติดี

ยาพื้นเมืองชนิดใช้ทาพอง มีให้รูดคิด มีตัวยามากหลายตัว เช่น กราบงูสิงห์ หัวทองดึง กาบไม้ไผ่หางาย เปลือกไข่ไก่ฝัก ฯลฯ ใช้เผาไฟแล้วนำมาบดให้ละเอียดบีบน้ำมะนาวผสมแล้วใช้ทาบริเวณที่รูดคิด แล้วว่าคาถา “พุทฺธ ปจฺจุตฺต ธมฺม ปจฺจุตฺต สงฺฆ ปจฺจุตฺต หุ โล หุ โล สวะหาย” เป็นยาที่แม่ทานมีไว้ใช้เป็นประจำ ยาอย่างอื่นที่รู้จักใช้กันทั่วไปได้แก่ยาบำรุงให้เจริญอาหาร ใช้พริกไทย รากชะพลู รากไม้เงาะ หัวพ้อ เถาสะदान ฯลฯ นำมาต้มกินหลังอาหารเป็นยาบำรุงร่างกาย

ยาลางขนานหญิงมีครรภ์ก็จัดหาเอาเองตามประสานจนคนขาด อาทิ หัวต้นพ้อ (ใบใช้ห่อต้มและทำพัด) จำนวน ๓ ท่อน ตาไผ่สีสุกจำนวน ๓ ตา รากไม้เงาะ หมลยขน เอามารวมใส่หม้อดินต้มกินเป็นยาขับน้ำคาวปลา แก้เลือดลมดีขึ้น เป็นยาพื้นบ้านไม่ต้องซื้อ เทียวหาเอาตามบ้านตามป่าได้ อีกขนานหนึ่งให้ไปขูดเอาขี้เขม่าควันไฟที่จับติดอยู่ได้ “เหม็งผลา” เหนือเตาไฟในบ้านเอาขี้เขม่าเหม็งผลาผสมด้วยน้ำส้มนาวใส่เกลือเหาะเล็กน้อย แล้วใช้กินเป็นยาแก้เลือดขึ้นเลือดหวนสำหรับคนคลอดลูก สามารถช่วยบรรเทาเจ็บได้ชั่วคราวระหว่างที่ยังไม่ได้ยาดีกว่านี้ หรือกว่าหมอใหญ่จะเดินทางมาถึง ยาชาวบ้านอีกขนานหนึ่งใช้ต้มน้ำเสียใส่เพียงอย่างเดียว ใส่ในหม้อต้มน้ำร้อนรินกินน้ำใช้ป้องกันไข้ “สันนิบาตหน้าไฟ” ถึงแม้เกิดเป็นขึ้นมาแล้วก็ใช้กินรักษาไข้ให้หายได้ เป็นยาพื้นบ้านง่าย ๆ ที่ใช้กันมาแต่โบราณ

ความจริงยาสำคัญคนอยู่ไฟมีหลายขนาน ในสมุดคำสมุดขาว (สมุดข่อย) โบราณก็มีผู้เขียนเป็นตำราไว้มากมาย ทั้งนี้เป็นของหมอยาแผนโบราณและที่เป็นของชาวบ้านคัดลอกเอาไว้

ใช้ช่วงเวลาหญิงเริ่มตั้งครรภ์ก็เริ่มแสวงหาชาติเตรียมไว้ล่วงหน้าเสมอ เพราะการเจ็บไข้และการบำบัดเป็นเรื่องจำเป็นคู่กัน เช่น ยาต้มแก้ปวดมดลูก มียอดไม้ไฟสีสุก ใบเทียนน้ำ หญ้าแซม ไทร ส้านเทียม เป็นต้น อย่างละ ๑ กำมือ ต้มใช้น้ำ ๓ จอก ให้เหลือ ๑ จอก พร้อมว่าคาถา พุทฺธํ ปัญฺจามิ ธมฺมํ ปัญฺจามิ สงฺฆํ ปัญฺจามิ และถ้าต้องการคุมกำเนิด ก็ให้เอาไม้เปล้า มาทำเป็นลูกเล็ก ๆ ใช้ด้ายร้อยแขวนเอวของผู้หญิง เชื่อว่าจะทำให้มีลูกน้อย

อีกประการหนึ่ง การอาบน้ำบิบนวดเฟ้นร่างกาย ก็ถือเป็นการบำบัดรักษาเปรียบเสมือน ยาชนิดหนึ่งเหมือนกัน โดยใช้สมุนไพรเข้าเครื่องยาเป็นตัวประกอบด้วย การอาบน้ำให้คนอยู่ไฟ ใช้ใบยอเถื่อน ใบย่านเอ็น ใบตองแห้ง ใบเข็มยาว นำไปต้มพอกนี้มาชุบน้ำร้อนแล้วเอามารีดมา ทูบตบตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อให้เส้นเอ็นคลายคลายหายขบเมื่อย เลือดลมก็จะสามารถเดินได้สะดวก การอาบน้ำทำความสะอาดร่างกายจึงนับว่ามีความจำเป็นและสำคัญในทางบำบัดรักษา น้ำอาบมีทั้งน้ำอุ่นน้ำเย็น ต้องอาบอย่างน้อยวันละครึ่ง เพื่อให้ “ตัวเย็น” มดลูกจะได้เข้าอุ้งและเร็ว เวลานอนอยู่บนกระดานไฟก็ต้องหมั่นกลับกลับทาง เพื่อให้ร่างกายถูกความร้อนอย่างทั่วถึง ดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ดังที่ยังใช้น้ำเกลือสดหน้าตัว (ช่องคลอด) รักษาแผลที่ฉีกขาดให้แห้งและหายเป็นปกติอีกด้วย ด้วยการใช้ผสมน้ำอาบมี ใบทนต์ ใบเอ็นม้า ใบเอามันเปรียง หญ้าเจ็ดมอน หญ้าครน เป็นต้น

๕. การกินอยู่ (อ้างอิงภาพประกอบหมายเลข ๒๑)

อาหารการกินระหว่างอยู่ไฟใหม่ ๆ ต้องระมัดระวังและจำกัดอาหารบางอย่างอาจเป็นพิษ หรือให้โทษแก่ทารก ตลอดจนแก่ตัวแม่ของเด็กเองเหมือนกับคนรื้อไข้ใหม่ ๆ เห็นอะไรอยากกิน ไปหมด อยากกินอาหารบางอย่างเป็นกำลังแต่ไม่สามารถกินได้ เช่น น้ำซุบ (น้ำพริก) ลางที่ก็ต้องยกเว้นหากกินก็ต้องกินแต่น้อย โดยมากจึงกินแต่จำพวกอาหารแห้ง ๆ เป็นหลัก ของควาห้ามขาด เช่น ปลากระเบน ปลาโคบ ปลาทุ ปลาลิ้น (ปลาไม่มีเกล็ด) ปูเปีย เป็นต้น ถ้าจะแสดงเป็นพิษหรือกลัวเป็น “เรียน” คือเป็นโรคผอมแห้ง หรือเป็นไข้ไม่สบาย (ซึ่งเป็นโรคเฉพาะของคนคลอดลูก) นั่นเอง เรียนมีด้วยกัน ๓ อย่าง คือ “เรียนแห้ง” ทำให้ร่างกายเกิดผอมแห้งแรงน้อยมีอาการผอมลง ๆ “เรียนพอง” คือเกิดอาการบวมพองตามผิวหนัง หน้าท้องอย่างเห็นชัดเหมือนผลชมพู ตลอดจนมือเท้าบวมหมด และ “เรียนจี” ก็มักถ่ายอุจจาระแต่ในตอนกลางคืนกลางวันไม่ถ่าย แสดงอาการให้รู้เหมือนกับท้องเสีย ดังนั้นคนเกิดเด็กใหม่ ๆ กินอาหารต้องระวังจำกัดแต่พวกแห้ง ๆ เพราะกลัวเป็นเรียน ที่ใช้กินเป็นประจำมี พริกไทย (ปน) เกลือ ปลาแห้ง กุ้งแห้ง และข้าวเพียงเท่านั้น หรืออาจจะมีดีปลี (พริก) ผสมได้เล็กน้อยและสิ่งอื่น ๆ อีกบ้าง ต้องระมัดระวัง แม้แต่เมื่อออกไฟใหม่ ๆ ท้องไส้ยังไม่ปกติ ก็ต้องค่อย ๆ ปรับให้คุ้นเคยเสียก่อน มิใช่เปลี่ยนทันทีทันใด (นางคนควบคุมการกินอยู่เช่นนี้นานเป็นเดือน) อาหารจำพวกกลิ่นแรงจุน ๆ จืด ๆ มัน ๆ ส้ม ๆ (เปรี้ยว) จะเป็นต้นเหตุทำให้จุน (มดลูก)

ใส่เปลือกพองพอง เขาจึงต้องใส่ก้อนเส้าวนเคล้นกันนักหนาและอาหารถ้าสามารถกินขณะยังร้อน ๆ ได้เป็นดี

อาหารที่ใช้กินเป็นประจำ นอกจากที่กล่าวแล้ว มีปลาแห้งปิ้งไฟ (เช่น ปลาช่อนตากแห้ง) กล้วยน้ำว้าย่าง เนื้อกับเนื้อหมูแดงคลุกพริกไทยถึง ๆ หน้อยก็ใช้กินได้ น้ำชุบ (น้ำพริก) ที่ใช้พริกก็ใช้พริกไทยแทน เวลากินจะได้ร้อนท้องเลือดเดินดี น้ำชุบพริกสำหรับคนอยู่ไฟมีส่วนผสมคือ พริกไทย กุ้งแห้ง เกล็ด (กะปิ) และอื่น ๆ ถ้ามี แกลงเลี้ยงก็ถือว่าเป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง สับปะรดก็กินได้แก้ล้างเลือดล้างท้อง ทูเรียน ซึ่งถือกันว่าร้อนในกินได้แต่ไม่ควรกินมาก ส่วนกล้วยหอมกินไม่ได้ ลางที่อาจแสดงถึงตายได้

ระหว่างอยู่ไฟห้ามกินน้ำเย็น ต้องกินน้ำร้อนหรือน้ำอุ่น เพื่อต้องการรักษาให้ร่างกายอุ่นอยู่เสมอเย็นไม่ได้ ถ้าเลือดลมเดินไม่ดี เลือดเย็นเกิดพิษจึงห้ามกินของเย็น คนโบราณสอนว่าลมแม่ที่เบ่งลมออกมานั้น “เอ็นใหญ่ ๕๐๐ เอ็นน้อย ๕๐๐๐ ขาดหมด” กล่าวคือในร่างกายของแม่ได้รับความเจ็บปวดทรมานไปทั่วร่างกายอย่างที่สุดไม่มีอะไรจะมาเจ็บปวดเท่าในชีวิต กว่าลูกจะคลอดออกมาได้แทบจะเอาชีวิตไม่รอดเส้นเอ็นทั่วสรรพางค์กายเหมือนกับจะแตกสลายไป ดังนั้นเพื่อจะสร้างเส้นเอ็นขึ้นมาใหม่ให้สมบูรณ์ดังเดิมจึงต้องให้คนอยู่ไฟกินแต่อาหารประเภทร้อน ๆ ถ้าผัดเนื้อก็ต้องใส่พริกไทย อะไรก็ตามก็ต้องใส่พริกไทยเพราะพริกมันร้อนทำให้ร่างกายอบอุ่น กระตุ้นให้เลือดหมุนเวียนเดินสะดวกอยู่เสมอ เนื่องจากตอนเกิดเด็กมักเสียเลือดมาก ข้าวอาหาร เขาพยายามคัดทำให้ขามใหญ่ ๆ ขามเดียวหมดแล้วห้ามขอแถมขอเพิ่ม โบราณเขาถือว่าจะทำให้พุงมาก เขาต้องการให้พุง (ท้อง) แห้ง กุน (มดลูก) จะได้ลงบ่อเร็วดี ห้ามทำงานหนักทุกอย่าง ห้ามนั่งของ ๆ ห้ามก้าวอย่างสูง ๆ ยาว ๆ เช่น บันได หรือปีนป่าย เนื่องจากจะทำให้กุนไม่ลงบ่อได้ที่ดีเป็นปกติมันเอง เคยมีคนออกไฟใหม่ ๆ ไปตำข้าว กุนไหลออกมาต้องอยู่ไฟใหม่ลำบากมากถึงตายก็มี อาหารแสดงที่ห้ามกินนอกจากที่กล่าวมานี้แล้วมี กล้วยเขียว ยอดเหม็ดชุน ผักดำ หมู เนื้อ มะปราง ขนุน ส้มมุด ฯลฯ เป็นต้น

ถ้าหากน้ำนมไม่มีหรือต้องการให้นม น้ำนมออกมาก ๆ ใช้ต้นกล้วยน้ำว้ากับปลาช่อนแห้ง กับพริกไทยดำเป็นแกงเลี้ยง จะช่วยทำให้น้ำนมออกมาก นอกจากนี้หัวปลีกล้วย (กล้วยน้ำว้าไทย) เอาใช้แกงเลี้ยงก็จะช่วยให้นม น้ำนมออกดีทารกไม่มีวันอดนม

ระบบการแพทย์พื้นบ้านไทย^๒

ภาพรวมของการแพทย์พื้นบ้านไทยประกอบขึ้นจากระบบการแพทย์ย่อยที่สังเคราะห์และถ่ายทอดสั่งสมไว้ตลอดประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย เป็นผลรวมของกระแสวัฒนธรรม

^๒ ณรงค์ วันดี .มานุษยวิทยาการแพทย์ . คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ,

หลากหลาย อันได้แก่ วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผี วัฒนธรรมพราหมณ์และพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย ระบบการแพทย์พื้นบ้านไทยแบ่งได้เป็น ๔ ระบบย่อย ดังนี้^๓

๑. การแพทย์แบบประสบการณ์
๒. การแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาติ
๓. การแพทย์แบบโหราศาสตร์
๔. การแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ
๑. การแพทย์แบบประสบการณ์

มักมีการกล่าวกันว่า ระบบการแพทย์พื้นบ้านในวัฒนธรรมย่อยใดๆ ล้วนได้รับเอาอิทธิพลจากวัฒนธรรมทางการแพทย์ที่ยิ่งใหญ่กระแสใดกระแสหนึ่งในสามกระแส อันได้แก่ วัฒนธรรมทางการแพทย์แบบกรีก แบบอินเดีย และแบบจีนไว้เสมอ การกล่าวเช่นนั้นได้ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากรากเหง้าประสบการณ์ตรงของกลุ่มชนชาติต่างๆ ถูกกลืนเลือน อันหมายถึงการละเลยส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดไป ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วชนชาติต่างๆ ล้วนแต่สืบทอดประวัติศาสตร์ของตนมาจากอดีตและผ่านประสบการณ์การต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาความเจ็บป่วยมาด้วยกันทั้งสิ้น มนุษย์เรียนรู้กายวิภาคและสรีระวิทยาควบคู่มากับการพัฒนาการทางชีววิทยา เรียนรู้ยาสมุนไพรต่างๆ พร้อมๆ กับกระบวนการแสวงหาอาหาร เมื่อมีความเจ็บป่วยมนุษย์เรียนรู้การบีบวดเคล้นคลึงเพื่อผ่อนคลายและบรรเทาความปวดเมื่อย ประสบการณ์ที่ได้ผลย่อมถูกบอกกล่าวและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น นับเป็นการแพทย์แบบประสบการณ์ที่ไม่ต้องการทฤษฎีที่เป็นระบบใดๆ มาชี้นำ หากแต่กลับเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่สุดสำหรับการสังเคราะห์ทฤษฎีขึ้นในภายหลังการแพทย์แบบประสบการณ์จึงเป็นกระบวนการพื้นฐานที่สุดและดั้งเดิมที่สุดในการแสวงหาทางออกแก้ปัญหาสุขภาพที่ยังคงเกิดขึ้น ดำรงอยู่และมีการผลิตใหม่อยู่ตลอดเวลาอย่างไม่วันสิ้นสุด

ชุมชนท้องถิ่นใดๆ ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานย่อมจะต้องผ่านประสบการณ์การต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยเหตุนี้ย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งสืบทอดมาจากรากเหง้าประสบการณ์ผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือกและถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบทอดต่อกันมา ในทางสุขภาพนั้นความเจ็บป่วยต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นย่อมจะต้องผ่านความพยายามในการแก้ไขเยียวยามาก่อน ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้ชุมชนในท้องถิ่นต่างมีรูปแบบกระบวนการในการเฝ้าระวังรักษาความเจ็บป่วยเป็นของตนเอง ชุมชนต่างๆ ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ จะมีโรคท้องถิ่นซึ่งมีชื่อเรียกเฉพาะสำหรับเรียกขานภาวะความเจ็บป่วยที่พบในชุมชน รวมทั้งจะมีวิธีการรักษาที่เป็นที่รู้จักและเข้าใจกันในกลุ่มสมาชิกในชุมชนนั้นๆ โรคเหล่านี้มักมิได้มีการกำหนดเกณฑ์การวินิจฉัยที่ชัดเจนแน่นอน

^๓ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. พหุลักษณะทางการแพทย์กับสุขภาพในมิติทางวัฒนธรรม .กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ,๒๕๔๕

แต่โดยประสบการณ์ร่วมกันของชุมชนเมื่อมีการป่วยใช้ดังกล่าวชาวบ้านก็จะสามารถวินิจฉัยได้ โดยเครือข่ายสังคมรอบข้าง

โดยที่การแพทย์แบบประสบการณ์นี้ มีพื้นฐานอยู่บนประสบการณ์ของท้องถิ่นเป็นสำคัญ จึงมักมีความแตกต่างระหว่างท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นที่มีสภาพทางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามเราอาจจำแนกรูปแบบการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยในระบบการแพทย์แบบประสบการณ์ออกได้เป็น ๓ ลักษณะด้วยกันคือ

๑. การรักษาด้วยยากลางบ้าน การใช้ยากลางบ้านนี้ เป็นความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่และใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยที่รู้จักกัน โดยทั่วไปมักจะใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในครัวเรือนหรือปลูกไว้ตามบริเวณบ้าน โดยส่วนใหญ่จะเป็นของหาง่ายใกล้มือ และมักใช้กับโรคทั่วไปที่พบบ่อยหรือแม้แต่ใช้ในชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างเช่น ผลน้อยหน่าที่แห้งคั่วคั้นผสมกับน้ำปูนใสเพื่อใช้ทาหัวฝีหนองหรือการใช้ผลมะกรูดสำหรับสระผมให้ดำเงางาม หรือการใช้ผลมะเกลือในการถ่ายพยาธิ เป็นต้น ความรู้เหล่านี้เป็นประสบการณ์ที่รู้และใช้ต่อๆ กันมา โดยเป็นความรู้ที่รู้กันในครัวเรือนและถามหาปรึกษาตนเองได้โดยไม่ต้องหาหมอพื้นบ้าน

๒. แบบแผนการปฏิบัติตัวเฉพาะ ในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ มักมีแบบแผนการปฏิบัติตัวสำหรับในกรณีที่มีความผิดปกติเกี่ยวกับสุขภาพ แบบแผนการปฏิบัติตัวที่พบบ่อยที่สุดในทุกวัฒนธรรมก็คือ ข้อห้าม (taboo) ในภาวการณ์เจ็บป่วยหนึ่งๆ หรือแม้แต่ในช่วงสำคัญของชีวิต เช่น หลังคลอดบุตร ชาวบ้านจะมีข้อปฏิบัติเฉพาะซึ่งเป็นข้อห้ามในเรื่องการกินอาหาร มิให้กินอาหารบางชนิดหรือข้อห้ามอื่นๆ ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ แบบแผนการปฏิบัติตัวระหว่าง ตั้งครรภ์คลอด และหลังคลอด หญิงตั้งครรภ์ในชนบทไทยจะถูกห้ามมิให้กินอาหารหลายชนิด เช่น อาหารหวาน อาหารมัน ห้ามมิให้ไปดูคนอื่นคลอดลูก ห้ามมิให้นั่งคาบ้นไค ห้ามมิให้ไปอาบน้ำที่ต่าน้ำ ฯลฯ และเมื่อหลังคลอดแล้วก็มีข้อห้ามและข้อปฏิบัติอีกมาก ได้แก่ หญิงหลังคลอดจะถูกจัดให้อยู่ไปคือต้องกินน้ำร้อน และนอนผิงไฟเพื่อให้มดลูกเข้าอู่ และให้นอนนิ่ง ๆ บนกระดานแผ่นเดียวโดยไม่ให้ขาแนบชิดสนิทกัน ให้กินอาหารได้เพียงบางชนิด โดยเฉพาะจะให้งินข้าวกับเกลือเป็นอาหารหลัก ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงอาหารต้องห้ามที่หากกินเข้าไปแล้วจะทำให้เกิด โทษแก่มดลูกอันจะทำให้มารดาหลังคลอดไม่สบาย น้ำนมไม่ไหลและจะมีผลให้ไม่แข็งแรงไปตลอด และการกินเกลือมากนั้นจะช่วยให้แผลที่ฝีเย็บหายง่ายและไม่เป็นหนอง

ข้อปฏิบัติเหล่านี้บางอย่างสอดคล้องกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เช่น การเพิ่มอุณหภูมิร่างกายหลังคลอดจะช่วยให้การไหลเวียนโลหิตดี อุณหภูมิที่สูงขึ้นจะทำให้การหดตัวของมดลูกนั้นดีขึ้นด้วย ช่วยให้มีมดลูกเข้าอู่เร็ว น้ำความปลาแห้งเร็ว และปากมดลูกปิดเร็ว ทำให้โอกาสที่จะเกิดการติดเชื้อในโพรงมดลูกลดน้อยลงไป หรือการนอนบนกระดานที่ต้องนอนนิ่งและแนบเท้าชิดกันจะช่วยให้อาการแผลบริเวณฝีเย็บแนวสนิทกันยิ่งขึ้น ข้อปฏิบัติบางประการไม่สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น การกินข้าวกับเกลือ ซึ่งในปัจจุบัน ข้าวที่ชาวบ้านใช้กินแตกต่างไปจากเดิมซึ่งเคยเป็นคำที่

อุดมไปด้วยโปรตีน วิตามิน และเกลือแร่ ในปัจจุบันข้าวที่รับประทานเป็นข้าวจากโรงสีขัดเอาเปลือกชั้นในออกหมด เหลือเฉพาะกาบคาร์โบไฮเดรต ซึ่งทำให้การกินเฉพาะข้าวดังกล่าวกับเกลือจะก่อให้เกิดภาวะทุพโภชนาการได้

๓. การรักษากับหมอพื้นบ้าน หมอพื้นบ้านเป็นผู้สืบทอดประสบการณ์การรักษาโรคที่ซับซ้อนมากกว่าการรักษาตนเองของชาวบ้าน ลักษณะของหมอพื้นบ้านที่เป็นหมอในระบบการแพทย์แบบประสบการณ์ ได้แก่ หมอพื้นบ้านที่รักษาได้เฉพาะโรค หรือรักษาได้เฉพาะที่ตนสืบทอดประสบการณ์เรื่องนั้นๆ มาโดยเฉพาะ หมอพื้นบ้านเหล่านี้มักมิได้ศึกษาทฤษฎีการแพทย์ใดๆ อย่างเป็นระบบ แต่อาศัยการสังเกต และจดจำจากการบอกกล่าวขีดความสามารถของหมอเหล่านี้จึงค่อนข้างจำกัดอยู่ในขอบเขตที่ตนรู้โดยสามารถพลิกแพลงหรือปรับใช้ได้อย่างจำกัด กระบวนการมาสู่ความเป็นหมอของหมอพื้นบ้านเหล่านี้มักได้รับถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ หรือไปขอศึกษาจากหมอที่มีความสามารถ แลหะสะสมประสบการณ์เพิ่มเติมมากขึ้นเรื่อยๆ ตัวอย่างของหมอพื้นบ้านในกลุ่มนี้คือ

๓.๑ หมอยาต้ม ยาฝน ใช้สมุนไพรในการรักษา

๓.๒ หมอกระดูก รักษากระดูกหักและข้อเถื่อน โดยการใส่ฝื่อขมิ้นน้ำมันหรืออาจใช้เวทมนต์ประกอบ

๓.๓ หมอดำแย ทำคลอดแก้หึงมีครรภ์

๓.๔ นวด รักษาอาการปวดเมื่อย

๓.๕ หมอที่รักษาโรคเฉพาะอื่นๆ เช่น หมอรักษาริดสีดวงทวาร หมอรักษางูกัด หมอรักษาโรคพิษสุนัขบ้า เป็นต้น

หมอเหล่านี้มักมีความชำนาญเฉพาะโรคที่ตนศึกษามา และรูปแบบวิธีการรักษามีทั้งที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันออกไปตามประสบการณ์เฉพาะตัว

ความรู้ในระบบการแพทย์แบบประสบการณ์นั้น จะผสมผสานกันอยู่ในเครือข่ายสังคม (Social network) ซึ่งเปรียบเสมือนกับตาข่ายที่เป็นโครงให้ความรู้ทางสุขภาพเหล่านี้ยึดอยู่กรอบครัวและเครือญาติจึงเป็น โครงสร้างที่สำคัญที่สุดในการสืบทอดสายธารความรู้เหล่านี้ แต่ในปัจจุบันนี้โครงสร้างของกรอบครัวมีแนวโน้มจะเปลี่ยนจากโครงสร้างครอบครัวขยายไปเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะทำให้กระแสการสืบทอดชุดของความรู้ทางการแพทย์แบบประสบการณ์นี้ขาดช่วงไป

อาจกล่าวได้ว่าการแพทย์แบบประสบการณ์ เป็นระบบการแพทย์ย่อยที่มีความสำคัญมากที่สุดในระบบการแพทย์พื้นบ้าน ด้วยเหตุที่ว่าการแพทย์แบบประสบการณ์มีคุณลักษณะที่โดดเด่นและมีพลังอยู่ ๕ ประการต่อไปนี้คือ

๑. การแพทย์แบบประสบการณ์ เป็นระบบการแพทย์ที่มีฐานแน่นอยู่กับประชาชนชาวบ้านมากที่สุด ทั้งนี้เพราะทุกขั้นตอนในกระบวนการของการเยียวยารักษาโรคนับตั้งแต่การ

รับรู้ความเจ็บป่วย การวินิจฉัย และการรักษาล้วนแต่เกิดขึ้นท่ามกลางความเป็นจริงในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน การแพทย์แบบประสบการณ์จึงเป็นผลผลิตและเป็นสมบัติที่ชาวบ้านครอบครองได้อย่างแท้จริง ประสบการณ์การรักษาโรคเหล่านี้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และไหลเวียนอยู่ในเครือข่ายสังคมที่รายล้อมบุคคลอยู่อย่างแนบแน่น และเป็นข้อมูลที่ใกล้มือเพราะอยู่กับคนที่ใกล้ชิดชาวบ้านที่สุดและมักมาทันเวลาที่สุดในขณะที่บุคคลต้องการความช่วยเหลือ

๒. การแพทย์แบบประสบการณ์ เป็นกระบวนการแพทย์ที่มีกระบวนการทางสังคมมารองรับมิใช่เป็นความรู้ที่ลอยๆ หรืออยู่ในตำรา แต่ทว่าเป็นความรู้ที่อยู่ใน “คน” ซึ่งมักแปรออกเป็นคำแนะนำชักชวนเมื่อญาติมิตรประสบปัญหา หรืออาจเรียกว่ามีกระบวนการทางการตลาดเกิดขึ้นอย่างธรรมชาติตลอดเวลา โดยเฉพาะเมื่อข้อเสนอแนะการรักษานั้นเป็นประสบการณ์ตรงที่ผู้แนะนำเคยใช้ได้ผลมาก่อน จึงมักมีการยืนยันที่หนักแน่น เชื่อมั่น และมักมีลักษณะที่โน้มน้าวหรือชักชวนให้พิสูจน์

๓. การแพทย์แบบประสบการณ์ให้คำแนะนำที่มีลักษณะเป็นจริงในทางปฏิบัติที่สุด ทั้งนี้เพราะวิธีการบำบัดรักษาต่างๆ ล้วนกระหึ้นจากลักษณะสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเองจึงมีลักษณะแปลกแยกอยู่น้อย สามารถใช้ได้ทันทีโดยไม่ต้องการประยุกต์ โดยเฉพาะมักใช้ของใช้ใกล้มือที่หยิบฉวยหรือหามาใช้ได้โดยสะดวกและด้วยวิธีการง่ายๆ

๔. การแพทย์แบบประสบการณ์มีกระบวนการที่สวนทางกับการผูกขาดของการแพทย์แบบวิชาชีพ ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ในระบบการแพทย์แบบประสบการณ์นั้นเป็นไปตามธรรมชาติด้วยเจตนาดี โดยไม่มีลักษณะที่ต้องการครอบครองวิทยาการไว้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ จึงสามารถสนองตอบต่อความพึงพอใจของประชาชนได้อย่างกลมกลืน

๕. การแพทย์แบบประสบการณ์ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่เสมอตลอดเวลาตราบเท่าที่ประชาชนยังมีปัญหาสุขภาพ และยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เป็นอุดมคติมาตอบสนอง การแพทย์แบบประสบการณ์จึงเป็นกระบวนการที่มีชีวิตและความเคลื่อนไหวตลอดเวลา เพื่อแก้ปัญหาที่มีอยู่ในหมู่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังเคราะห์วิธีการแก้ไขปัญหานั้นเป็นไปอย่างไร้ขอบเขต ลักษณะเฉพาะของการรักษาอยู่ที่แบบแผนวิธีการที่ใช้รักษานั้น ไม่มีระบุไว้ในตำราหรือทฤษฎีใดมาก่อน มิได้มีทฤษฎีใดเป็นฐานในการสังเคราะห์ หากแต่สังเคราะห์ขึ้นใหม่จากการอนุมานด้วยเหตุผลต่างๆ การคาดเดา การคิดเอาเอง การฝัน หรือความบังเอิญ และเมื่อมีผู้ทดลองให้ได้ผลแล้วก็จะแพร่ขยายไปอย่างหาต้นตอที่แน่ชัดไม่ได้

การแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาติ

อาจเป็นไปได้ที่มนุษย์ทุกยุคทุกสมัย มีความพยายามที่จะตอบคำถามที่ว่าทำไมปรากฏการณ์ต่างๆ จึงเกิดขึ้นกับบุคคลหรือสังคมหนึ่งๆ วัฒนธรรมดั้งเดิมทุกกระแสได้สังเคราะห์โลกทัศน์ชุดหนึ่งขึ้น เพื่อให้คำอธิบายสำหรับคำถามเช่นนี้ โดยการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่เปรียบเสมือนพลังที่จับดัดให้สรรพสิ่งเคลื่อนไหวไปตามเจตจำนงที่

อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของมนุษย์ อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ดำรงอยู่และสามารถคลั่งคลาให้สิ่งต่างๆ อุบัติขึ้นภายใต้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนระดับหนึ่ง และเพื่อความอยู่รอดที่ขัดแย้งต่อเจตจำนงแห่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ อันจะช่วยป้องกันมิให้ภัยพิบัติบังเกิดแก่ตน

ความสำคัญของระบบการแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น อยู่ที่ระบบความเชื่อทำหน้าที่เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้ดำเนินไปตามครรลองที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญกับสมดุลของทั้งระบบทั้งมิติของจิตวิญญาณ มิติทางสังคม และมิติของนิเวศวิทยา

การรักษาโรคโดยวิธีการทางไสยศาสตร์นับว่าเป็นวิธีการที่เก่าแก่ที่สุด เพราะปรากฏว่ามนุษย์ได้รู้จักวิธีนี้แล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังที่นักมานุษยวิทยาได้ศึกษาสังคมอียิปต์โบราณ อินเดีย จีนและแม้แต่ในปัจจุบัน การรักษาพยาบาลโดยวิธีการทางไสยศาสตร์ไม่เพียงแต่จะปฏิบัติกันในสังคมเผ่าชนที่ล้าหลังและในชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญเท่านั้น แม้แต่ในสังคมเมืองที่การแพทย์สมัยใหม่เจริญก้าวหน้าแล้วก็ยังมิ乏ผู้คนอีกไม่น้อยที่พึ่งวิธีการทางไสยศาสตร์ในการรักษาพยาบาล ส่วนวิธีการรักษาทางไสยศาสตร์นั้นจะต่างจากวิธีการรักษาแบบโบราณอื่นๆ เช่น การใช้ยาสมุนไพร การนวด หรือการฝังเข็ม วิธีการไสยศาสตร์จะต่างจากวิธีการดังกล่าวทั้งในแง่ความเชื่อเกี่ยวกับโรคและสาเหตุของการเจ็บป่วย แต่ในบางครั้งหมอแผนโบราณอาจจะใช้หลายวิธีไปพร้อมกัน เช่น ใช้ยาสมุนไพรทาภายนอก พร้อมกับเสกมนต์เป่าลงไปด้วย การผสมผสานวิธีการรักษาหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน จะพบได้เสมอในชนบทไทยที่เรียกว่าการแพทย์แบบพื้นบ้านการใช้ไสยศาสตร์ล้วนๆ อย่างเดียวในการรักษาโรคส่วนมากจะพบในกรณีรักษาโรคทางจิต

ดังที่เคยกล่าวไว้ในบทก่อนว่า ความเจ็บป่วยเป็นภาวะธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนสมัยต้องประสบเหมือนกัน แต่เพราะเป็นสภาวะที่เป็นทุกข์และไม่เป็นที่พึงปรารถนา มนุษย์จึงได้คิดค้นหาวิธีการและเครื่องมือที่จะรักษาหรือป้องกัน ความพยายามดังกล่าวนี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีความโน้มที่จะสิ้นสุดลง ทั้งนี้เพราะธรรมชาติอันสลับซับซ้อนและละเอียดอ่อนของความเจ็บป่วยประการหนึ่งกับอีกประการหนึ่งเป็นเพราะมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นเสมอ ผลของการคิดค้นได้ทำให้เกิดความก้าวหน้าในวงการแพทย์อย่างกว้างขวางดังที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้แต่ก็ยังมีวิธีการรักษาพยาบาลอย่างหนึ่งซึ่งมนุษย์ใช้มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ มีในยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากมายดังในปัจจุบันก็ยังใช้อยู่ วิธีการรักษาโรคดังกล่าวคือวิธีการทางไสยศาสตร์ ลักษณะอันเร้นลับของไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ยังไม่อาจพิสูจน์ได้อย่างชัดเจน เพราะยังไม่มีวิทยาศาสตร์แขนงใดสามารถค้นพบทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลังความลึกลับของไสยศาสตร์ได้เลย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลจึงยังคงเป็นความเร้นลับที่น่าสนใจศึกษา

ความหมายของไสยศาสตร์

มีผู้รู้หลายท่านให้ความหมายของไสยศาสตร์ไว้ดังนี้

๑. ศิลปะที่อ้างว่า หรือเชื่อถือนั่นว่า สามารถก่อให้เกิดผลที่ต้องการได้ โดยการช่วยเหลือของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติหรือโดยการควบคุมพลังลึกลับในธรรมชาติ

๒. การจัดแจงควบคุมอำนาจลึกลับต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตน โดยไม่ต้องการพินาศแต่อย่างใด

๓. ความพยายามที่จะควบคุมอำนาจหรือกฎของธรรมชาติบางอย่าง โดยวิธีใดวิธีหนึ่งตามที่มนุษย์เข้าใจ

๔. เทคนิคหรือวิธีการที่จะควบคุมจักรวาล โดยมีพื้นฐานอยู่บนข้อสรุปที่ว่า ถ้าหากได้ปฏิบัติตามกรรมวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งโดยครบถ้วนและถูกต้องแล้ว ผลที่ปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมจะเกิดขึ้นแน่นอน

๕. วิธีการควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ปรารถนา

๖. ความเชื่อด้วยความรู้สึกเกรงขามในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติ หรือในสิ่งลึกลับอันไม่สามารถทราบได้ด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์และสิ่งนั้นอาจให้ดีหรือให้ร้ายแก่ผู้ที่เชื่อถือได้

สรุปแล้วไสยศาสตร์ตั้งอยู่บนความเชื่อว่ามีพลังลึกลับอยู่ในโลกนี้แลหะมนุษย์สามารถนำเอาพลังนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้โดยวิธีการควบคุมพลังหรืออำนาจนั้น การควบคุมคือการกระทำการใดๆ ให้เป็นไปตามที่ปรารถนา เช่น การประกอบพิธีขอฝนเมื่อเกิดภาวะแห้งแล้งยาวนานในฤดูเพาะปลูก หรือการทำเคล็ดบางอย่างเพื่อบังคับให้ฝนหยุดตก หรือพายุหยุดพัด ในกรณีที่มีฝนตกหนักและพายุพัดแรงเป็นที่น่ากลัว

ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วยและการรักษา

ความเชื่อเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มีการรักษาพยาบาลโดยวิธีไสยศาสตร์ ประการแรกคือ ความเชื่อในความมีอยู่ในประสิทธิภาพของไสยศาสตร์ หากคนไม่เชื่อว่าไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือที่ใช้ได้ผลในการรักษาความเจ็บป่วยแล้ว ก็คงไม่มีการนำไสยศาสตร์ไปใช้ ความเชื่อที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วย ความเชื่อนี้เป็นปัจจุบันสำคัญที่จะช่วยกำหนดว่า สำหรับความเจ็บป่วยที่มีสาเหตุแต่ละอย่างต่างๆ กันนั้นจะใช้วิธีการรักษาอย่างไร การศึกษาทางมานุษยวิทยาเกี่ยวกับความเจ็บป่วย มีสาเหตุสามประการ คือ (ชาย โพรตา ๒๕๒๕ : ๑๑๖)

๑. สาเหตุทางธรรมชาติ (natural) ความเจ็บป่วยชนิดนี้โดยมากเป็นความเจ็บป่วยธรรมดาทั่วไป ไม่มีความซับซ้อนมากนัก เช่น ปวดท้อง ก็เชื่อว่าเป็นเพราะรับประทานอาหารของเสียหรือของแสลง นอกจากนี้สาเหตุของความเจ็บป่วยบางอย่างก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดๆ อยู่แล้ว เช่น ถูกแมลงหรือสัตว์มีพิษกัดต่อย เลือดเสีย หมอให้ยาผิด หรือแม้โรคทางกรรมพันธุ์ บางอย่างก็จัดอยู่ในจำพวกที่มี

สาเหตุทางธรรมชาติด้วย การรักษาพยาบาลโรคประเภทนี้โดยมากมักใช้สมุนไพรหรือวิธีอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ เช่น ท้องอืดเพราะอาหารไม่ย่อยก็หาสมุนไพรบางอย่างมาฝนกินหรือล้างคอให้อาเจียนออกเสีย เป็นต้น

๒. สาเหตุอันพิศดารธรรมชาติ (preternatural) ความเจ็บป่วยชนิดนี้มักมีลักษณะซับซ้อนยากที่จะอธิบายด้วยเหตุผลทางธรรมชาติได้ เช่นอยู่ดีๆ ก็เกิดมีอาการเจ็บขึ้นในท้อง คลำดูรู้สึกเหมือนกับว่ามีอะไรบางอย่างเข้าไปติดอยู่ในนั้น เมื่อหาสาเหตุอื่นไม่พบคนอาจเชื่อว่าตนถูกของศัตรูหรือคู่ริคือเชื่อว่าฝ่ายศัตรูอาจใช้วิชาเวทมนต์ เสกเอาของบางอย่าง เช่น หนังกวายเป็นเข้าท้องจึงทำให้เจ็บ บางครั้งอยู่ดีๆ คนบางคนอาจจะเกิดการเชื่อมหรือคลุ้มคลั่งผิดปกติเหมือนคนบ้า ดังนั้น ถ้าเชื่อว่าเจ็บป่วยเพราะถูกของก็จะต้องหาหมอที่ชำนาญเวทมนต์จัดการสะเดาะหรือถอดถอนของนั้นเสีย

๓. สาเหตุจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural) ในบางครั้งคนเชื่อว่าความเจ็บป่วยไม่ว่าจะเป็นชนิดธรรมดาไม่สลับซับซ้อน หรือชนิดที่พิศดารตาม ก็เกิดเพราะถูกสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติกระทำ สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติได้แก่ภูตผี ดวงวิญญาณที่ชั่วร้าย ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษหรือเจ้าประจำวงศ์ตระกูลและเจ้าประจำเผ่า เป็นต้น เหตุที่สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ทำให้เจ็บป่วย เชื่อกันว่าเพราะคนทำผิดหรือละเมิดข้อห้าม (taboo) อะไรบางอย่างเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้น การรักษาความเจ็บป่วยในกรณีเช่นนี้โดยมากมักเกี่ยวกับพิธีขอขมาหรือเอาอกเอาใจต่อภูตผีเหล่านั้น เช่น การเซ่นไหว้ และการสวดอ้อนวอน เป็นต้น แต่บางครั้งถ้าเป็นการเจ็บป่วยเพราะเชื่อว่ามีผีหรือวิญญาณเข้าสิง การรักษาก็ต้องขับไล่ผีหรือวิญญาณนั้นออกไปได้ โดยหมอผีหรือผู้เชี่ยวชาญในทางนี้

การแพทย์แบบโหราศาสตร์

แนวคิดแบบโหราศาสตร์ได้พัฒนาระบบวิธีคิดที่สลับซับซ้อนโดยใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ในการอธิบายปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในจักรวาลโดยมีกรอบความคิดว่าสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และส่งผลกระทบซึ่งกันและกันด้วยเงื่อนไขความสัมพันธ์ที่ไม่อาจหยั่งรู้ได้ด้วยสามัญสำนึกปกติของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงและความเคลื่อนไหวของสรรพสิ่งเป็นไปตามวิถีหรือชะตาที่ถูกกำหนดโดยตำแหน่งต่างๆ ในห้วงความสัมพันธ์ของจักรวาล โหราศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ และความสัมพันธ์ของจักรวาล โหราศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ และทำนายวิถีแห่งการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายในอนาคตของสิ่งนั้นๆ มิติแห่งความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในแนวคิดทางโหราศาสตร์จึงสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับฤกษ์ยามหรือเวลาและตำแหน่งแห่งที่หรือทิศทางจะเป็นตัวกำหนดสิ่งต่างๆ ว่าจะเป็นอย่างมีสิริมงคลหรือเคราะห์ ด้วยเหตุนี้การเจ็บป่วยหรือเคราะห์กรรมจึงอาจทำนายทายทักล่วงหน้าได้โดยการพยากรณ์ตามวิธีโหราศาสตร์ วิธีการเปลี่ยนแปลงของชีวิตจึงอาจกำหนดเป็นเส้นกราฟที่แสดงความเป็นไปของเจ้าชะตาตามเคราะห์

กรรมที่ตนมี แต่มิได้หมายความว่ามนุษย์จะหมดสิ้นหนทางที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงชะตากรรมของตนได้ โหราศาสตร์ได้กำหนดพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ไว้เพื่อปรับเปลี่ยนเคราะห์กรรมหรือผ่อนให้หนักเป็นเบาได้

เมื่อมีการเจ็บป่วยซึ่งเชื่อว่าการเกิดจากการมีเคราะห์ ญาติพี่น้องหรือผู้ป่วยจะไปหาหมอเพื่อดูตรา ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยตำราพรหมชาติเป็นหลัก มีการคำนวณโชคชะตาราศีโดยอาศัยวันเดือนปีเกิดเป็นสำคัญ ถ้าการทำนายทักว่ามีเคราะห์ก็จะแนะนำให้ไปสะเดาะเคราะห์ เพื่อป้องกันเหตุร้ายหรือความเจ็บป่วยที่ยังไม่เกิดหรือช่วยให้ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเคราะห์กรรมนั้นทุเลาเบาบางและหายไปในที่สุด การสะเดาะเคราะห์มีสองประเภทคือ สะเดาะเคราะห์ใหญ่และสะเดาะน้อยเคราะห์ใหญ่หมายถึงเคราะห์ที่รุนแรง เช่น กรณีชะตาขาด ซึ่งพิธีกรรมจะใหญ่โตกว่ารวมทั้งอาจจะต้องมีพิธีสืบชะตาด้วย ในการตรวจสอบเคราะห์กรรมไม่จำเป็นต้องกระทำเมื่อเจ็บป่วยเท่านั้นโดยทั่วไปชาวบ้านที่เชื่อถือทางโหราศาสตร์อาจจะไปตรวจสอบโชคชะตาราศีของตนอย่างน้อยปีละครั้ง โดยมักจะทำในช่วงเดือนสี่เดือนห้า เพราะเป็นช่วงขึ้นศักราชใหม่ในเดือนเมษายน อันเป็นเดือนเริ่มต้นจักรราศี ประกอบกับเป็นเป็นช่วงเวลาว่างเว้นจากการทำนา การตรวจสอบเพื่อจะดูว่าในช่วงปีหนึ่งข้างหน้าจะเป็นเคราะห์กรรมหรือโชคลาภอะไรบ้าง หากมีเคราะห์จะได้เตรียมการสะเดาะเคราะห์เสีย นอกจากนี้ในขณะที่จะเดินทางไกล ไปทำงานต่างถิ่น การเกณฑ์ทหาร ช่วงเวลาที่หุงหัดใจไม่สบายใจ วิตกกังวล มีกลางสังหรณ์หรือมีเหตุร้ายเกิดขึ้นติดต่อกัน ชาวบ้านก็มักจะหาโอกาสไปตรวจสอบโชคชะตาราศีของตนอยู่เสมอ ซึ่งถือว่าการป้องกันโรคหรือเคราะห์หรือเพื่อหาสาเหตุและวิธีการรักษาต่อไป

ตำราพรหมชาติ เป็นตำราที่ใช้อ้างอิงมากที่สุดในการตรวจสอบโชคชะตาราศี โดยบันทึกวิธีการพยากรณ์ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะคำนวณจากวันเดือนปีเกิด หรืออายุ

ตัวอย่างเช่น การดูสาเหตุของการเจ็บป่วย

ให้อายุของผู้ป่วยตั้งเอาสามคูณแล้วเอาเจ็ดหาร ได้เศษเท่าใดทำนายดังนี้

เศษ	๑	เป็นไข้เพราะผีบ้านผีเรือนของตนแล
	๒	เพราะผีสองตนกระทำเอาแก่ตนแล
	๓	เพราะตนบนบานเอาไว้กับผีเห่าผีเรือนแล
	๔	ผีเห่าผีเรือนกระทำเอาแก่ตนแล
	๕	ครูบาอาจารย์ ผีภูมิ ผีพรายกระทำแล
	๖	เจ็ยวงาและหัวเหวนให้โทษแก่ตนแล
	๗	เพราะผีปู่ย่าตายายหรือผีพ่อแม่ของตนกระทำเอาแล

การคำนวณหาอายุของผู้ป่วย (ในกรณีที่ความเจ็บป่วยมีอาการไม่ชัดเจน หรือในกรณีที่ผู้ป่วยไม่สามารถบอกอาการได้ให้อายุของผู้ป่วยตั้งคูณด้วยสิบสองแล้วเอาเจ็ดหาร เศษเท่าใดทำนายดังนี้

- เศษ ๑ เจ็บหัวตัวร้อน กินอาหารให้อาเจียน ต้องฝึจอมปลวกเข้ากินแล
- ๒ เจ็บท้องแล
- ๓ เจ็บมือ เจ็บเท้าและตัว ถูกปิดล้อมหนทางแล
- ๔ เจ็บหน้าอก เจ็บสีข้าง ปลุกเรื้อนล้อมท่งนาแล
- ๕ ปวดหัวตัวร้อนเพราะไม้ทับเรื้อนหรือปลวกขึ้นเรื้อนตนแล
- ๖ เจ็บท้อง ขุดบ่อไม่ต้องด้วย ทิศแล
- ๗ เจ็บทั่วสรรพางค์กาย ต้องขุดต่อไม้เพราะปลุกเรื้อนล้อมต่อแล

ในการเยียวยารักษานั้น นอกเหนือจากการสะเดาะเคราะห์และพิธีการอื่นๆ แล้ว หมอคู่อาจ ชี้แนะการรักษา โดยดูว่าไข้ขึ้นเกิดขึ้นในวันใดและพยากรณ์ให้ไปรับการรักษาในทิศทางที่ถูกต้อง ดังเช่นไข้วันอาทิตย์ คิดไว้แม่นยำ อย่างได้โยกย้าย ผู้ทศนุรพา เพราะยากหายไข้ ให้เกิดเหตุพาเพิ่มร้ายหนักหนา เร่งระวังตน อาคนย์เร่งเข้า โสภเคราะห์เหลือสิ้น อาจถึงวายนม จงรู้หลักการอย่าได้ยาดรู่ คิดรู้ประมาณ หากทศอิสาน ไข้หายเร็วไวแนวคิดทางโหราศาสตร์ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องธาตุด้วย จึงมักพบวิธีการวินิจฉัยโรคตามทฤษฎีธาตุ โดยการวิเคราะห์สมมุติฐานตามสุริยคติในจักรราศี ซึ่งหลักการทางโหราศาสตร์ จะแบ่งจักรราศีตามวิถีวงโคจรของดวงอาทิตย์หรือตามสุริยคติออกเป็น ๑๒ ส่วน หรือ ๑๒ ราศี ราศีเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ตำแหน่งของดวงดาวที่จะโคจรและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตำแหน่งไปตามกาลเวลา และเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายของดวงชะตาต่างๆ แต่ละราศีจะมีธาตุประจำ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ แนวคิดทางโหราศาสตร์ยังได้กำหนดแนวทางในการวิเคราะห์หาสมมุติฐานของโรคตามสุริยคติที่โคจรไปในห้วงจักรราศีดังนี้

ราศี	สมมุติฐาน	
เมษ	เตโช	กำเริบ
สิงห์	เตโช	หย่อน
ธนู	เตโช	พิการ
พฤษภาคม	ปถวี	กำเริบ
กันย	ปถวี	หย่อน
มังกร	ปถวี	พิการ
เมถุน	วาโย	กำเริบ
ตุล	วาโย	หย่อน
กุมภ	วาโย	พิการ
กรกฎ	อาโป	กำเริบ

พิจิก มีน	อาโป อาโป	หย่อน พิการ
--------------	--------------	----------------

ภายใต้กรอบแนวคิดแบบโหราศาสตร์ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความเจ็บป่วยของมนุษย์ถูกมองว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการเคราะห์กรรมและสามารถป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยวิธีการสะเดาะเคราะห์ เคราะห์กรรมเหล่านั้นนอกเหนือจะทำให้เกิดการเจ็บป่วยโดยตรงแล้ว อาจเป็นลางสังหรณ์หรือนิมิตต่างๆ ได้ด้วย โดยลางหรือนิมิตนี้จะป็นเสมือนสัญลักษณ์หรือสัญญาณเตือนถึงภัยที่กำลังจะเกิดขึ้น ซึ่งผู้ประสบเหตุการณ์นั้นๆ จะต้องระมัดระวังและดำเนินการแก้ไขเสีย ลางหรือนิมิตนั้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่ไม่ใคร่เกิดขึ้นตามปกติเท่าใดนัก แต่เป็นเรื่องหรือเหตุการณ์แปลกๆ ที่อธิบายสาเหตุไม่ได้ เช่น สัตว์ต่างๆ ร้องในเวลาวิกาล มด ปลวก นก ยกพวกมาตีกันเป็นฝูงใหญ่ ไฟฟ้าเรือนหรือมีลูกกาบาดตก ต้นไม้ล้มทับบ้าน นก ปลวก ผีมาจับหรือมาทำรังบนบ้านสูง เลื้อยผ่านหน้า หรือสัตว์วิ่งมาตายต่อหน้า เป็นต้น ชาวบ้านไทยถือว่าเป็นลางหรือนิมิตที่ผู้ประสบเหตุการณ์ควรจะต้องดูตำราเพื่อให้ทราบถึงเคราะห์กรรมและดำเนินการสะเดาะเคราะห์เพื่อป้องกันมิให้เกิดเหตุร้ายหรือความเจ็บป่วย

ความเจ็บป่วยในแนวคิดแบบโหราศาสตร์จึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมิติของเวลาและสถานที่ สารสำคัญของแนวคิดจึงเป็นระบบวิธีคิดที่ตอบสนองด้านจิตใจของมนุษย์ที่ต้องการความมั่นคงของจิตใจ การล่วงรู้ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หรือการรู้ว่าเหตุการณ์ร้ายในปัจจุบันจะคลี่คลายไปอย่างไร ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหามาทุกยุคทุกสมัย แนวคิดแบบโหราศาสตร์จึงเป็นที่พึ่งที่อบอุ่นใจที่มีคำอธิบายต่างๆ แก่มนุษย์เสมอทุกครั้งที่ต้องการ

การแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ

การแพทย์แบบทฤษฎีธาตุเป็นลักษณะที่สำคัญที่เป็นแบบฉบับวัฒนธรรมดั้งเดิมทางการแพทย์สามกระแส คือ วัฒนธรรมการแพทย์แบบกรีก แบบอินเดียและแบบจีน ทฤษฎีธาตุ (Humor theory) ในทั้งสามวัฒนธรรมวิธีการอธิบายปรากฏการณ์ของร่างกายมนุษย์ และความเจ็บป่วยจนเป็นทฤษฎีที่สลับซับซ้อนและเป็นระบบในที่สุด

แนวคิดอันเป็นรากฐานของระบบการแพทย์แบบทฤษฎีธาตุนั้น ถือว่าจักรวาลอันไพศาลและองค์ประกอบน้อยใหญ่ในจักรวาลล้วนประกอบขึ้นด้วย “ธาตุ” เป็นองค์ประกอบขึ้นรากฐานสิ่งทีแน่นอนหนึ่งๆ จะประกอบด้วยธาตุชนิดต่างๆ ในสัดส่วนที่แน่นอน และความแตกต่างของสรรพสิ่งชนิดต่างกันของธาตุนั้นเป็นองค์ประกอบขึ้นรากฐาน ในปรัชญาอินเดียนั้นถือว่าจักรวาลมีองค์ประกอบรากฐาน ๔ ประการ ได้แก่ ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) ธาตุน้ำ (อาโปธาตุ) ธาตุลม (วาโยธาตุ) และธาตุไฟ (เตโชธาตุ) ในขณะที่จีนโบราณถือว่าจักรวาลมีธาตุ ๕ หรือเบญจธาตุเป็นพื้นฐาน ได้แก่ ธาตุทอง ธาตุไม้ ธาตุไฟ ธาตุลม และ ธาตุน้ำ

ธาตุเหล่านี้มีคุณสมบัติที่แตกต่างกันและย่อมมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันในจักรวาล ระบบใดๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบจักรวาล ระบบนิเวศ ระบบสังคม ตลอดจนระบบร่างกายของมนุษย์ ล้วนถูกขับเคลื่อนจากการกระทำระหว่างธาตุเหล่านี้ ภาวะสมดุลแห่งธาตุจะทำให้ระบบใดๆ ดำเนินไปได้โดยปกติ ในทางตรงข้ามหากธาตุหนึ่งธาตุใดหรือหลายธาตุเกิดการแปรปรวนไปจนผิดปกติก็ จะทำให้ระบบเสียภาวะสมดุลซึ่งจะทำให้ระบบร่างกายเกิดภาวะเจ็บป่วย ระบบสังคมเกิด วิกฤตการณ์ ระบบนิเวศเกิดภัยพิบัติขึ้นได้

ในบรรดาระบบย่อยของการแพทย์พื้นบ้านไทยทั้ง ๔ ระบบ การแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ เท่านั้นที่เป็นที่ยอมรับของรัฐ การจัดสอบแพทย์แผนโบราณเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกอบโรค ศิลปะแผนโบราณซึ่งรัฐจัดให้มีขึ้นทุกปี จึงอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีการแพทย์แบบทฤษฎีธาตุเป็น สำคัญระบบการแพทย์ย่อยทั้งสี่ระบบในการแพทย์พื้นบ้านของไทยนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกัน ออกไป สารสำคัญที่แตกต่างกันออกไปนั้นเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมทั้งระบบในแง่มุมที่ แตกต่างกัน หากพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว การแพทย์ทั้งสี่ระบบย่อยที่ละเล้าผสมผสานกันอยู่ใน ชุมชนบทอย่างกลมกลืนนั้น ได้มีส่วนสำคัญไม่เพียงแต่ในด้านการแก้ปัญหาสุขภาพเท่านั้น แต่ทว่า ระบบวิธีคิดของการแพทย์แบบต่างๆ ที่แฝงมิติทางจิตวิญญาณ มิติทางสังคม ตลอดจนมิติทาง นิเวศวิทยายังได้มีบทบาทในการกำหนดความรู้สึกรีกนึกคิดและวิถีชีวิตของชนบทไทยทั้งหมดด้วย

แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)^๔

ประเวศ วะสี (๒๕๓๖: ๑๓) ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาไทย เป็นการสะสมองค์ความรู้ขึ้นมาจาก ประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็น วัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องธรรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของจิตใจที่ เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๕๓๔: ๓-๔) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของ ภูมิปัญญา สรุปได้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์
๒. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เรื่องผี เป็นต้น
๓. ภูมิปัญญา เป็นความสามารถ หรือ แนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกัน

^๔ บุค ศรีอาริยะ. ภูมิปัญญาบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิวิถีธรรม
, ๒๕๔๓.

ปัญหา

๔. ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น บ้านเรือน อุปกรณ์ เครื่องใช้ต่าง ๆ

๕. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ การปฏิบัติ ความประพฤติ เป็นต้น

แนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านแสดงให้เห็นได้ใน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นความรู้ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา และลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณี หรือวัฒนธรรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์(๒๕๓๖) ได้กล่าวถึงกรอบในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาเป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์

๒ .การสั่งสมและกระจายความรู้ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้ความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น

๓ .การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน

๔ .การสร้างสรรค์และปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง

ยูเนสโก (UNESCO, ๒๕๔๐ : ๒) กำหนดคุณสมบัติของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นผู้มีทักษะและเทคนิคขั้นสูงในการสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรม อันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปะดังนี้

๑. เป็นผู้สร้างผลงานของตนเองอย่างต่อเนื่อง

๒. เป็นผู้พัฒนาและขยายขอบข่ายงานของตน

๓. เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ให้เป็นผู้สืบทอดมรดกทางภูมิปัญญา

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๑) ได้อธิบายลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการยกย่องในโครงการของภาครัฐบาลและเอกชนได้ดังนี้

๑. เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่าง ๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน

๒. เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ

๓. เป็นผู้นำของท้องถิ่นและช่วยเหลือผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

๔. เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น

๕. เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร

๖. เป็นนักปกครองและประสานประโยชน์ของท้องถิ่น

๗. เป็นผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้

๘. เป็นผู้มีคู่ครองหรือบริวารดี จึงสามารถผลิตผลงานที่มีคุณค่า^{๑๑}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน โดยเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ ทำหน้าที่ช่วยเหลือ สนับสนุน แก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพ รวมไปถึงการถ่ายทอดความรู้ของตนไปให้บุคคลอื่น ช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในสังคมให้เหมาะสมกับยุคสมัยและช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ

องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งออกได้เป็น ๔ ระดับ ดังต่อไปนี้

๑. องค์ความรู้ของเรื่องอาหารและยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เป็นพื้นฐานที่สุดหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้เชิงเทคนิค คือ องค์ความรู้ในเรื่องของอาหารและยา โดยปรกติแล้ว ผู้หญิงมักมีบทบาทสำคัญในการหาอาหารและยาเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ความรู้พื้นฐานของเรื่องอาหารและยา เช่น ยาแก้ไอ แก้อาการปวดหัว ตัวร้อน ฯลฯ มักจะได้รับการถ่ายทอดจากยายไปสู่แม่ เป็นต้น

๒. องค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร องค์ความรู้ในเรื่องเหล่านี้มีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาขึ้นมาจากความรู้เชิงเทคนิคในด้านอาหารและยา ดังเช่น องค์ความรู้เทคนิคในการจัดการระบบการผลิต องค์ความรู้เกี่ยวกับการจำแนกประเภทของที่ดิน และผืนป่า เพื่อใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์

๓. ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทำให้เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องออกกฎระเบียบเพื่อให้เป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน การแสดงอำนาจของชุมชนในการตรากฎระเบียบต่างๆ มักออกมาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรมและการสร้างประเพณี

พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรจึงเป็นการผสมผสานร่วมกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผล กับการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมมาเป็นมาตรการในการออกกฎระเบียบของชุมชน

๔. วิถีคิด ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน ผ่านกาลเวลาหลายชั่วอายุคน

จนตกผลึกกลายเป็นวิถีคิด และแสดงออกในรูปของระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม การสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นซึ่งพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน ยังผลให้วิถีคิดซึ่งพัฒนาขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับธรรมชาติ เป็นวิถีคิดที่มีระบบมีหลักเหตุผล ผ่านการตรวจสอบและการพิสูจน์ในชีวิตจริงมาเป็นเวลาช้านาน ในทำนองเดียวกัน การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเป็นวิถีคิดของชาวบ้าน ทำให้เรามองความเชื่อบางประการของชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องเจ้าที่ หรือผีบ้าน ผีเรือน เป็นต้น

วิจิต นันทสุวรรณ (๒๕๓๘) ให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคลและในแง่ของสังคมหมู่บ้าน ไม่ใช่ปัจเจกบุคคลและในแง่ของสังคมหมู่บ้าน ไม่ใช่ปัจเจกบุคคลในลักษณะของจิตนิยม แต่เป็นปัจเจกบุคคลในลักษณะของจิตนิยมแต่เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นเอกภาพกับสังคมหมู่บ้าน เพราะสังคมหมู่บ้าน ไม่มีลักษณะปัจเจกแบบสังคมสมัยใหม่การอธิบายชีวิตของชาวบ้านอธิบายจากตัวฉันซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงครอบครัว เครือญาติ สิ่งแวดล้อม การทำมาหากิน และอื่น ๆ ปัจเจกและสังคมจึงไม่ใช่สองเรื่องที่แยกจากกันแต่เกี่ยวเนื่องโยงใยกัน

กุลวิตรา ภักคานนท์ (๒๕๓๑) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุขซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคลและในแง่ของสังคมหมู่บ้าน

สุจารี จันทรสุข (๒๕๓๑) กล่าวว่าไว้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นวิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์ แนวทางแก้ปัญหาในแต่ละเรื่องแต่ละสถานการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป

สามารถ จันทรสุรย์ (๒๕๓๓) ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

รัตนะ บัวสนธิ์ (๒๕๓๕) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเองต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนทัศน์ ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับเปลี่ยนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อ ความสงบสุขในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (๒๕๓๕) กล่าวว่าไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของชาวบ้าน ที่สั่งสมสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถในเชิงแก้ปัญหา จัดการปรับตัว เรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์หรือเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (๒๕๓๖) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมา

ศักดิ์ชัย เกียรติณาคินทร์ (๒๕๔๒) กล่าวว่าไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชน เป็น

ศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตัว เรียนรู้และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุกเป็นแก่นรัตนของชุมชนที่จรโลงความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกภัยพิบัติทั้งปวง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๔๕) ให้ความหมาย ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีวิตในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีการสืบสานกันมาและเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวเข้ากับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ซึ่งตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับกลุ่มอื่นก่อให้เกิดการแก้ปัญหาในส่วนที่เป็นบริบทของสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่ม

สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ (๒๕๔๕) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Local Wisdom) คือองค์ความรู้ความสามารถของชุมชนหรือชาวบ้าน ที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัวเรียนรู้และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ ที่จรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

กรมวิชาการ (๒๕๓๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจาก ประสบการณ์ในชีวิตของคนเรา ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็น องค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นมาจาก ความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกออกมาให้เป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้ กรมวิชาการ (๒๕๓๖) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้^๕

๑. คติความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

๒. ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

๓. การประกอบอาชีพท้องถิ่นที่ยึดหลักพึ่งตนเอง และได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

๔. แนวความคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่

^๕ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "การพัฒนาที่ยั่งยืน." ใน วิถีวิทยาศึกษาในสังคมไทย: วิถีใหม่แห่งการพัฒนา.

จตุรงค์ บุญขจรตันสุนทร, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: เอดิสันเพรสโปรดักส์, ๒๕๓๕.

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยเพื่อนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการเรียนรู้และส่งเสริม โดยแบ่งภูมิปัญญาออกเป็น ๑๐ สาขา ดังนี้

๑. **สาขาเกษตรกรรม** หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม คนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต เช่น การแก้ไขโรคและแมลงและการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

๒. **สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค)** หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

๓. **สาขาการแพทย์แผนไทย** หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางสุขภาพและอนามัยได้

๔. **สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

๕. **สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน** หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชนทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

๖. **สาขาสวัสดิการ** หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๗. **สาขาศิลปกรรม** หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

๘. **สาขาการจัดการ** หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งองค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษาตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนสถาน การจัดการศึกษาตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

๙. **สาขาภาษาและวรรณกรรม** หมายถึง ความสามารถสร้างผลงานทางด้านภาษาทั้งภาษาถิ่นภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

๑๐. **ศาสนาและประเพณี** หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้ หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือองค์ความรู้ของชุมชนที่สั่งสมและสืบทอดต่อ ๆ กันมา หากมีการสืบค้นและนำมาใช้ก็จะเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม^๖ (อ้างอิงภาพประกอบหมายเลข ๒๒-๒๕)

วัฒนธรรม ในทางการปกครองมีลักษณะที่คนทั่วไปเข้าใจกัน เพราะประเทศไทยเคยกำหนดความหมายของวัฒนธรรมในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๔๘๕ ว่า “ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน”

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (๒๕๓๖: ๔) ได้ให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรม หมายถึง วิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น ตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งระบบความรู้ ความคิด หรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการหรือแบบแผน และมีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

ปรีชา มณีรัตน์ (อ้างใน ปฐม นิกมานนท์, ๒๕๒๘: ๑๒๖) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือทุกอย่างที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น ทั้งด้านความรู้ ความเชื่อ กฎหมาย ธรรมเนียม ประเพณี แบบวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นมรดกสืบทอดต่อกันมา บางสิ่งบางอย่างไม่เหมาะสมก็ปรับปรุงนำมาใช้ บางอย่างก็สร้างขึ้นใหม่

ปัจจุบันนักสังคมวิทยาเห็นว่า วัฒนธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ และวิถีในการกระทำทุกอย่างที่มนุษย์ได้มีส่วนร่วมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และได้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง นักสังคมวิทยาบางท่านได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมทางความคิด หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ ความคิดเห็น ความเชื่อ หรือความรู้สึคนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อว่าคนตายแล้วเกิด การทำบุญทำบาป การเชื่อถือโชคกลางเป็นต้น

^๖ เอกวิทย์ ณ ถลาง. “ภูมิปัญญาไทย” มูณิธิภูมิปัญญา .กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ , ๒๕๔๔.

๒.วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน ได้แก่ ระเบียบแบบแผน หรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน ประกอบด้วย

๒.๑ วิธีชีวิตชาวบ้าน มาจากภาษาอังกฤษว่า Folkway คือ ระเบียบแบบแผนที่สังคมจะปฏิบัติ เช่น การบวชของชาวไทยที่อายุครบ ๒๐ ปี เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ถ้าไม่บวชอาจถูกมองในแง่ไม่ดี

๒.๒ จารีต มาจากคำว่า (Moral) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่สมาชิกในสังคมจะต้องปฏิบัติ หากฝ่าฝืนอาจเป็นที่รังเกียจ หรือถูกมองในแง่ไม่ดีได้

๒.๓ กฎหมาย ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนต้องได้รับโทษตามที่ระบุไว้

๓.วัฒนธรรมต่าง ๆ ได้แก่ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ การจำแนกประเภทของวัฒนธรรมอีกระบบหนึ่งนั้น ได้แก่ การจำแนกตามประกาศตั้งกระทรวงวัฒนธรรม ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๔ ประเภท โดยถือว่าเป็นการแบ่งประเภทเพื่อความสะดวกในทางปฏิบัติคือ

๓.๑. คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางจิตใจและความเชื่อถือตามหลักศาสนา

๓.๒. เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ถือปฏิบัติ

๓.๓. วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุสิ่งของต่าง ๆ และ

๓.๔. สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม ได้แก่ แนวปฏิบัติให้คนอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกมีการพึ่งพากัน มารยาทในสังคม เป็นต้น

นอกจากนี้ อานนท์ อาภาภิรมย์ (๒๕๑๘: ๓๕) ได้แบ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมออกเป็น ๔ ส่วนคือ

๑. องค์คติ (Concept) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ อุดมการณ์ต่าง ๆ

๒. องค์พิธีการ (Usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีโกนผมไฟ พิธีสมรส พิธีการตั้งศพ การรับประทานอาหาร การแต่งกาย เป็นต้น

๓. องค์การ (Organization) ได้แก่ องค์การ สถาบัน สมาคม สโมสร ซึ่งตั้งขึ้นหรือมีขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน องค์การเล็กที่สุดคือ ครอบครัว ใหญ่ที่สุดคือองค์การระดับชาติ

๔. องค์วัตถุ ได้แก่ สิ่งที่มีรูปร่าง สามารถจับต้องได้ ตัวอย่างเช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในระบบการเกษตร อุตสาหกรรม ตลอดจนผลผลิตทางอุตสาหกรรม และยังมีองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่างและเป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ความหมายต่าง ๆ เช่น ภาษา ตัวเลข เป็นต้น

ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกในสังคม ทั้งที่เป็นรูปธรรม และที่เป็นนามธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (๒๕๓๕: ๗) ได้จำแนกลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมในสังคมที่พอจะพิจารณาได้ มีดังต่อไปนี้

๑ วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) หมายความว่า วัฒนธรรมมีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตในสังคมมนุษย์ เนื่องจากสังคมกับวัฒนธรรมไม่สามารถที่จะแยกจากกันได้ ถ้าปราศจากวัฒนธรรม มนุษย์ก็ไม่สามารถอยู่ในสังคมได้

๒ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น (Man made) หมายความว่า วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาเองหรือติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด ไม่ใช่เกิดจากการถ่ายทอดทางพันธุกรรม นิสัยหรือความสามารถต่าง ๆ ของมนุษย์ แต่มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา แล้วกำหนดความหมายสัญลักษณ์ หน้าที่ของสิ่งที่สร้างขึ้นมา จนสมาชิกได้ยอมรับเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม

๓ วัฒนธรรมมีการยอมรับร่วมกัน (Is share) เมื่อมนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาภายในสังคม ความจำเป็นและความเหมาะสมของสังคมนั้น ๆ แล้ว วัฒนธรรมนั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคม เพราะจะทำให้วัฒนธรรมอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

๔ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (Is learned) การที่มนุษย์รู้จักวัฒนธรรมหรือปฏิบัติตามวัฒนธรรมนั้น เกิดจากการเรียนรู้ ไม่ใช่เกิดจากสัญชาตญาณ เช่น กิริยามารยาท การพูดจาทักทาย เกิดจากการเรียนรู้ทั้งนั้น จนมีการพัฒนาขึ้นมาเป็นบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคลในสังคม และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นสมาชิกของสังคม

๕ วัฒนธรรมต้องมีการถ่ายทอด (Is transmitted) หมายความว่า วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจะดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์ได้นั้น นอกจากการเรียนรู้ของสมาชิกแล้ว มนุษย์ยังมีวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่นหลัง ๆ ให้ปฏิบัติสืบต่อมา

๖ วัฒนธรรมของแต่ละสังคมจะมีความแตกต่างกัน (Varieties) ความแตกต่างที่เกิดขึ้นไม่สามารถที่จะนำมาเปรียบเทียบกันว่า วัฒนธรรมของสังคมใดดีกว่ากัน ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละวัฒนธรรมมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

๗ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ (Is change) หมายความว่า วัฒนธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม เนื่องจากสังคมไม่ได้หยุดนิ่ง โดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงมักเป็นไปได้ ๒ วิธี คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในสังคม เช่น การประดิษฐ์คิดค้น และการเปลี่ยนแปลงภายนอกสังคม เช่น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมอื่นเข้ามาในสังคม

๘ วัฒนธรรมอาจจะสลายไปได้ หมายถึงวัฒนธรรมในสังคมนั้น เมื่อไม่มีการถ่ายทอดสืบต่อแล้ว วัฒนธรรมนั้นจะสลายไปหรือตายไป (dead culture) ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมจะมีชีวิตอยู่เมื่อยังมีมนุษย์และมีสังคมอยู่

๕ วัฒนธรรมเป็นผลรวมของหลาย ๆ สิ่งหลาย ๆ อย่าง (Integrative) เราอาจจะกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมของสังคมหนึ่งเป็นผลรวมของแบบแผนหรือแนวทางการดำเนินชีวิตเข้าด้วยกัน หรือเราเรียกว่าแบบแผนวัฒนธรรม (Culture pattern)

๑๐ วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม (Social heritage) ข้อนี้อาจจะกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมไม่ได้เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสังคม แต่เป็นของส่วนรวม จึงเป็นสมบัติของสมาชิกทุกคน

ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมคือ^๗ แบบแผนการดำรงชีพของมนุษย์ในสังคม ทั้งสังคมและวัฒนธรรมเป็นของคู่กัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน จะขาดกันอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และก่อให้เกิดปัญหาต่อสังคมนั้นได้ เช่น การนำเอาวัฒนธรรมจากสังคมอื่นมาใช้ เกิดความแตกต่างของวัฒนธรรมในสังคมนั้น เกิดความอ่อนแอทางวัฒนธรรม การล่าหลังทางวัฒนธรรม ช่องว่างทางวัฒนธรรม การซื้อหาทางวัฒนธรรม (ลักษณะหรืออาการที่บุคคลไม่สามารถปรับตัวได้) ซึ่งมีแนวคิด และทฤษฎีที่อธิบายไว้ดังนี้

๑. ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag Theory)

๒. ทฤษฎีความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม (Cultural Progress Theory)

ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag Theory)

ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag Theory) หรือ ทฤษฎีความเฉื่อยทางวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

ก. วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น สิ่งประดิษฐ์ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น

ข. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ แบบอย่างพฤติกรรม และแบบอย่างวิธีทางความคิด ความเชื่อต่าง ๆ เช่น บรรทัดฐานทางสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ค่านิยม อุดมการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

จุดแข็ง

ก. ทำให้เกิดความเสมอภาคขึ้นในสังคม เพราะได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากประเทศที่มีอารยธรรมที่เจริญ เช่น การพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มาใช้ในสังคม

จุดอ่อน

ข. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุทำได้โดยง่าย แต่การ

^๗ ปรีชาดิ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนและสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๓.

เปลี่ยนแปลงคนทำได้โดยยาก ดังนั้นทำให้คนขาดความรู้ความเข้าใจ เมื่อถึงช่วงการเปลี่ยนแปลง เช่น การที่คนรักษาโรคด้วยยาแผนปัจจุบัน แต่ขาดความรู้ และสรรพคุณในตัวยา หรือการใช้ อุปกรณ์ทางการแพทย์สมัยใหม่ แต่ไม่เข้าใจคำอธิบายในคู่มือการใช้ที่เป็นภาษาต่างประเทศ

ค. แต่ละสังคมมีลักษณะบรรทัดฐานทางสังคม ที่แตกต่างกัน เช่น การนำระบบ ประชาธิปไตยเข้ามาใช้ แต่ประชาธิปไตยตามอุดมการณ์ที่แท้จริงยังไม่ได้เกิดขึ้นในสังคมเหล่านั้น เป็นต้น

ทฤษฎีความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม (Cultural Progress Theory)

เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีระบบย่อย ๓ ระบบ คือ

ก. ระบบเทคโนโลยี หมายถึงเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ และเทคนิควิธีการใช้เครื่องมือ เหล่านั้น เป็นระบบที่สำคัญที่สุด เพราะมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ พลังงานซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ดังนั้น ชีวิตทั้งปวง คือการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งพลังงานอิสระนั่นเอง

ข. ระบบสังคมวิทยา เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบ พฤติกรรมแบบแผนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของส่วนรวม หรือส่วนบุคคลรวมถึงลักษณะสังคมต่างๆ เช่น ระบบเครือญาติ เศรษฐกิจ จริยธรรม การเมือง การทหาร การศาสนา อาชีพและนันทนาการ เป็นต้น

ค. ระบบอุดมการณ์ เป็นความรู้สึกลึกซึ้งคิดต่างๆ เช่นความเชื่อ ความรู้ซึ่งแสดงออกมา ทางภาษาพูด และการใช้สัญลักษณ์รูปแบบอื่นๆ

จุดแข็ง

ก. ระบบเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนดรูปแบบของระบบสังคม

ข. วัฒนธรรมของมนุษย์ได้ก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ มนุษย์จึงประดิษฐ์คิดค้น เทคโนโลยีใหม่ทำให้เครื่องมือเครื่องใช้มีประสิทธิภาพ

จุดอ่อน

ก. ความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมกำหนดให้ระบบเทคโนโลยีมีความสำคัญสูงสุด ถ้า ระบบเทคโนโลยี เปลี่ยนแปลงไป ระบบสังคมวิทยา และระบบอุดมการณ์ เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ข. วัฒนธรรมของมนุษย์ได้ก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ มนุษย์จึงประดิษฐ์คิดค้น แสงสว่าง พลังงานมาใช้เรื่อยๆ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติขาดความสมดุล

บททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ชัยชนะ สุวรรณเวช และคณะ^๔ (๒๕๓๕, น.๗๘-๗๙) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขภาพรวม" โดยศึกษาโครงการวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑. เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูข้อมูลเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษครั้งนี้ พบว่าในการปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านนั้นได้รับอิทธิพลมาจากสถานะด้านสังคม วัฒนธรรม และนิเวศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีแนวโน้มลดลง (attenuated Curing role) และการปรับบทบาทการรักษา (adaptive curing role) พบได้ค่อนข้างน้อย ส่วนปรากฏการณ์ใหม่ของการปรับบทบาทการรักษา (emergent curing role) ยังไม่มีความชัดเจนจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดต่อไป อย่างไรก็ตามการลดลงของบทบาทการรักษาโรคมิได้ลดลงอย่างทั่วถึงด้าน หมอพื้นบ้านบางคน เช่น หมอกระดูก หมอพิธีกรรม บอกเล่าว่ามีผู้ป่วยมากขึ้น บทเรียนที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือภาพของหมอพื้นบ้านที่จะต้องถูกมองในภาพรวมของระบบแพทย์พื้นบ้าน คือมองในระบบสังคม และวัฒนธรรมของการดูแลสุขภาพในท้องถิ่น ในระบบมีคน มีความคิด ความเชื่อ เทคโนโลยี และระบบสัมพันธ์ บทบาทการรักษาของหมอพื้นบ้านได้ ก็เมื่อชุมชนมีชาวบ้าน มีความเชื่อ มีบรรทัดฐานเป็นสิ่งแวดล้อมหล่อเลี้ยง

วรวิทย์ พูนสวัสดิ์กิติติกุล^๕ (๒๕๓๕, น.๔๘-๔๙) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดพิจิตร" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑. เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒. เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ พบว่า ปัจจัยที่ขัดขวางบทบาทการทำงานของหมอพื้นบ้านมี ๒ ปัจจัย คือ ๑.) ปัจจัยทางกายภาพสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ป่าไม้มีน้อยลงสมุนไพรหายากขึ้น เช่น นอแรด งาช้างเผือก ฯลฯ หมอพื้นบ้านหลายคนได้ลดบทบาทลง และเลิกรักษาโรคต่อมามีภายหลัง เพราะเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น นอกจากนี้สถานบริการสาธารณสุขเพิ่มขึ้นด้วยทำให้คนไข้มิมีโอกาสเลือกมากกว่าแต่ก่อน อีกทั้งการคมนาคมก็มีความสะดวกขึ้นง่ายต่อการเดินทาง เป็นต้น ๒.) ปัจจัยทางชีวภาพบุคลากรในชุมชนจำนวนหนึ่งมีความเชื่อในสิ่งที่ป็นวิทยาศาสตร์มีเหตุผลเข้ามาสนับสนุน ซึ่งความเชื่อที่เป็นไสยศาสตร์ไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้ เช่น ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น จึงทำให้หมอชาวบ้านมีน้อยลง

^๔ ชัยชนะ สุวรรณเวช และคณะ "ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขภาพรวม" สำนักงานคณะกรรมการ
สาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

^๕ วรวิทย์ พูนสวัสดิ์กิติติกุล . “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดพิจิตร”
สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

มารศรี เชียมทรัพย์^{๑๐} (๒๕๓๕, น. ๕๕) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ " โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.) สถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของหมอพื้นบ้านเปลี่ยนไป การดำรงชีพเป็นหมอพื้นบ้านอย่างเดียวนั้น อาจทำให้รายได้ไม่พอที่จะหาเลี้ยงครอบครัวในสภาพปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัฒนธรรมตะวันตกอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชีวิตหมอพื้นบ้านต้องเปลี่ยนอาชีพไป และไม่อยากเป็นหมอพื้นบ้านเพราะเป็นงานหนักรับผิดชอบสูง แต่ค่าตอบแทนน้อย จนแรงจูงใจในการประกอบอาชีพลดลง ๒.) ทฤษฎี หรือเหตุผลในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นจำนวนมากที่ไม่ชัดเจน และไม่สามารถอธิบายการกระทำที่เกี่ยวข้องได้ เช่น การดื่มยาแก้ไอไม่ทราบสาเหตุใดจึงต้องใส่ยาแก้ไอ น้ำคำเป็นส่วนผสมด้วย เป็นต้น ๓.) แนวความคิดของการแพทย์พื้นบ้าน กับการแพทย์ตะวันตกแตกต่างกัน มีทฤษฎีการเกิดโรคไม่เหมือนกัน เรื่องที่จะเชื่อมโยงนั้นยากยิ่ง ซึ่ง เพราะกระบวนการรักษาโรคต่างๆของการแพทย์พื้นบ้านนั้นต้องใช้ทั้งการ และจิต เช่นการไล่ผี คาถาอาคม ไสยศาสตร์ เข้าทรง และยังถ่ายทอดในส่วนของสังคมพิธีกรรมต่างๆ เช่น การไหว้ครูประจำปี เป็นต้น

อัญชลี อินทนนท์^{๑๑} (๒๕๓๕, น. ๖๐-๖๒) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.) บทบาทหมอพื้นบ้านในชุมชนยังเป็นที่พึ่งพาชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านใกล้เคียง มีหมอบางท่านที่มีผู้มารับบริการจากจังหวัดอื่น ๒.) ผู้มีบทบาทสูงสุดในชุมชน ซึ่งส่วนมากจะเป็นหมอสูตร/หมอสะเดาะเคราะห์ ส่วนหนึ่งเป็นมัลลทายกวดด้วย ๓.) การแพทย์พื้นบ้านเป็นทางเลือกอีกหนึ่งแนวทางแต่ปัจจุบันได้ลดบทบาทลงเนื่องมาจากบทบาทของทางภาครัฐได้ให้การสนับสนุนทางด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน หรือการแพทย์สมัยใหม่มากกว่า แล้วทอดทิ้งการแพทย์แผนไทย แพทย์พื้นบ้านอย่างสิ้นเชิง ๔.) หมอพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งควรอนุรักษ์ไว้

^{๑๐} มารศรี เชียมทรัพย์. “ ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

^{๑๑} อัญชลี อินทนนท์. “ ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร ” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

ปริญญดา เทอดชูชีพ^{๑๒} (๒๕๓๕ ,น.๖๓-๖๘) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดนครพนม" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.)หมอพื้นบ้านในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีส่วนใหญ่มิได้มีวัฒนธรรมกลุ่มย่อย ออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ (๑) ไทยลาว (๒) ผู้ไท (๓) โซ่ (๔) ลื้อ นอกจากนี้ยังพบว่าในระบบแนวคิดแพทย์พื้นบ้านสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคม มีการสร้างระบบกลไกยอมรับทางสังคมให้แก่สมาชิกให้แก่สมาชิกซึ่งแตกต่างกับการแพทย์สมัยใหม่ เช่น ในกรณีการใช้โรคเอดส์ซึ่งส่งต่อการลงโทษทางสังคมที่รุนแรง มากกว่าการแพทย์พื้นบ้าน นอกจากนี้ระบบการแพทย์พื้นบ้านมีการถ่ายทอดโดยสายเลือด คือได้รับจากบรรพบุรุษได้ ต่างจากแพทย์แผนปัจจุบัน

ธรา อ่อนชมจันทร์^{๑๓} (๒๕๓๕,น.๖๑-๖๓) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย "โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.)หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ใช้วิธีการรักษาโรคหลายๆอย่างรวมกัน และสามารถรักษาโรคได้หลายชนิด ๒.)ในการรักษาของหมอพื้นบ้านไม่ยึดติดอยู่กับกรอบ แต่มีหลายมิติ โดยเฉพาะมิติด้านจิตใจ ๓.)งานวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดด้านเวลา ๔.) สามารถแบ่งประเภทของหมอพื้นบ้าน ได้ดังนี้ (๑) ประเภทหมออาชีพ (๒) ประเภทหมอใจพระ ๕.)ระบบแพทย์พื้นบ้านจะอยู่ร่วมกันในชุมชนที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นต้น

ทอง บุญยศ และคณะ^{๑๔} (๒๕๓๕,น.๑๒๑-๑๒๕) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์ "โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า หมอพื้นบ้านในจังหวัดสุรินทร์สามารถแบ่งลักษณะออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑.) หมอพื้นบ้านที่ใช้การรักษาโรคที่มองเห็นได้ จับต้องได้ อาศัยตัวยา หรือวัตถุ ในการรักษา เช่น สมุนไพร น้ำมัน มีเทคนิคการตรวจ วินิจฉัย และการรักษาที่สมเหตุสมผลอธิบายได้ เช่น หมอสมุนไพร หมอกระดูก

^{๑๒} ปริญญดา เทอดชูชีพ . “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดนครพนม”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

^{๑๓} ธรา อ่อนชมจันทร์. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

^{๑๔} ทอง บุญยศ . “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์” สำนักงาน

คณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

หมอนวด บางครั้งอาจใช้วิธีการเชิงสัญลักษณ์ เช่น การเป่าพ่น คาถาอาคม ๒.) หมอพื้นบ้านมีกระบวนการความเชื่อท้องถิ่น เช่น คนทรงโบล สะเดาะเคราะห์ และหมอดำรา

มงกุฏ แก่นเดียว^{๑๕} (๒๕๓๕, น. ๖๓) ได้ศึกษาเรื่อง "ทองคำแห่งปัญญา" เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาในส่วนของกระบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษา พบว่า หมอยาในพื้นที่แถบอีสานใต้ ไม่ค่อยเข้าใจในทฤษฎี ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือ สมุฏฐานโรคที่เกิดจากดี จากเสมหะ จากลม อะไรดังตำราที่แพทย์โบราณสอนกัน แต่วินิจฉัยโรคด้วยพิธีกรรมต่างๆ ที่พอจะชี้ให้เห็นว่า การตัดสินใจว่าผู้ป่วยนี้เกิดจาก การกระทำของมนุษย์ การกระทำทางไสยศาสตร์ป่วย จากสภาพร่างกายไม่ปกติ ป่วยจากการที่ร่างกายกินสิ่งที่ไม่ต้องการเข้าไป ป่วยจากกรรมพันธุ์ ป่วยจากสัตว์มีพิษมาทำร้าย เป็นต้น

สุวิทย์ มาประสงค์^{๑๖} (๒๕๔๖, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "ภูมิปัญญาหมองู" เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมพื้นที่ ๔ จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ตรัง พัทลุง จากการติดตามกระบวนการรักษา พบว่าสมุนไพรสามารถรักษาพิษงูได้ผลจริง โดยเฉพาะการรักษาของหมอสมนึก จันทรประสูตร หมองูแห่งสำนักรักษาพิษงูวัดพรหมโลก สามารถให้การรักษาพิษงูในระยะแผลเปื่อยเน่าลูกกลม มีประสิทธิภาพผลกว่าการรักษาในสถานพยาบาลของรัฐด้วยประสิทธิภาพคำรับยาของหมอสมนึก จันทรประสูตร

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในเรื่องแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งพบว่า ความเจ็บป่วยในแนวคิดแบบโหราศาสตร์จึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมิติของเวลาและสถานที่ สารสำคัญของแนวคิดจึงเป็นระบบวิธีคิดที่ตอบสนองด้านจิตใจของมนุษย์ที่ต้องการความมั่นคงของจิตใจ การล่วงรู้ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หรือการรู้ว่าเหตุการณ์ร้ายในปัจจุบันจะคลี่คลายไปอย่างไร ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหามาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากมายดังในปัจจุบันก็ยังใช้อยู่ วิธีการรักษาโรคดังกล่าวคือวิธีการทางไสยศาสตร์ ลักษณะอันเร้นลับของไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ยังไม่อาจพิสูจน์ได้อย่างชัดเจน เพราะยังไม่มีวิทยาศาสตร์แขนงใดสามารถค้นพบทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลังความลึกลับของไสยศาสตร์ได้เลย อนึ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของต้นและการรักษาพยาบาลจึงยังคงเป็นความเร้นลับที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง

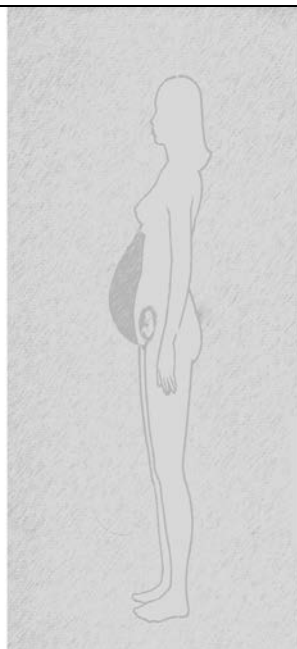
^{๑๕} มงกุฏ แก่นเดียว. “ทองคำแห่งภูมิปัญญา” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

^{๑๖} สุวิทย์ มาประสงค์. “ภูมิปัญญาหมองู” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖.

อ้างอิง
รูปภาพประกอบในบทที่ ๒

ภาพหมายเลข ๑๐

ภาพหมายเลข ๑๑

ภาพหมายเลข ๑๒

ภาพหมายเลข ๑๓

ภาพหมายเลข ๑๔

ภาพหมายเลข ๑๕

ภาพหมายเลข ๑๖

แสดงการอยู่ไฟ ให้นอนบนกระดานอยู่ไฟ หรือแคร่อยู่ไฟรับความร้อนเพื่อสร้างความอบอุ่นแก่ร่างกาย น้ำที่ให้คนอยู่ไฟอาบต้องใช้น้ำอุ่นและแม่ทานจะต้องเป็นผู้อาบให้วันละ ๒ ครั้ง เช้ากับเย็น จนกว่าจะครบกำหนดออกไฟ

ภาพหมายเลข ๑๗

แสดงถึงในระหว่างที่มารดาอยู่ไฟ หมอตำแยก็จะช่วยดูแลทารกแรกเกิดให้เป็นอย่างดี

ภาพหมายเลข ๑๘

แสดงบทบาทของสามีซึ่งจะเป็นผู้จัดหาไว้ก่อนเป็นเดือน กองสุมดับไว้อย่างดี แต่สถานที่หาหินได้ง่ายหรือผู้มีความจำเป็น ใกล้เคียง ราว ๑-๒ อาทิตย์ จะครบกำหนดตลอดจึงค่อยหาหินหรือสิ่งอื่น ๆ ก็มี

ภาพหมายเลข ๑๙

แสดงถึงลักษณะของหินที่นำมาหมกไฟทำก้อนเส้าประคบบรรยากาศมารดาหลังคลอด

ภาพหมายเลข ๒๐

แสดงถึงวิธีการก่อนจะนำก้อนเต้าไปประกอบกรรมจะต้องนำไปวางบนเตาไฟไฟอ่อนๆให้ร้อนก่อน

ภาพหมายเลข ๒๑

แสดงอาหารที่กินหลังคลอดโดยมากจะเน้นอาหาร ประเภทปลา และแกงเลียงผักพื้นบ้าน เช่น ปลีกกล้วย ผักหวาน พักทอง เป็นต้น

ภาพหมายเลข ๒๒

แสดงการสร้างบ้านเรือนซึ่งมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายและใช้ประโยชน์จากภายในพื้นที่อย่างคุ้มค่า

ภาพหมายเลข ๒๓

แสดงบ้านเรือนบางหลังยกใต้ถุนสูง และจัดทำกิจกรรมต่างๆที่ เช่น ปลูกแปลเด็ก จัดเตรียมอาหาร เป็นต้น

ภาพหมายเลข ๒๔

แสดงการจัดเตรียมอุปกรณ์ภายในครัวอุปกรณ์ที่ใช้ในครัวส่วนใหญ่สามารถผลิตกันเองภายในครัวเรือน เช่น กระจาด กระบุง เหยียงไม้ เป็นต้น

ภาพหมายเลข ๒๕

แสดงวิถีชีวิตในสมัยก่อนจะมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพึ่งพาอาศัยต่อกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพ และการใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพรวมถึงพลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพ ของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรมในชุมชนด้านประเพณี และพิธีกรรม ใช้ข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก โดยมีแผนงานวิจัย กลุ่มตัวอย่าง วิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑ แผนงานวิจัย

๑.๑ การเตรียมการก่อนเริ่มโครงการ ศึกษาข้อมูลขั้นต้นจากเอกสาร

ผู้ทรงคุณวุฒิ ดำรวจข้อมูลภาคสนามขั้นต้น นำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาโครงการ สร้างและจัดเตรียมเครื่องมือ อุปกรณ์ในการวิจัย

๑.๒ การดำเนินโครงการ

ก. ประชุมปฏิบัติการกับผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมี

ผู้ทรงคุณวุฒิและวิทยากรช่วยแนะนำ จนเป็นที่เข้าใจตรงกัน

ข. เก็บข้อมูลภาคสนามตามที่กำหนด โดยใช้เครื่องมือที่

จัดเตรียมไว้

ค. จัดระบบและวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเขียนรายงานขั้นต้น

ง. ส่งรายงานขั้นต้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและเสนอแนะ

จ. เก็บข้อมูลเพิ่มเติมและปรับปรุงรายงาน แล้วเขียนรายงานฉบับ

สมบูรณ์

ฉ. จัดพิมพ์รายงานและเผยแพร่

๒ กลุ่มตัวอย่าง วิธีการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล (ดูจากภาพประกอบภาษาอังกฤษหมายเลขที่ ๒๖-๓๓)

๒.๑ กลุ่มตัวอย่าง ใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นบุคคล สถานที่ พิธีกรรม และสิ่งสำคัญอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช แบ่งออกเป็นกลุ่มคือ กลุ่มหมอดำแย (ผดุงครรภ์โบราณ) และกลุ่มหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด

๒.๒ วิธีการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างด้วยการ สัมภาษณ์สนทนา ชักถาม เข้าร่วมกิจกรรม บันทึกภาพ บันทึกเสียง การจัดประชุมกลุ่มย่อย

๒.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะแยกแยะศึกษาทั้ง ประวัติความเป็นมาการศึกษาอัตลักษณ์ และวิธีการดำรงชีพตามแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิง ตั้งครรภ์หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัด นครศรีธรรมราช ตามที่กำหนดไว้ในขอบเขต

๒.๔ การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการเสนอด้วยการ พรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ในรูปของรายงานทางวิชาการ

๘. ขอบเขตการวิจัย

๘.๑ ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ที่ผู้ศึกษาเลือกทำการศึกษาครั้งนี้ คือ พื้นที่ในเขต จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นพื้นที่ ที่มีความน่าสนใจในการเข้าไปศึกษา ดังนี้

๘.๑.๑ พื้นที่ใน จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความหลากหลาย หลายด้าน คือ ความหลากหลายทางด้านอาชีพ ความหลากหลายทางด้านสถาบันการศึกษา ความหลากหลาย ทางด้านวัฒนธรรม ความหลากหลายทางด้านอายุ เป็นต้น

๘.๑.๒ พื้นที่ใน จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะของชุมชนทางสังคมที่ เป็นสังคมเมือง มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประชากรเกิดขึ้นอยู่ ตลอดเวลา

๘.๑.๓ พื้นที่ จังหวัดนครศรีธรรมราชในอดีตเป็นหัวเมืองใหญ่ทางภาคใต้ โดยมีชื่อเรียกว่าเมืองสิบสองนักษัตร เป็นแหล่งศูนย์รวมของการพัฒนาในทางด้านต่างๆ เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข เป็นต้น จึงเป็นแหล่งดึงดูดให้ชนบท เข้ามาสู่ในเมือง

๘.๒ ขอบเขตด้าน แนวคิด ทฤษฎี แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาศึกษาอัตลักษณ์ และวิธีการดำรงชีพตามแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดนครศรีธรรมราชในครั้งนี้ คือ

๘.๒.๑ ทฤษฎีว่าด้วยอัตลักษณ์แห่งตัวตน (Self – Identity)

๘.๒.๒ แนวคิดเรื่องการดำรงชีพ (livelihoods)

๘.๒.๓ แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

๘.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา ในการศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชในครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๐ ถึง ๑ เดือนมิถุนายน ๒๕๕๑

๕.วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ศาสนา และปรัชญา วิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การจัดประชุมกลุ่มย่อย และหลักฐานอื่นๆ ประกอบ แล้วนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์พร้อมมีภาพถ่ายประกอบโดยสามารถจัดลำดับ ดังนี้

๑ การสุ่มกลุ่มตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และกลุ่มเครือข่าย

๒. การสนทนากลุ่มย่อยกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และกลุ่มเครือข่ายโดยมีการจัดแบ่งตามเขตพื้นที่ คือ๑.)เขตพื้นที่เมืองและชานเมือง ๒.)เขตพื้นที่ลุ่มน้ำ ๓.)เขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล ๔.)เขตพื้นที่เทือกเขา

๓. การสังเกตจากกิจกรรมโดยการเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และกลุ่มเครือข่าย

๑๐. สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล

สถานที่ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้จัดแบ่งเขตพื้นที่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ตามเขตของลักษณะภูมิศาสตร์ซึ่งสามารถแยกออก ๔ กลุ่มได้ดังนี้

๑.เขตพื้นที่เมืองและชานเมือง

๒.เขตพื้นที่ลุ่มน้ำ

๓.เขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล

๔. พื้นที่เพื่ออกเขา

๑๑.อุปกรณ์การวิจัย

๑๑.๑ แบบสังเกตการณ์

๑๑.๒ สอบถาม / แบบสัมภาษณ์

๑๑.๓ เทปบันทึกเสียง

๑๑.๔ กล้องถ่ายรูป

๑๑.๕ อุปกรณ์เครื่องเขียน

วิธีการศึกษาและกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนดังที่กล่าวมานั้น จำเป็นต้องมีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและหรือเครื่องมือช่วยจำในการศึกษาชุมชน เพื่อที่จะได้ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเครื่องมือเหล่านี้มีประโยชน์ที่ให้ผู้ศึกษาวิจัยชุมชนได้เห็นภาพและเข้าใจถึงชุมชนในสถานะและลักษณะต่างๆ ได้ดีขึ้น และสามารถนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลและเป็นแนวทางในการอ้างอิงได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามก่อนนำเครื่องมือต่างๆ ไปใช้ ผู้ที่ศึกษาวิจัยหรือผู้ทำงานภาคสนามและชุมชนควรมีความคิดในเบื้องต้นว่า ต้องการเก็บข้อมูลที่ชัดเจนในที่นี้จะนำเสนอเครื่องมือการศึกษาในครั้งนี้ รวมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่หรือชุมชนนั้น ผู้ศึกษาวิจัยเลือกใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้โอกาสแก่ชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งให้คณะทำงานภาคสนามและชุมชนท้องถิ่น มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจที่ต่อกัน ซึ่งสามารถทำได้รวดเร็ว ลดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และเครื่องมือเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ทำให้เห็นประเด็นศึกษาในชุมชนได้อย่างรวดเร็ว

อ้างอิง
รูปภาพประกอบเนื้อหาในบทที่ ๓

ภาพหมายเลข ๒๖

แสดงวิธีการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างด้วยการสัมภาษณ์สนทนาซักถาม เข้าร่วมกิจกรรม บันทึกภาพบันทึกเสียง การจัดประชุมกลุ่มย่อย

ภาพหมายเลข ๒๗

แสดงการสนทนากลุ่มย่อยกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษารั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

ภาพหมายเลข ๒๘

แสดงการสังเกตจากกิจกรรมโดยการเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง

ภาพหมายเลข ๒๙

แสดงการสังเกตจากการเข้าใจในการใช้สมุดคู่มือหญิงมีครรภ์ และทารก

ภาพหมายเลข ๓๐

แสดงรูปแบบการจัดกลุ่มการสนทนากลุ่มย่อย

ภาพหมายเลข ๓๑

แสดงกลุ่มตัวอย่างหญิงหลังคลอดผู้ให้สัมภาษณ์

ภาพหมายเลข ๓๒

แสดงกลุ่มตัวอย่างหญิงหลังคลอดผู้ให้สัมภาษณ์

ภาพหมายเลข ๓๓

แสดงกลุ่มตัวอย่างของหมอตำแยผู้ให้สัมภาษณ์
เช่นกัน

บทที่ ๔

ผลที่ได้รับจากการศึกษา

การศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช **The Study of Health Care for Pregnant women, after giving birth, and the new born babies using the local wisdom in Nakhon Si Thammarat.** ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพ และการใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพรวมถึงพลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพ ของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช ในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ในรูปของรายงานทางวิชาการสามารถจัดแบ่งเป็นตอนได้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ . แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเกิดเป็นเรื่องใหญ่ หรือนับว่ามีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตคนเรามากที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเกิดเป็นชีวิตขึ้นมาในโลกแห่งวิญญูสงสารมนุษย์จึงได้ให้ความสนใจกำหนดกิจพิธีต่างๆ เกี่ยวกับเด็กตลอดจนมีความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดจำนวนมากมาประเพณีการเกิดของชาวพื้นเมืองภาคใต้ที่จะนำมาบรรยายต่อไปนี้ ก็จะนำมากล่าวถึงไว้โดยย่อ แต่ก็พอจะทำให้เข้าใจและมองเห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นชัดเจนพอสมควร ประเพณีการเกิดการเลี้ยงดูเด็กก่อนการเลี้ยงดูเด็กทารกเกิดใหม่เป็นเรื่องยุ่งยากและพิถีพิถันกันไม่ใช่น้อย เพราะอยู่ในช่วงที่มอันตรายด้วยโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ สูง คนสมัยก่อนเขาจึงประคบประหงมอย่างดี พิธีเกี่ยวกับการเกิดจะกล่าวถึงข้อปฏิบัติในสมัยก่อนเนื่องจากวิทยาการต่างๆ ยังไม่มีความทันสมัยเหมือนและสภาพทางเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไปสมัยก่อนจะมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับคนตั้งครรภ์มากเพราะไม่มีหมอ ยาที่ใช้เป็นยาสมุนไพร ทำคลอดโดยหมอตำแย จึงต้องระวังเป็นอย่างมาก ผู้หญิงที่เริ่มมีครรภ์ก็เริ่มมีข้อห้ามเช่น

- ห้ามนั่งคาบ้นไคเรือน - ห้ามตอกตาปู
- ห้ามอาบน้ำกลางคืน - ห้ามกินของรสจัด
- ห้ามฆ่าสัตว์ - ห้ามไปงานศพ เป็นต้น

ลางบอกเหตุก่อนตั้งครรภ์

คนสมัยก่อนและชาวพื้นเมืองปัจจุบันมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ลางบอกเหตุและความฝัน” แข็งแรงในเรื่องเกี่ยวกับจะมีคนเกิดที่นั่นที่นี้กี่ว่า ถ้ามีผีเล่นตรวด (ผีฟุ้งได้หรือดาวตก) ไปตกตรงบ้านใคร บ้านนั้นก็จะมีคนเกิด ดังนั้นคนโบราณจึงห้ามมิให้ผู้ใดเห็นผีฟุ้งได้เอามือไปชี้หรือทักขึ้น เพราะจะทำให้กลายไปเกิดในท้องสัตว์เสีย อีกอย่างหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความฝัน ถ้าหญิงฝันว่าได้แก้วแหวนเงินทอง ฝันว่าได้มีดพร้าอาวุธ ฝันว่าได้สัตว์เลี้ยง อาทิ ช้าง ม้า ฝันว่าเห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระภิกษุ นักบวช ฯลฯ ก็เชื่อกันว่าจะได้บุตรธิดาเซ�ชม มีตำราหมอดูทำนายทายทักไว้แต่โบราณในหนังสือวรรณคดีก็มักกล่าวถึงไว้เสมอ

คนแต่ก่อนยังมีความเชื่อว่าเด็กที่เกิดมาครั้งแรกจะเข้ามาอาศัยอยู่ที่หน้าแข้งหรือที่น่องของบิดาก่อนเป็นเวลา ๗ วัน จึงทำให้บิดามีอาการปวดเมื่อยขบนี้กอยากกินของแปลก ๆ คล้ายกับหญิงแพ้ท้อง หลังจากนั้นแล้วเด็กก็จะเคลื่อนย้ายไปอยู่ในท้องมารดา พอได้ ๗ วันจะทำให้มารดาเกิดแพ้ท้อง ยากกินของแปลก ๆ อาทิ กินดิน กินของหอม กินของเหม็นคาว กินเนื้อสัตว์ ฯลฯ ตลอดจนของธรรมดา อาทิ ส้ม กล้วย มะพร้าว ของเปรี้ยว ๆ ต่าง ๆ เป็นต้น ถ้าผู้หญิงแพ้ท้อง ยากกินของแปลก ๆ ก็มีตำราหมอดูทำนายทายทัก เช่น ยากกินดินก็เชื่อว่าผู้ที่จะมาเกิดมาจากที่ต่ำ (นรก) ถ้าอยากกินของหอมผู้มาเกิดมาจากที่สูง (สวรรค์) ถ้าอยากกินของเหม็นคาวผู้ที่จะมาเกิดมาจากพวกยักษ์มาร ถ่อยากกินเนื้อสัตว์ทั้งหลาย เช่น เนื้อวัว เนื้อหมู เชื่อว่าเสนรจะมาเกิด เป็นต้น เป็นของธรรมดาสำหรับผู้หญิงที่มีครรภ์ย่อมอยากกินโน่นกินนี่ จึงมีคำกล่าวของคนพื้นเมืองว่า “อีนื้ออยากเหมือนเสนรมาเกิด” คือคนแพ้ท้องนี้กอยากกินของสารพัด และการแพ้ท้องนี้ แต่ละคนแต่ละครั้งก็มีความอยากรับประทานไม่เหมือนกัน

การปฏิบัติตัวของหญิงมีครรภ์(ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๓๔-๓๗)

ในระหว่างที่หญิงตั้งครรภ์คนเฒ่าคนแก่จะสั่งสอนตักเตือนหนักหนา โดยเฉพาะหญิงที่ไม่เคยมีลูกได้มาก่อน ยังไม่มีความรู้ประสบการณ์ จึงต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ ข้อห้ามหลายอย่างที่ป็นที่รู้กันทั่วไปก็มี ห้ามไม่ให้ลงจากบ้านเรือนไปอาบน้ำตอนกลางคืน และเวลาค่ำมืด หรือนับตั้งแต่สิ้นแสงตะวันเป็นต้นไป ให้รีบอาบน้ำเสียก่อนจะถึงเวลาพลบค่ำเพราะคนโบราณเชื่อถื่อกันว่าเดี๋ยวจะทำให้ “ฝนน้ำ” คือน้ำในท้องมากขณะเวลาตลอดเด็กจะลำบาก คือเด็กจะกลับหัวกลับหางพลิกไปพลิกมา ทำให้คลอดยากเนื่องจากน้ำเมือกหล่อลื่นมากเกินไป เวลาคลอดเด็กลำบาก

หากจำเป็นจะต้องลงจากบ้านหรืออาบน้ำในเวลากลางคืน เขาก็ให้เดินกดอหัวแม่เท้าลงกับดิน เพื่อปิดประตูลม เพราะระหว่างนี้ชี้กับหัวแม่เท้าเป็นประตูลม กลัวผีต่างๆ และ ผีกระสือจะแอบซ่อนคอยที่อยู่แล้ว ถือโอกาสแทรกแฝงเข้าไปทางประตูลมได้ ทั้งขณะปกติและเมื่อเวลาเดินไปสะดุดอะไรเข้า หรือเมื่อเกิดบาดแผลขึ้น ถ้าเกิดจันทรคราสหรือจันทรุปราคาขึ้น จะต้องรีบ

หาเข็มกลัดหนีบผ้าผู้ชายพกเอาไว้หรือจะใช้ก้อนหินห่อชายพกก็ได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันและต่อสู้กับสิ่งชั่วร้าย ผีสางต่าง ๆ ซึ่งขณะอยู่ในสภาพบรรยากาศอันเลวร้ายมีดมัวเช่นนั้นมิให้ฉวยโอกาสมาแอบแฝงทำร้ายเด็กทารก (เช่น ทำให้เด็กเป็นใบ้) ที่กำลังอยู่ในท้องมารดาได้ ควรกินยาครรภ์รักษาเป็นประจำ ตามที่หมอตำแยจัดให้

นอกจากนี้ยังห้ามมิให้ตอกตาปูหรือตาปูทำให้ไม้ติดแน่น อันจะทำให้คลอดยาก ห้ามมิให้นั่งคาบ้นใดจะทำให้คลอดยากเช่นกัน เพราะถือเคล็ดว่า “คา” คือไม่ออก ไม่เสร็จ ห้ามกินของรสเผ็ดจัดซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เด็กหัวล้าน ห้ามคนเดินผ่านหลังเวลานั่ง เชื่อว่าจะทำให้เด็กมีลักษณะเหมือนกับคนที่เดินผ่านหลังนั้น เพราะฉะนั้นจึงทำให้คนมีครรภ์นั่งหันหลังเข้าช่องหรือมุมห้องมุมประตู ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือทำให้สัตว์บาดเจ็บ โดยเฉพาะ ลิง ค่าง แมว กลัวสัตว์จะใช้ชาติคือลูกที่เกิดมามีสภาพเป็นเช่นนั้น ห้ามตอไข่เปิด ไข่ไก่ กลัวลูกในท้องจะหลวน (แท้ง) ห้ามกระโดดหรือเดินก้าวยาว ๆ กลัวล้มเป็นอันตรายแก่ลูกในท้อง ห้ามไปงานศพ กลัวผีจะแอบแฝงมาบ้าน แต่ถ้าจำเป็นต้องไปงานศพให้เอาเข็มกลัดชายผ้าไว้ เพื่อป้องกันผี ให้นอนพักเที่ยง กินกล้วยน้ำว้า กินน้ำผึ้งรวง ถัอสีลหำ แล้วทำจิตใจให้สบายนึกถึงหรือดูแต่สิ่งสวยงามภาพสวย ๆ เชื่อกันว่าจะทำให้ลูกที่เกิดมามีความสมบูรณ์รูปร่างสวยและคลอดง่าย

ก่อนถึงกำหนดคลอด จำเป็นต้องเตรียมการต่าง ๆ ล่วงหน้าเป็นแรมเดือนทีเดียวสิ่งแรกที่ต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าคือฟืนอยู่ไฟ โดยมากเป็นผู้ชายซึ่งเป็นสามีเป็นผู้จัดหาไว้ก่อนเป็นเดือน กองสุมดับไว้อย่างดี แต่บางท้องถิ่นที่หาฟืนได้ง่ายหรือผู้มีความจำเป็น ใกล้เคียง ราว ๑-๒ อาทิตย์ จะครบกำหนดคลอดจึงค่อยหาฟืนหรือสิ่งอื่น ๆ ก็มี เพราะถือว่าจะทำให้เด็กที่จะเกิดไม่ตายหรืออยู่รอดได้ง่าย ฟืนอยู่ไฟใช้ไม้ก่อนข้างสดหรือหมาด ๆ เพราะติดไฟได้ทนทานกว่าไม้มที่แห้งสนิท นิยมใช้ไม้เนื้อแข็ง ยิ่งได้ไม้เคี่ยม หลุมพอ ไม้กรูดผี ไม้พลับพลา ฯลฯ ยิ่งดี เพราะจุดไฟแล้วไม่เป็นถ่าน ไม้ฟืนอยู่ไฟตัดเป็นคุ้น ๆ ยาวสัก ๑ สอกเท่า ๆ กัน คุ้นหนึ่งขนาดเท่าลำแขนหรือลำแข้ง และต้องเอาเปลือกออกให้หมดก่อนใส่ไฟ เพราะว่าถ้ามีเปลือกเวลาติดไฟจะเกิดประทุกระเด็นไปถูกคนอยู่ไฟ การก่อไฟใช้ฟืนแห้งเป็นเชื้อเพื่อให้ไม้ก่อนข้างสดติดง่ายอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องเตรียมหาไว้ได้แก่ ก้อนเส้าอยู่ไฟ คือก้อนหินธรรมดาที่ชาวบ้านไปเที่ยวหาจากภูเขา ตามต้นแม่น้ำลำธาร ซึ่งหาได้ง่าย เลือกว่าก้อนที่สวย ๆ เรียบลื่นเป็นมัน ขนาดพอดีคือโตประมาณเท่ากำปั้น ท้ายเลี่ยม ๆ (แหลม) เป็นดีเพื่อใช้กดให้กุน (มดลูก) เข้าเร็ว ก้อนเส้านี้ใช้ราว ๒ ก้อน โดยนำไปใส่กองไฟที่อยู่ไฟนั่นเอง เมื่อร้อนดีก็นำออกมาแล้วใช้น้ำเย็นรดราดเพื่อลดความร้อนแล้วใช้ผ้าห่มพันให้มิดชิดนำไปนอบนวดหน้าท้องขณะยังร้อน ๆ (ขนาดพอทนไหว) “ความร้อนจากก้อนเส้าและแรงกดเค้นจะช่วยขับน้ำคาวปลาออกมาให้หมด อันจะช่วยให้สบายตัวไม่มีโรคภัยเจ็บออกแอดภายหลัง หากใครไม่มีก้อนเส้าเองก็อาจจะขอยืมจากเพื่อนบ้านได้ แต่ก้อนเส้านี้ตามปกติแม่ทาน (หมอตำแย) จะมีไว้ประจำพร้อมอยู่แล้ว”

นอกจากฟันและก้อนเส้าดังกล่าวแล้ว สิ่งจำเป็นที่ต้องเตรียมการไว้ระหว่างตั้งครรภ์ได้แก่ แม่ไฟ (ที่สูมกองไฟสำหรับคนอยู่ไฟ) แคร่อยู่ไฟ (มีทั้งชนิดเป็นแผ่นไม้กระดานและฟากไม้ไผ่มีขา) เครื่องตุ๋นราด อาหารแห้ง สำหรับเก็บไว้กินระหว่างอยู่ไฟ เมื่อถึงเวลาแล้วจะได้ไม่วุ่นวาย สะดวกรวดเร็ว พวกเบาะ ผ้าอ้อม เปล ฯลฯ และของสำหรับเด็กโดยทั่วไป เขาจะไม่เตรียมล่วงหน้า เขาจะจัดหาเอากระทันหันเอาทันทีทันใด เพราะคนสมัยโบราณถือว่าเป็นการทำให้อายุสั้น เกิดยากหรือตาย เพราะคอยทำเตรียมรับเตรียมการให้เด็กอยู่มากเกินไปจึงห้ามมิให้เตรียมหาไว้ก่อน พอเด็กเกิดแล้วจึงฉีกผ้าทำเบาะ ทำผ้าอ้อมกัน แต่ถ้าทำเตรียมไว้ล่วงหน้า เขาจะต้องนำไปฟากบ้านอื่นไว้เป็นการแก้เคล็ดต่าง

การปฏิบัติสำหรับหญิงมีครรภ์ที่พึงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

๑. การฝากครรภ์ เมื่อตั้งครรภ์ครบ ๗ เดือนจะต้องไปฝากครรภ์กับหมอดำแย เมื่อหมอรับแล้วก็หมั่นดูแล ตรวจสอบสุขภาพ ให้คำแนะนำจนกว่าจะคลอด

๒. การเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ฟัน ก้อนเส้า เขิงกราน แคร่ จัดเตรียมห้องหรือที่อยู่ไฟ

๓. การคลอดและการอยู่ไฟ หมอดำแยจะเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งจะต้องอาศัยพิธีกรรม ความเชื่อเรื่องงูของไสยศาสตร์ด้วย มีการตั้งราดด้วยเครื่องบูชาครุหมอดำแยของทุกฝ่าย เพื่อเป็นกำลังใจให้คลอดบุตรได้ง่าย ไม่มีอันตราย หมอดำแยอาจเสกน้ำมันต์ให้ดื่มกิน เอน้ำมันมะพร้าววนวดท้อง และเตรียมวัสดุอื่นๆ ที่จำเป็นในการคลอด

เมื่อคลอดเสร็จแม่จะต้องอยู่ไฟท้องแรกประมาณ ๕ วัน ท้องหลังๆ อาจอยู่เพียง ๕-๗ วัน โดยมีหมอดำแยคอยดูแลและให้คำแนะนำ นวดและให้ยาจนสมบูรณ์แข็งแรง เมื่อครบกำหนดหมอดำแยจะทำพิธีกรรม "ออกไฟ" อีกครั้งหนึ่งด้วยที่ต้องบูชาด้วยเครื่องบูชาตามกำหนด

๔. การเลี้ยงดูเด็ก สมัยก่อนมีพิธีการค่อนข้างมากตั้งแต่เด็กคลอด อาทิ การตัดสายสะดือ การฝังรก การเปิดปากเด็ก การทำแม่ซื้อ การทำขวัญเด็ก การตั้งชื่อเป็นต้นมีเรื่องน่ารู้หลายประการดังนี้

เรื่องแรกเกี่ยวกับการอาบน้ำทำความสะอาดร่างกายเด็ก ต้องอาบน้ำอุ่นให้วันละ ๓ เวลา (เช้า กลางวัน เย็น) น้ำอุ่นจะเป็นเครื่องช่วยไม่ให้เป็นหวัดหรือมีโรคแทรก ช่วยขับถ่ายทำให้เด็กไม่เป็น “ขาด” คือโรคต่างๆ ไม่รบกวนอย่างที่เขาบ้านมักพูดว่า “ไม่ไข้เป็นขาด” เด็กเกิดใหม่ล้างที่เขอาของมีค่า เช่น แก้วแหวนเงินทองใส่ในน้ำอุ่นที่อาบด้วย เพื่อเป็นสิริมงคลขอให้เด็กมีศรีสุขในวันหน้า วิธีที่จะตรวจสอบดูว่าน้ำร้อนที่ผสมกับน้ำเย็นอุ่นขนาดไหนจึงจะพอให้เด็กอาบได้ก็ใช้หัวศอกหรือหลังมือจุ่มน้ำทดลองดู เพราะเป็นส่วนที่ประสาทรับความรู้สึกได้ไวพอดี การอาบน้ำเด็กต้องใช้วัดกตอาบนอกภาชนะ ไม่ใช่วิธีแช่อาบในอ่างน้ำ เพราะกลัวว่าสายสะดือที่เปียกแห้งแล้วจะหลุดลงในน้ำ ถือกันว่าเด็กจะตกน้ำตายเมื่อโต นอกจากถ้าเด็กสายสะดือร่วงหลุดแล้ว

จึงให้ลงอาบในภาชนะได้ (ประมาณ ๑๐ วันสายสะดือจึงจะหลุด) พออาบน้ำเสร็จใช้ขมิ้นทา (เอาปูนกินหมากผสมนิด ๆ) ป้องกันผื่นคันตามผิวหนังและไม่ให้พุพอง เสร็จแล้วห่อตัวเด็กด้วยผ้าอ้อม ให้นอนบนเบาะในภาชนะ เช่นกระด้ง ซึ่งในกระด้งปูรองด้วยกระสอบจูด อยู่จนครบ ๓ วัน จึงขึ้นเปลนอน

เด็กเกิดใหม่มีพยาธิเหมือนกัน ต้องตากผ้าอ้อมใกล้ๆ ไฟอยู่ไฟของแม่ ในกองไฟให้ใส่ขี้ไก่ เศษเขาควาย เศษเขาวัวลงไปด้วย เพื่อให้ควันไฟรมอบผ้าอ้อมและให้ไคควันไฟไปเข้ามูกเด็กด้วย เป็นการแก้โรคต่างๆ ได้

สำหรับยาแก้พยาธิเด็กมี ขึ้นาก ๓ แปลง (กระ) ดองปูนดำ ๓ กระดอง ลูกมะกรูด ฯลฯ เอามาเผาไฟแล้วบดให้ละเอียด ใช้ละลายน้ำนำไปทาตามฝ่าเท้า ฝ่ามือ สันหลัง ท้องน้อยของเด็ก

กระหม่อมเด็กตามพื้นบ้านมักใช้ขมิ้นผสมกับปูน ชานหมาก หัวกรมหมากกับน้ำมันาว ยอดคิปลีกับยอดพาโหม อย่างใดอย่างหนึ่งตำให้ละเอียดโปะหรือทาตรงกลางกระหม่อม ถ้าเป็นสายสะดือใช้ยอดพลับพลึงเต่า หย้าใต้ใบ รังหมาบ้า บดให้ละเอียดโรยสะดือใช้ด้ายร้อยมหาหิงค์ผูกข้อมือเด็กป้องกันหวัด และใช้หัวไพลผูกข้อมือเด็กไว้ด้วย

การฝากท้องไว้กับหมอดำแยหรือแม่ทาน

เมื่อใกล้จะถึงกำหนดคลอดประมาณ ๑-๒ เดือน ต้องติดต่อบอกเล่าให้ “แม่ทาน” ทราบและขอฝากท้อง ผู้ไปติดต่อฝากท้องกับแม่ทานตามปกติก็ไม่ถือแล้วแต่ความสะดวกตามความจำเป็น อาจเป็นพ่อแม่ สามีย หรือตัวหญิงมีครรภ์เองก็ได้ ถ้าผู้ที่ถือเคร่งก็มีระเบียบว่าถ้าเป็นลูกคนแรกนิยมให้สามียไปฝากให้ ส่วนท้องหลัง ๆ ใครไปฝากให้ก็ได้ ท้องแรกฝากเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๓ เดือน ท้องหลัง ๆ ฝากเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๘-๙ เดือน สิ่งของที่ควรนำติดตัวไปมอบให้แม่ทานในการฝากท้องมี มะพร้าว ๑ ลูก (เมื่อถึงบ้านแม่ทานต้องออกเป็น ๒ ซีก ให้แม่ทาน ๑ ซีก นำกลับบ้าน ๑ ซีก) ข้าวเหนียว ๑ จัน หมาก ๓ ลูก พลุ ๑ กำ เทียน ๑ เล่มเพื่อนำมาไหว้ครูหมอแม่ทาน

เหตุที่ต้องไปฝากท้องกับแม่ทานหรือหมอดำแยล่วงหน้า ก็เพื่อไม่ให้แม่ทานไปไหนไกล ๆ ระหว่างใกล้กำหนดคลอด หรือเดินทางไปแรมคืนต่างบ้าน เพราะหมอดำแยก็มีไข้จะหาได้ง่าย ๆ ตรงที่ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ไกลกันมากย่อมไม่สะดวกในการติดต่อเรียกขาน หรือตามตัวไม่ได้ทันการณ์ ดังนั้นจึงต้องบอกจองตัวกันไว้ล่วงหน้า เพราะการคลอดถ้าไม่มีหมอดำแยหรือผู้มีความรู้ความชำนาญโดยตรงแล้ว ย่อมอาจเกิดอันตราย เกิดผลเสียได้ โดยเฉพาะเวลาเมื่อพบปัญหาสำคัญ อาทิ ติดค้างไม่คลอด คลอดยาก ทารกและแม่ได้รับอันตราย คนไม่รู้ไม่เคยทำมักจำทำอะไรไม่ถูกและถือกันว่า สึกที่หนักที่สุดในชีวิตของผู้หญิงก็คือการ “คลอดลูก” ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่ประมาณต้องเตรียมพร้อมทุกด้าน อีกทั้งเมื่อแม่ทานรู้ตัวล่วงหน้าก็จะได้ตระเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนนกยูงยาที่จำเป็นเตรียมไว้ด้วย เพื่อว่าทางบ้านคนเกิดคนคลอดไม่พร้อมขึ้นมาไม่ว่าเหตุใดก็

ตาม อีกประการหนึ่งแม่ทานจะได้ตรวจดูอาการก่อน ๑-๓ ครั้ง และช่วยคัดท้องให้หัวเด็กอยู่ปกติ ง่ายแก่การคลอดด้วยคือหมอดำแยจะตรวจการเดินของเด็ก การเอาหัวขึ้นหัวลงของเด็กอยู่ปกติ

ก่อนถึงกำหนดคลอดเล็กน้อยพอบ้านหรือใครก็ได้ ต้องไปหาสาก(ตำข้าว) คอหัก มาวางไว้ใต้บันไดและต้องไปตัดกิ่งหนามต้นยับเขียว (หนามแสงจันทร์) หนามไผ่มาสะสมไว้ใต้ถุนเรือน ตรงที่หญิงจะคลอดและอยู่ไฟ เพื่อป้องกันผีกล้ำ (ผีกระสือ) ซึ่งชอบมากินของสกปรก ของคาว น้ำเลือดต่าง ๆ ของคนเกิดลูก ที่ตกลงบนพื้นใต้ถุนบ้านในเวลากลางคืน เล่ากันว่านางทมิฬแลบลิ้น ยาวมากสีแดงลอดช่องปากพื้นเรือนขึ้นมาเลียถึงคนนอนอยู่ไฟบนบ้าน จึงกลัวกันนัก จึงต้องตัด หนามมาสะและหาสากตำข้าวที่คอหักมาวางสุ่มป้องกันไว้ก่อนเสมอ เพราะของสองสิ่งนี้ผีกระสือ กลัว วิธีตัดหนามยับเขียวก็มีเคล็ดเล็กน้อย คือตอนใช้มีดพร้าตัดฟันกิ่ง ให้ท่องคาถาว่า “ตัด” พอ พามาถึงบ้านเอากิ่งหนามมาสะสมใต้ถุนบ้านก็ว่า “สะ” เขาว่าคำทั้งสองนี้มีที่มาจากคำว่า “นโมตัสสะ” คำขึ้นต้นไหว้พระนั่นเอง

การคลอดของหญิงมีครรภ์ ((ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๓๗))

พอถึงกำหนดหญิงท้องแก่เจ็บท้อง (เจ็บพุงเกิด) ไม่ว่ากลางวัน มีค่ำเวลาใด ก็ตามต้องรีบไปตามแม่ทาน (หมอดำแย) ให้เดินทางมาทันทีอย่างรวดเร็วที่สุด เพื่อทำคลอด สำหรับคนที่ร่างกายแข็งแรงคลอดง่าย นางที่หมอดำแยไม่ทันเดินมาถึงบ้านก็คลอดออกมาเรียบร้อย แล้ว สำหรับรายที่คลอดยากหมอดำแยเป็นที่พึ่งสุดท้ายสำคัญที่สุดสำหรับชาวบ้าน

แม่ทานจะเอาน้ำมันมะพร้าวเคล้าที่ท้องเพื่อให้ถูนน้ำทังแตก ให้ผู้หญิงจะคลอดนอนบน เสื่อมีผ้าผูกกับข้อห้อยลงมาสำหรับใช้จับเพื่อบรรเทาอาการปวดร้าว หมอดำแยนั่งกลางช่วยถีบหน้า ขาแล้วมีผู้ช่วยอีก ๒ คนคอยจับขาจับเข้าหญิงคลอดชันตั้งขึ้น แล้วไม่ให้ดินพลิกไปมา อันจะทำให้ ทำคลอดไม่สะดวก

ขณะคลอดทารกเป็นเวลาที่สุดทุกข์ที่สุด ผู้หญิงจะได้รับความเจ็บปวดทรมานอย่างยิ่ง ดังที่มีคำกลอนโบราณกล่าวสอนไว้ โดยเฉพาะท้องแรกคือเพ็งมีลูกเป็นคนแรก เป็นตอนที่ มีอันตรายทุกอย่างแม่ทานจะต้องใช้ความรู้ความสามารถและประสบการณ์สุดฝีมือทีเดียว ถ้าเป็นคน ยังสตาจ (มีเงินหรือฐานะดี) สักหน่อย จะมีคนมาช่วยว่าคาถาเป่ามนต์ให้ขณะกำลังคลอด ถ้าเป็น คนจนคนขัดไม่มีพรรคไม่มีพวกอำนาจบารมีใด ๆ ก็เกิดกรรมด้ายกรรมชาติ ก็คิดว่าคาถานั่ง ทอดขาอยู่ตรงข้างๆ คนคลอด เอามีดหมอมาเคาะที่หน้าแข้ง คนคลอดปวดเจ็บร้องโอดโอย หมอ ก็ ร้องไปด้วยเป็นวรรค ๆ เพื่อเรียกความเจ็บปวดนั้นให้มาอยู่ที่หน้าแข้ง ไม่ให้เจ็บปวดอยู่กับคน คลอด คือหมายความว่าเป็นคนทำหน้าที่เป็นเพื่อนคอยให้กำลังใจคนคลอดนั่นเอง คนคลอดก็ ภาวนาคาถาดังนี้ “พระธรรมเจ้าเหอ แต่งมาให้คล่อง อย่าให้ขัดข้องในช่องเขาคับ หรือยะโตหัง ภาคลินี อะริยะ ชาติ ชาโต”

ผลการศึกษาพบว่า คาลาที่แม่ทานใช้ก่อนคลอดเพื่อให้เด็กคลอดง่าย ดังนี้

อังกุลิมาละปริตรกับโพฆฌังคะปริตร ปริรดตั้ง ยัมภะณันตัสสะนิสันนัญฐานะโธระนัง อุทะกัมปิ วินาเสติ สัพพะเมวะ ปริสสะยัง โสตตินา คัพพะวุฐฐานัง ยัญจะ สาเชติ ตัง ขะณเถรัสสังกุลิมาลัสสะ โลกะนาถนะ ภาสิตัง กัมปัญญาหิมะหาเตชัง ปริรดตันตัมภะณามะ เท ฯ

คำแปล

แม่น้าเครื่องล้างที่นึ่งของพระองค์อุทิมลเถระผู้กล่าวอยู่ ซึ่งพระปริตรอันใด ให้อันตรายทั้งปวงนั้นเหี่ยวพินาศไป อนึ่งพระปริตรอันใดยังความปลอดจากกรรมให้สำเร็จ โดยสิริสวัสดิ์ในขณะนั้นที่พระโลกนาถทรงภาสิตแก่พระองค์อุทิมลเถระ เราทั้งหลายจงสวดพระปริตรอันนั้น ซึ่งเป็นของตั้งอยู่ตลอดกาลป์ แลมีเดชอันใหญ่เทอญ ฯ

อังกุลิมาละปริตรกับโพฆฌังคะปริตร ยะโดหัง ภะคินี อะริยาเย ชาติยา ชาโต นากิขานามิ ลัญจิจจะ ปาณังชีวิตา โวโรเปตา เตนะ สัจจนะ โสตติ เตโหตุ โสตติ คัพภัสสะ ฯ โพฆฌังโก สะตัสสังขาโต รัมมานัง วิจะโย ตะถา วิริยัมปิติปัสสัทธิ โพฆฌังกา จะตะถา ปะเรสมารุเปกขะโพฆฌังกา สัตเตเต สัพพะทัสสินา มุนินา สัมมะทักขาตา ภาวิตา พะหุลิกะตา สังวัตตันติ อะภิญญาเยนิพพานะ จะ โพธิยา เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ, โสตติ เต โหตุ สัพพะทา ฯ

เอกัสมิง สะมะเย นาโถโมกคัลลันญจะ กัสสะปิง คิลานะ ทุกขิตะ ทิสฺวา โพฆฌังเก สัตตะ เทสเยเต จะ ตัง อะภินันทิตฺวา โรคา มุจจิสฺสุ ตังขะณเถ เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โสตติ เต โหตุ สัพพะทา ฯ

เอกะทา รัมมะราชาปี เกลัญญะนาภิปีพิโต จุนทตเถเรนนะ ตัญญะวะ ภาณเปตฺวานะ สาทะรัง สัมโมทิตฺวา จะ อาพาธา ตัมหา วุฐฐาสี ฐานะโส เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โสตติ เต โหตุ สัพพะทา, ปะหิณา เต จะ อาพาธา คินณันนัมปิ มะเหลนัง มัคคาหะตะกิเลสวะปะตตานุปัตติ รัมมะตัง เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โสตติ เต โหตุ สัพพะทา ฯ

คำแปล

ดูกรพี่น้อง ตั้งแต่เราเกิดแล้วโดยชาติเป็นอริยะ มิได้รู้แก่ง เพื่อจะปลงสัตว์มีชีวิตจากชีวิต ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์จงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่กรรมของท่าน

โพฆฌงค์ ๑ ประการ คือสติสัมโพฆฌงค์ รัมมวิจยสัมโพฆฌงค์ วิริยะสัมโพฆฌงค์ ปิตติสัมโพฆฌงค์ ปัสสัทธัมโพฆฌงค์ สมาริสัมโพฆฌงค์ อุเบกขาสัมโพฆฌงค์เหล่านี้ อันพระมุนิเจ้าผู้เห็นธรรมทั้งสิ้น ครัสไ้ชอบแล้ว อันบุคลลมาเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความดับกิเลสแลเพื่อความตรัสรู้ ด้วยคำสัตย์นี้

ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ในสมัยหนึ่งพระโลกนาถเจ้าทอดพระเนตรเห็น พระโมกคัลลานะ และพระกัสสปะผู้เป็นไข้ถึงทุกขเวทนาแล้ว ทรงแสดงโพฆฌงค์ ๑ ประการ ท่านทั้ง ๒ นั้นก็เปล็ดเพลินภายิตนั้น หายโรคในขณะนั้น

ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ในกาลบางคราวแม้พระพุทเจ้า ผู้เป็น พระราชาในธรรม อันประจวบเบียดเบียนแล้ว รับสั่งให้พระจุนทเถระแสดงโพชนก้นั้นแหละ โดยเอื้อเพื่อ ก็ทรงบันเทิงพระเหตุหายความประจวบนั้นไปโดยขณะนั้น ด้วยคำสัตย์นี้

ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ก็อาพาธทั้งหลายนั้น อันพระอริยบุคคล ผู้แสวงหาคุณธรรมอัน ยิ่งใหญ่ แม้ ๓ จำพวกละเสียแล้ว ถึงเวลาแล้วซึ่งความเป็นคือความไม่บังเกิด เป็นธรรมคุณกิเลส อันพระอริยเจ้า กำจัดเสียด้วยอริยมรรคด้วยคำสัตย์นี้ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ฯ ขณะที่ คนคลอดเจ็บปวด (ปวดท้องคลอด) มากๆ ร้องโอดโอย ตามปกติแม่ทานก็ต้องทำพิธี “กอบ” ที่หน้า ท้องหญิงกำลังจะคลอด พร้อมกับว่าคาถา “พระพายเจ้าเหื้อ แต่งมาให้คล่อง อย่าขัดอย่าข้อง ใน ช่องเขาคับ รกหนารองนั่ง รกบางหุ้มตัว น้ำทงทวนหัว (น้ำเมือกที่อยู่บนหัวเค็ดกระหว่างอยู่ใน ครรภ์) ภูรู้จักกำเนิดเกิด ในท้องพระนุช พุทช้งล้วยหลุด ล้วยหลุดธรรมมัง ธรรมมังล้วยหลุด ล้วย หลุดสังฆัง สังฆังล้วยหลุด ล้วยหลุดพุทช้ง” แล้วเอามือทั้งสองกอบความเจ็บปวดที่ท้องทั้งข้าง เอา มือลูบทั้งข้างทำหลายๆ ครั้ง เพื่อช่วยบรรเทาอาการความเจ็บปวดแก่หญิงคลอดอีกทางหนึ่ง

เกี่ยวกับเรื่องนี้ยังมีสิ่งน่ารู้อีกหลายอย่าง กล่าวคือถ้าระหว่างทำคลอดแม่ทารกมีเลือดออก มาก ทำท่าไม่ยอมหยุด แม่ทานก็จะเข้าไปด้านหลังใช้เท้าเหยียบกดตรงกันพร้อมกับว่าคาถาปิด ดังนี้ “พุทช้งปิด ธรรมมังปิด สังฆังปิด เอ็นใหญ่ ๕๐๐ เอ็นน้อย ๕๐๐๐ ปิดด้วยนะโมพุทช้ายะ”และ ถ้าเกิดลมขึ้น ตามืด เวียนหัวก็จะว่าคาถา “พุทช้งอาโป วาโยกันยัง ธรรมมังอาโป วาโยกันยัง สังฆังอาโป วาโยกันดัง” ว่าสามจบแล้วเป่ากระหม่อมให้ลมกลับลงล่างหายไปเรียก “ปราบลม” หลังจากเกิดลมขึ้นแล้ว มักจะเกิดเลือดขึ้นตามมา แม่ทาน ก็มีคาถา “ปราบเลือด” โดยทำพิธีเสก เป่าคาถา “นะสุระเต ฤาษียังกุมารปิด” ว่า ๓ จบแล้วเป่าเช่นเดียวกัน คาถาที่แม่ทาน (หมอดำแย) ใช้มีหลายตำราหลายบท อาทิ คาถาเบิกทางเวลาคลอด คาถาเป่ากระหม่อมเวลาคลอดยาก คาถา เวลาเรกคิด คาถาสำหรับเสกน้ำมันทานวดร่างกาย ฯลฯ

การคลอดตามปกติเด็กจะเอาศีรษะออกก่อน และคลอดได้ง่ายปลอดภัยกว่าอย่างอื่น รายที่ คลอดเอาเท้าออกก่อนคลอดยาก และอันตรายที่สุด ถ้าหมอดำแยไม่ชำนาญหรือแก้ไขปัญหาลเฉพาะ หน้าไม่ได้ อาจเป็นอันตรายไม่เป็นเด็กก็แม่เด็กหรือทั้งสอง ลงรายคลอดเอาก้นออกก่อนก็เป็น การคลอดที่เจ็บปวดทรมานแสนสาหัสหนัก คนที่เคยคลอดง่ายท้องหลังก็มักง่ายเช่นกัน แต่ตามปกติ “ท้องแรก” หรือท้องสาว ซึ่งชาวพื้นเมืองเรียก “พ้องท้อง” มักคลอดยากเล็กน้อย เพราะยังไม่เคย คลอดมาก่อน กระดูกเชิงกรานเส้นสายต่าง ๆ เนื้อหนังก็ยังตึงเครียดอยู่ สำหรับท้องหลังก็มัก บรรเทาความเจ็บปวดคลอดง่ายขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการคลอดลูกก็เป็นเสมือนหนึ่งเป็นศึกครั้ง สำคัญของหญิงทุกคน มันให้เจ็บปวดรวดร้าวไปทั่วทั้งสรรพางค์กาย ดังที่คนโบราณได้ เปรียบเทียบสอนไว้ว่า “เอ็นใหญ่ ๕๐๐ เอ็นน้อย ๕๐๐๐” ในร่างกายก็ขาดแยกหลุดจากกันหมด เรียกว่าร่างกายทั้งร่างแทบจะแตกสลายเป็นผุยผงดับชีพลงจะนั้น จึงเรียกว่า “ศึกผู้หญิง”

พอทารกคลอดออกมาได้แล้วจะร้องอะไรบ้างก็ยังไม่รู้ เพราะไม่เป็นอันตรายมาแล้ว ต้องรีบหันไปช่วยเยียวรักษามะเร็งทารกก่อน เพราะชีวิตของแม่สำคัญกว่ามากนั้ ทั้งเลือดทั้งลม ทั้งกระดูกเกิดตกเลือดเสียเลือดมาก ก็อาจเป็นอันตรายถึงตายได้ง่าย ๆ ดังนั้นแม่ท่านจึงจะต้อง รับผิดชอบการทำให้ช่องคลอดให้เรียบร้อยแล้วทำความสะอาดให้ดี เอายาเลือดยามาบำรุงหัวใจให้กิน ให้นอนบนกระดานหรือบนแคร่อยู่ไฟพักผ่อน จัดการทอดไฟ สุมไฟ ให้แม่ทารกได้รับความ อบอุ่นเพราะเสียเลือดมาก ซึ่งถ้าเป็นมากเลือดจะตีจะเป็นไข้ต่าง ๆ ตามมา ร่างกายจึงต้องการ ความอบอุ่น อนึ่ง ก่อนขึ้นแคร่อยู่ไฟ ระหว่างทำความสะอาดแม่ทารกนั้น แม่ท่านจะต้องบีบคั้น หน้าท้องช่องคลอด ขับน้ำขาวปลาออกให้หมด แล้ว “เหยียบส้ม” คือพลิกขาซ้ายกับขาขวาให้เกย ทับกันแล้วใช้เท้าเหยียบกดสลับข้างโน้นทีข้างนี้ที เพื่อให้เส้นสายต่างๆ คืนเข้าที่เดิม หายเจ็บปวด แล้วจึงให้ “กินข้าวเรียน” ด้วยก็ได้ คือเป็นข้าวเย็นก้นหม้อตำผสมกับพริกไทยและเกลือป่นเท่าหัว แม่มือ จำนวน ๓ ปั่นกลืนกินกับน้ำร้อน จะช่วยให้เลือดลมดี ไม่มีโรคแทรก

เมื่อแม่ทารกปลอดภัยแล้ว แม่ท่านก็หันมาที่ทารกแรกเกิด โดยขึ้นแรกจัดการผูกคอตายสาย สะดือเด็ก (โดยเอาสายสะดือวางบนแท่งขมิ้นแล้วจึงตัด แล้วเอาส่วนที่เป็นรอยตัดไปแตะที่ปากหรือ ที่มือเด็ก โดยถือเคล็ดว่าเพื่อป้องกันไม่ให้เด็กปากเสีย มือไวและซุกซน) สมัยก่อนใช้ไม้ไผ่เรียตัด สายสะดือกันเป็นพื้นเนื่องจากขมิ้นแห้งและคมมากกว่าไม้อื่น เหตุที่ใช้ไม้ไผ่ตัดสายสะดือเพราะ ไม้ไผ่ไม่ทำให้เกิดเป็นบาดทะยัก (ไม้ไผ่เรียแม่ท่านเตรียมมาเอง) สายสะดือเด็กตลอดจนรกใส่ หม้อดิน ถ้าบ้านจัดๆ จนๆ ก็ใช้กระสอบเล็กๆ ที่สานด้วยต้นจูดและหมาด้อมากใส่แทน ใน หม้อดินหรือหมาด้อมาก หรือในกระสอบจูดใส่เกลือพริกไทยป่นลงไปด้วย เพื่อช่วยไม่ให้เน่า เหม็น

พอตัดสายสะดือเสร็จ เอายาทาสะดือและที่เอาน้ำมันมะพร้าวชุบผ้าเช็ดตัวเด็กให้สะอาดทั่ว ตัว เพื่อให้ไขมันที่ติดตัวเด็กอยู่ออกให้หมดเสียก่อน เพราะทารกเกิดใหม่ ๆ สกปรกมากเป็นเมือก จากนั้นเอาเด็กวางในโคม (กาละมังหรืออ่าง) ซึ่งใส่น้ำอุ่น หรือวางเด็กลงในต้อมหากขนาดใหญ่ อันเป็นแบบโบราณแท้คือหากาบคันหากขนาดใหญ่มาห่อเย็บติดกันเป็นอ่างใส่น้ำ เพื่อให้เด็กเกิด ใหม่ลงอาบน้ำ น้ำที่ใช้จะต้องเป็นน้ำอุ่นเช่นเดียวกับน้ำที่ใช้อาบให้แม่เด็ก เมื่ออาบน้ำเด็กเกิดใหม่ เสร็จก็ทาขมิ้นขมิ้นให้ทั่วตัว เอาขมิ้นโปะที่กระหม่อมบนหัวซึ่งเป็นจุดที่อ่อน ป้องกันไม่ให้ เป็น หัวค้อน เอาขมิ้นโปะที่สะดือด้วยเพราะขมิ้นจะช่วยรักษาให้สายสะดือแห้งและร่วงหลุดเร็ว ถ้าไม่มี ขมิ้นก็ใช้หมากที่กินคายออกมาโปะที่กระหม่อมแทน แต่ใช้โปะสายสะดือไม่ได้ เพราะปูนอาจจะ กัดผิวหนังเนื้ออ่อนของเด็ก ที่ได้ฝึทำฝึมือของเด็กก็ฝึนขมิ้นทาด้วย เพราะเป็นประตูลมเพื่อไม่ให้ เด็กสบายตัวไม่เป็นโรคคันพุพอง ไล่โรคผิวหนังใช้ขมิ้นทาเวียนรอบสะดือ (ถ้าเด็กเจริญเติบโตขึ้น เขาใช้ขมิ้นผสมปูนทาตัวเด็กแก้คันแก้ผิวหนังพุพองต่าง ๆ ก็มี) จะเห็นว่าสมัยก่อนยาต่าง ๆ ไม่ ค่อยมีใช้อย่างทุกวันนี้ ยาประจำบ้านที่ใช้กันมาแต่ไหนแต่ไรก็คือขมิ้น สามารถป้องกันรักษาโรค

ได้หลายชนิด ยิ่งบ้านป่าเกิดอย่างบ้านป่าบ้านดงไม่มีอะไรก็ใช้ขมิ้นนํ้าหน้า ด้วยเหตุนี้คนผู้เฒ่าจึงพูดว่า “ขมิ้นไม่ทันสิ้นบนหัว ริมฝีปากเสียก่อน” อันเป็นการยืนยันว่าแต่ก่อนใช้ขมิ้นกับเด็กขาดไม่ได้

ที่เรียกว่า “เด็กตายคั่น” คือเด็กเมื่อคลอดออกมาแล้วมีลักษณะอาการตัวเขียว นอนนิ่งแน่นไม่ไหวคิงเหมือนกับคนตาย ต้องรีบแก้ไขด่วนที่สุด ถ้าปล่อยทิ้งไว้จะตาย วิธีแรกที่จะต้องทำก็คือยกสายสะดือสับค่อน เพื่อให้เด็กรู้สึกตัวทีละน้อย ๆ ให้สะดุ้งสะท้อนถอนใจเริ่มหายใจได้ขึ้นมา อีกวิธีหนึ่งใช้น้ำลูกมะพร้าว (ถ้าลูกมะพร้าวไม่ทันก็ใช้น้ำกินหรือน้ำบ่อแทน) อมน้ำแล้วพ่นให้เป็นละอองฝอยเม็ดเล็กๆ บนร่างของเด็ก เมื่อเด็กถูกน้ำเย็นก็จะสะดุ้งเริ่มรู้สึกหายใจได้ ถ้าทั้งสองวิธีดังกล่าวมาแล้วยังไม่ใช้ได้ผล ก็ใช้วิธีประคบรก คือเอาฟาละมี หม้อดินหรือลูกหินก็ได้ นำมาเผาไฟให้พออุ่น ๆ แล้วนำไปประคบที่รักเด็ก ความร้อนจะช่วยทำให้รู้สึกแผ่กระจายไปทั่วตัวเด็กเอง

หลังจากเอาขมิ้นทาตัวโปะกระหม่อมให้เด็กแล้ว ก็ทาแป้งให้เด็กอีกที (ถ้ามี) จากนั้นก็เอาเด็กห่อผ้าอ้อม แม่ทานอุ้มเด็กลุกขึ้นยืน อุ้มสองมือพร้อมกับแกว่งพรางร้องว่า “ผีโพธิ์ไปโพธิ์ ผีไพรไปไพร ผีต้นไม้อใหญ่ คง-คง” กระทั่งเท่า ๒ ที หรือแม่ทานลงคนก็ร้องว่า “ผีเอา พระเอา ผีไม่เอา ภูเอาเอง คง-คง” แล้วยื่นเด็กให้คนอื่นรับไปพร้อมกับพูดว่า “ไม่ตายแล้ว เป็นลูกคน” คือหมายความว่าถ้าเด็กคนที่เกิดมานี้เป็นลูกผีที่อยู่ตามต้นโพธิ์ต้นไทรหรือต้นไม้ใหญ่อื่นใด ก็ขอให้กลับไปอยู่ที่นั่น แต่เมื่อเด็กคนนี้ไม่ตาย ไม่ได้เป็นลูกผี ยังมีชีวิตอยู่ส่งเสียงร้องได้ก็แสดงว่าไม่ตายเกิดเป็นลูกคน คล้ายกับทำพิธีเสี่ยงทายเอาเคล็ดเอามงคลนั่นเอง ผู้ที่ทำหน้าที่รับเด็กต่อจากแม่ทานได้แก่ ปู่ย่าตายายหรือผู้ใหญ่อื่น ๆ ถ้าไม่มีคนมารับก็วางลงบนพื้นหรือในภาชนะ เช่น กระดัง เขี่ยซึ่งจัดไว้ใกล้ ๆ นั้น เอาผ้าห่มตัวเด็กให้มิดชิดเพื่อเด็กอ่อนจะได้รับความอบอุ่น เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องต้องมีคนมารับเด็กจากมือแม่ทาน (หมอดำแย)

ถ้าเป็นคนที่เขาเชื่อถือเข้มแข็งจะต้องจัดแจงคัดเลือก เอาคนที่มีความประพฤติดี จิตใจไม่อ่อนไม่ค้อมมาตั้งแต่เด็ก ขยันทำมาหากิน มาสมมติเป็นคนรับเอาเด็กไปเป็นลูกหลาน เชื่อกันว่านิสัยความประพฤติผู้รับเป็นอย่างไรเด็กเกิดใหม่มักเป็นอย่างนั้น แม้แต่คนดื่มน้ำร้อนอาบน้ำให้เด็กครั้งแรก ถ้าคนดื่มน้ำเมื่อตอนเป็นเด็กก็ร้อนเด็กที่เกิดใหม่ก็จะพลอยร้อนตามเหมือนกันด้วย ฉะนั้นคนที่เชื่อถือเข้มแข็งจะพิถีพิถันหนักหนา ซึ่งอาจจะทำได้ในรายที่มีฐานะดี หรือเป็นที่เคารพนับถือของเพื่อนบ้านสักหน่อย พอที่จะเรียกขานวานใช้คนได้มาก หากเป็นคนจนคนขัดก็ทำกันไปตามมีตามเกิดพอเป็นพิธี

การอยู่ไฟ หรือการนอนไฟ ((ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๓๘ -๔๖)

แม่ทารกเมื่อคลอดเสร็จถ้าไม่เสียเลือดมาก หรืออ่อนเพลียมากแล้วถ้าอากาศไม่เย็นมาก หากสามารถอาบน้ำได้ แม่ทานก็จะจัดการอาบน้ำทำความสะอาดร่างกายให้ ถ้าอาบไม่ได้แม่เด็กจะหนาวเป็นไข้ก็ใช้วิธีชำระล้างแต่สิ่งที่จำเป็น บริเวณหน้าท้อง ช่องคลอด และโคนขา แล้วทอดไฟ

ให้นอนบนกระดานอยู่ไฟ หรือแคระอยู่ไฟสร้างความร้อนเพื่อสร้างความอบอุ่นแก่ร่างกาย น้ำที่ให้คุณอยู่ไฟอบต้องใช้น้ำอุ่นและแม่ทานจะต้องเป็นผู้อาบน้ำวันละ ๒ ครั้ง เช้ากับเย็น จนกว่าจะครบกำหนดออกไฟ ตอนอาบน้ำต้องนวดเกล้าพุงท้องตลอดจนตามตัวด้วย เพื่อขับไล่สิ่งสกปรกออกไปให้หมด น้ำอุ่นที่ใช้อาบใส่แช่ใบย่านเ็น หย้าเข้คมอน หย้าครน ใบเถามันเปรียง ใบทนต์ ใบจ้ม ใบประคู้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างผสมกัน เพราะใบไม้เหล่านี้เป็นยา จะช่วยให้เส้นเอ็นในร่างกายมันร่วน ไม่เมื่อยเข้ดเจ็บเนื้อเจ็บตัว สบายดีเป็นปกติ ความจริงก่อนที่จะอาบน้ำทุกครั้งแม่ทานจะต้องเหยียบนวดให้ก่อน หรือใช้น้ำมันมะพร้าว (หรืออื่น ๆ ถ้ามีดีกว่า) ทาให้ทั่วตัว บิบนวดเกล็นเส้นเอ็นขึ้นเหยียบทั้งตัว จับเส้นปิดเปิดประตุลม เป็นต้น ตลอดจนนมตัมต้องบิบเต้าเกล้าคลึงให้ทั่ว เพื่อน้ำมันจะได้มีมากออกดี คือแม่ทานต้องมีความรู้ทางหมอนวดด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เส้นเอ็นใหญ่ ๕๐๐ เส้นเอ็นน้อย ๕๐๐๐ ที่ฝึกขาดแยกแตกออกไปหมดทั้งร่างนั้น กลับมารวมตัวประกอบกันขึ้นมาใหม่อย่างเดิม ในปัจจุบันหญิงมีครรภ์จะนิยมไปคลอดที่โรงพยาบาล แต่จะอยู่ในการดูแลแลกับแม่ทานในช่วง ก่อน และหลังคลอดบุตร เช่นการนวดครรภ์ ก่อนคลอด การคั้ท้อง การอยู่ไฟ การรักษาโดยยาสมุนไพร เป็นต้น

ระหว่างอยู่ไฟถือว่าเป็นคนไข้อยู่ในความดูแลปรนนิบัติของแม่ทานโดยตลอดถึงเวลาที่จะมาบิบนวดเหยียบให้ ปวดเมื่อยตรงไหนมีอาการเป็นอย่างไรก็ต้องคอยบอก แม่ทานจะเอาก้อนเส้าซึ่งเป็นก้อนหินรูปกลมยาวรี หัวเหลี่ยม (แหลม) เล็กน้อย ผิวเรียบลื่นเผาไฟจนร้อนนำออกจากกองไฟ เอาน้ำรดแล้วใช้ผ้าชุบน้ำพอเปียก คลุมหุ้มห่อก้อนเส้า พาไปกดนวดบริเวณหน้าท้องน้อย เพื่อให้หมดลูกงบ่อ (เข้าอุ) เพื่อขับน้ำคาวปลาสิ่งสกปรกต่างๆ ออกให้หมดและช่วยให้หมดลูกแห้งดี มิฉะนั้นจะเกิดโรคต่างๆ ตามมากลายเป็นคนอ่อนแอเจ็บกระเสาะกระแสะ วิธีนี้เขาเรียก “ผูกขุน” คือให้เอาก้อนเส้าอุ่นๆ แตะเอาไว้ตรงที่ขุน (มดลูก) อยู่ คือบริเวณใต้สะดือ แล้วว่าคาถา “โมกบ นะกบ กบด้วยนะโม พุทธายะ พุทธังรัตนัง ธรรมมังรัตนัง สังฆังรัตนัง” จำนวน ๓ จบ จบหนึ่งก็คลึงก้อนเส้าลงทางด้านข้างขวามือ (คนอยู่ไฟ) จบสองคลึงก้อนเส้าลงด้านซ้ายมือ จบสามคลึงก้อนเส้าลงทางด้านขวามือจากนั้นก็เริ่มนวดกดตามวิธีตามตำราจนทั่วถึงเห็นสมควรก็เลิก การใช้ก้อนเส้านี้ เวลาวางขณะนินอยู่ไฟ คนอยู่ไฟเองก็จะต้องหมั่นเอามาคนวดคลึงช่วยตัวเองด้วย

ก้อนเส้าถือกันว่าเป็น “ครูหมอ” สำหรับการคลอดลูกอยู่ไฟและมีชื่อเรียกว่า “แม่ทองคำ” ตามปกติก้อนเส้าเป็นก้อนหินที่เก็บมาจากภูเขา หรือท้องน้ำตามแม่น้ำลำธาร ซึ่งมีลักษณะทรงกลม ผิวเรียบลื่นเป็นมันตามธรรมชาติ หัวแหลมมนเล็กน้อยเพื่อสะดวกแก่การใช้กดจีไ้ลงตรงที่สำคัญก้อนหนึ่งๆ ขนาดประมาณเท่ากำปั้น เวลาอยู่ไฟใช้ราว ๑-๒ ก้อนเพื่อเอาไว้สับเปลี่ยนกัน แต่ส่วนมากเห็นใช้เพียงก้อนเดียว แล้วก้อนเส้านี้บ้านคนอยู่ไฟหามาเองก็ได้ ถ้าไม่มีแม่ทานจะเป็นคนหามาให้ ก้อนเส้า เวลาเลิกใช้จักเศษผ้าเก่าๆ ขาวสักคืบเศษนำมาพันหุ้มก้อนเส้าให้มิดชิดเรียบร้อย สมมติเป็นผ้าถุง ใช้ด้ายคืบสายสิญจน์มาผูกรัดทับผ้าไว้ไม่ให้หลุด สมมติเป็นสายเอวเข็มขัดให้แม่

ทองคำครุหมอบ เอน้ำมาพรมมาลูบเอาแป้งมาทาสมมติว่าอาบน้ำทาแป้งให้ ถ้ามีหมากก็เอาหมากเห็บเอาไว้ให้สักคำ ให้แม่ทองคำได้กิน เสร็จแล้วนำก้อนเส้าไปฟิงเก็บไว้ตามในช่องในนมร้อนไม่ให้ใครเอาไปเล่นหรือเอาสั่งไม่สมควรข้าม

ที่สำหรับผู้คลอดนอนอยู่ไฟคือฟากหรือแคร่ กองไฟอยู่ด้านข้างระดับตรงกลางลำตัว คืออยู่ระดับต่ำกว่าแคร่นอนเล็กน้อย การนอนต้องพลิกกลับหัวกลับเท้าอยู่เสมอเพื่อให้ความร้อนถูกร่างทั่วถึง กองไฟอยู่ห่างจากตัวราว ๑ศอกเศษ ระหว่างกองไฟกับแคร่นอนมีด้นกล้วยตั้งนอนขวางไว้ป้องกันไฟลุกลามมาติดผ้าติดตัวคนเวลาเปลวเวลานอนหลับ เหตุที่นิยมใช้หยวกกล้วยเพราะด้นเป็นน้ำเปียกไม่ติดไฟง่าย คนที่คอยสุ่มไฟใส่ไฟมักเป็นสามี ผู้ใหญ่หรือใครก็ได้แม้แต่คนอยู่ไฟเอง ความร้อนก็จะประมาณขนาดพอให้ทนได้ แต่ก็จัดว่าร้อนมากเหงื่อแตกท่วมตัวทั้งวันทั้งคืน แต่ก่อนถือกันมากต้องอยู่ไฟให้ถึงอย่างต่ำ ๗-๘-๑๑ วัน ตามหลักก็ราว ๘ วัน ถือกันว่าถ้าอยู่ไฟไม่ถึงมดลูกไม่เข้าอู่ ดังนั้นความร้อนต้องให้ร้อนจัดจึงจะทำให้เลือดลมแผ่ซ่านถึงส่วนในของร่างกายเรียกว่าถึงกระดูกทีเดียว เพราะจะทำให้เลือดลมเดินสะดวกดี คนอยู่ไฟไม่ถึงอาจมีโรคแทรกเกิด “บวม” ในร่างกายเกิดคั่งลมคั่งเลือด หรือทำให้ตัวอ้วนๆ หรือพองหรือบวม ผิวซีดไม่สดใสเหมือนคนธรรมดา บางคนก็ใช้วิธีขึ้นโกรม (กร่อม) ไฟเพื่อให้ไอความร้อนเข้าทั่วถึง “แห้งเร็ว” ทุกอย่างทั้งภายในและภายนอก

วิธีอยู่ไฟมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเรียก “ไฟข้าง” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นแบบโบราณ อีกอย่างหนึ่งเรียก “ไฟบน” หรือบางทีเรียกกันว่าไฟล่าง การอยู่ไฟข้างบ้านพื้นฟาก จึงใช้กาบกล้วย กาบหมากปูรองพื้นแล้วตัดต้นกล้วยมาสัก ๔ ท่อนวางต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมเอาดินใส่กลางหนาสักฝ่ามือข้างบนก็ใช้เป็นเตาไฟสุ่มไฟสำหรับคนอยู่ไฟข้างและไม่ต้องห่วงว่าไฟจะไหม้พื้นเพราะมีด้นกล้วยมีดินป้องกันไฟ การอยู่ไฟบนก็ใช้โคมใส่ทรายแล้วก่อไฟบนกองทรายในโคม นำไปตั้งไว้ใต้แคร่ฟากไม้ไผ่ซึ่งต่อเป็นร้านสูงจากพื้นขึ้นไป บางทีก็ใช้เตาอังโล่ใช้ถ่านซึ่งเป็นแบบใหม่ คนอยู่ไฟก็นอนคว่ำบ้าง ตะแคงบ้าง หงายบ้าง กว่าจะออกไฟไม้แคร่ฟากคำเกรียมทีเดียว ข้างๆ แคร่นอนอยู่ไฟก็มีเปลเด็ก กองผ้าอ้อม และเครื่องใช้ เช่น หยูกยา ของกิน ฯลฯ อยู่โดยรอบ

มีข้อควรทราบอีกอย่างหนึ่ง การอยู่ไฟไม่ว่าท้องสาวหรือไม่สาวก็ตาม ตามปกติแม่ทานจะต้องบีบนิ้วกดเหยียบเส้นให้ทั่วร่างกาย นอกจากเพื่อขับน้ำคาวปลาออกให้หมดแล้ว นมดื่มนก็ต้องบีบเส้นอย่างสำคัญตามวิชาความรู้พื้นบ้าน รวมทั้งการกินอาหารบำรุงน้ำนม เพื่อให้ให้น้ำนมแม่ไหลดีมีมาก ถ้าน้ำมน้อยกลัวจะไม่พอให้ลูกกิน มิฉะนั้นจะต้องเอาเด็กไปฝากพลอยกินนมของคนอื่นแทนย่อมไม่เป็นการสะดวกทั้งปวง เพราะสมัยก่อนยังไม่มียาเม็ดป้องกันอย่างทุกวันนี้ แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันชาวบ้านก็ยังนิยมให้นมของตนแก่ลูกอยู่ถือว่านมของตนจะดีเลวอย่างไร ก็ได้อาศัยเลี้ยงลูกหลานให้เจริญเติบโตใหญ่โตนับไม่ถ้วนแต่โบราณแล้ว

หญิงที่ออกไฟแล้ว ให้อาบน้ำเย็นวันละ ๓ วัน (เช้า-กลางวัน-เย็น) จนกว่าจะเป็นปกติ

ดี ที่ให้อาบน้ำเย็นเพราะจะทำให้คุณ (มดลูก) แห้งไวและลงบ่อ (เข้าอุ) การอาบน้ำเย็นเมื่อออกไฟเฉพาะวันแรกและครั้งแรก แม่ทานจะเป็นคนตักน้ำขึ้นแรกอาบให้เป็นฤกษ์พร้อมกับเสกคาถาเป่าให้ จากนั้นก็ให้มารดาทารกตักอาบเองจนกว่าจะเล็ก

เรื่องกำหนดจำนวนวันอยู่ไฟตามที่ก็ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่แม่ทานวางไว้ ครั้งโบราณที่เดียวหากเป็นท้องสาว (ท้องท้อง) คลอดเป็นครั้งแรก เคยอยู่นานถึง ๑๖ วัน ท้องที่สองอยู่นาน ๕ วัน ท้องที่สามอยู่นาน ๓ วัน ท้องที่สี่อยู่นาน ๕ วัน หลังจากนั้นอยู่ไฟขึ้น ๕ วันตลอด ต่อมาในระยะหลังๆ พบว่าส่วนมากอยู่ไฟท้องแรกอย่างมาก ๑๖ วัน เท่านั้น ที่อยู่นานถึง ๕ วันก็หายาก ท้องถัดๆ มาก็จะอยู่ไฟราว ๕ วันตลอด และปรากฏว่าบางคนก็อยู่ไม่ถึง ๕ วัน เนื่องจากมีความจำเป็นต้องรีบออกไปทำมาหากิน หากอยู่นานลูกเต้าจะอดอยาก ซึ่งโดยมากเป็นชาวบ้านซัดๆ จนๆ หาเข้ากินค่า ที่กำหนดให้ท้องแรกต้องอยู่ไฟนานกว่าธรรมดา ทั้งนี้เพื่อให้ท้องต่อไป ซึ่งจะมีในวันข้างหน้า จะได้คลอดสะดวกไม่มีปัญหาทางสุขภาพ และจะช่วยให้ร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บไข้โรคเจ็บปวดเมื่อย ตามปกติถ้าอยู่ไฟน้อยเกินไป น้ำคาวปลาสิ่งสกปรกยังไม่ออกหมด มดลูกยังไม่ทันแห้ง และเข้าอุดี ย่อมจะเป็นเหตุทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ ตามมาได้ง่าย ร่างกายไม่แข็งแรงและถ้าหากอยู่ไฟนานเกินไป (เคยพบอยู่นานถึง ๑๕ วันก็มี แต่น้อยเหลือเกิน) ปรากฏว่าผิวหนังแห้งเหี่ยวไม่ดีอีกเหมือนกัน ชาวบ้านตามชนบทกลางที่ที่อยู่ไฟกันเพียง ๑ วันก็มี ถ้าไม่มีอะไรผิดปกติมากนัก ซึ่งตามกำหนดแล้วควรอยู่ไฟไม่น้อยกว่า ๕ วัน เพราะมีความจำเป็นตามที่ได้กล่าวมาแล้ว คือหาเข้ากินค่า ไม่มีคนทำนาเก็บข้าวบ้าง ด้วยความจำเป็นต่างๆ บังคับบ้าง ถ้าไม่รีบออกไปทำงานพืชผลในไร่นาก็จะเสียหาย ลูกเต้าอดอยากปากแห้งจึงไม่อาจอยู่ไฟนานถึงกำหนดได้

มีข้อปลีกย่อยที่ควรทราบอีกอย่างหนึ่ง การบิบนวดเหยียบเคล้าเส้นเอ็นคนอยู่ไฟ ก่อนครบกำหนดออกไฟ ๑๖ วัน ต้องเว้นการบิบนวด แต่ทั้งนี้ก็ไม่แน่เสมอไป หากยังเห็นว่าคนอยู่ไฟยังมีอาการปวดเมื่อยเคล็ดขอกอยู่มาก ก็นวดบิบนวดทุกวันจนครบกำหนดออกไฟ

ประเพณีโบราณเมื่อถึงวันออกไฟเรียกวัน “ผลัดก้อนเส้า” แม่ทานจะว่าคาถาที่แพร่หลายบทหนึ่งดังนี้ “โอม กุจะปลุกนางคงคา ยิงพื้นต้นมา ฤทธาใครจะทัน โอม พื้น แม่พื้น พื้นขึ้นวันนี้ พื้นขึ้นเร็วพลัน เถิดขวัญแม่อา ข้าฯ ดับโรคทั้ง ๔ ธาตุ ให้ละลืพลีวขาดทั้งซ้ายทั้งขวา ข้าฯ จะปลุกแม่ก่อน ช่วยดับทุกข์ดับร้อน โรคภัยที่ไม่ดี โอมแม่ถูกยกขึ้นฉับพลันทันที ผูกสัตว์ทั้งนี้จะได้พึ่งอาศัย ข้าฯ จะขอพรชัยถ้วนทุกพระองค์ นางธรณีเมขลา นางคงคาช่วยบำรุง ทั้งสามโหมยงเมื่อย่าตัดใจ โอมประสิทธิชัย โอมประสิทธิ เด สิทธิอินทรา สิทธิพรหมา สิทธิพระอิศวร สิทธิพระนารายณ์ สวะหงบพระสิทธิสวะหาย” เป็นบทสวดอ้อนวอนที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มาปนอยู่ด้วย

สายรกสายสะดือเด็กที่เอาใส่หม้อดินแล้วใส่เกลือกับพริกไทยผสมไว้นั้นใช้ผ้าขาวปิดปากหม้อ เมื่อเวลาออกไฟแล้วก็นำไปฝังดินในเขตบ้าน ที่ได้ดินไม้ใหญ่ซึ่งจะเป็นคันอะไรก็ได้ แต่ใน

นางทองถิ่นก็มีข้อกำหนดเพิ่มว่าต้องเป็นที่น้ำท่วมไม่ถึง มิฉะนั้นเด็กจะท้องขึ้น (คันพุง) นางทองถิ่นก็ฝังหม้อรอกไว้ใต้ต้นส้มเพื่อให้มีความฉลาดเฉียบแหลมเหมือนหนามส้ม นางทองถิ่นก็ฝังไว้ใต้โคนต้นมะพร้าวคันหมากโดยถือเคล็ดว่าคันหมากและมะพร้าวเป็นไม้ที่มีอายุยืนพอสมควรให้ลูกให้ผลเป็นประโยชน์แก่ชีวิต และเชื่อแน่ว่ามะพร้าวไม่ตายแน่นอนเนื่องจากรากมันงอกออกมาแล้วเพราะก่อนถึงกำหนดคลอดต้องเตรียมหาลูกมะพร้าววางเอาไว้ เมื่อฝังหม้อสายสะดือแล้วก็ปลูกต้นไม้ทับจะได้ไม่มีสัตว์ไปคุ้ยกินได้ และถือว่อย่างน้อยเด็กเกิดคนหนึ่งก็ได้ต้นไม้ผลเพิ่มขึ้นอีกต้นหนึ่งด้วย สายสะดือเด็กก็กลายเป็นปุ๋ยอย่างดี เวลานำหม้อสายสะดือไปฝังก็เตรียมขนมหวาน ดอกไม้ รูปเทียน นำไปบูชาเช่นไหว้ฝากแม่พระธรณีเอาไว้ ถ้าให้รู้ด้วยว่า เด็กเกิดวันไหนจะต้องฝังทิศไหน และเดือนใดทิศใดที่คนโบราณมีตำราบอกห้ามไว้ เช่น วันอาทิตย์ ห้ามฝังทิศพายัพ วันจันทร์ห้ามฝังทิศบูรพา วันอังคารห้ามฝังทิศอีสาน วันพุธห้ามฝังทิศอุดร วันพฤหัสบดีห้ามฝังทิศใต้ วันศุกร์ห้ามฝังทิศตะวันตก วันเสาร์ห้ามฝังทิศอาคนย์ ฯลฯ เป็นต้น

พิธีตั้งแม่ซื่อ

พิธีตั้งแม่ซื่อ ภาชนะเครื่องใช้สอยประกอบพิธีที่ใช้เครื่องตั้งรานั้นเอง คือเอาเครื่องตั้งรามาตั้งไว้ข้าง ๆ ที่จะผูกเปล เช่นที่ระเบียง แล้วจัดแจงผูกผ้าทำเปลโดยเอาด้ายราครีวหนึ่งม้วนลี้แบ่งแยกออกเป็น ๒ เส้น เพื่อทำเป็นเชือกเปลแล้วผูกหัวท้ายเปล ส่วนหางเชือกด้ายโยงขึ้นไปผูกกับโครงไม้ชายหลังกระเบียงเรือนอุ้มเด็กขึ้นใส่เปลในทางขวางของความยาวผืนผ้าเปล ตัดเอาหางใบตองกล้วยสดมาใบหนึ่ง วางไว้ใต้เปลสำหรับวางอาหารเช่นไหว้ ส่วนอาหารคาวหวานจำนวน ๑๒ สิ่งที่ใช้ในพิธีตั้งแม่ซื่อมี

1. ข้าวปากหม้อ ๔ กอง สำหรับแม่ซื่อทั้ง ๔
2. หมากพลู ๑กำ ตั้งตรงกลางหางใบตองกล้วย พร้อมข้าวตอกดอกไม้ รูป เทียน
3. ปลายี่ห้อมีหาง ๒ ตัว ตัดกลางก็จะกลายเป็น ๔ ชิ้น (๒ หัว ๒ หาง) วางกองไว้กับข้าวปากหม้อทั้ง ๔ กอง
4. ขนมต้มแดงต้มขาว ขนมโค ข้าวเหนียว เหนียวน้ำผึ้ง ข้าวปากหม้อ
5. แกงและอาหารคาวอื่นๆ รวมกันให้ครบ ๑๒ สิ่ง รวมทั้งน้ำกิน ๑ขัน

ถ้าขนมต้มแดงต้มขาวไม่มีใช้น้ำตาลใส่ผสมที่กองข้าวทั้ง ๔ กองแทนสมมติเป็นขนม

เสร็จแล้วจุดเทียนที่ปักตั้งบนข้าวสารในราดทุกราบ เสร็จแล้วแม่ทานประนมมือว่า “กาศ” คือประกาศบอกกล่าวเอ่ยชื่อ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กรุงพาลี ภูมิเจ้าที่ แม่ธรณี เทวดาทั้งหลาย แม่ซื่อ ฯลฯ แล้วเอ่ยชื่อพ่อแม่ตายาย “แม่เฒ่าทุ แม่เฒ่าสำ แม่เฒ่าพวบ แม่เฒ่าแสน ตาสีสุก ตาหอมรอง แม่เสื่อเมือง ตาหลวง...” ให้รู้ให้มากินอาหารคาวหวานอิมหน้าสำราญ กินน้ำกินหมากพลู และขออย่าให้มาหยิกมาหยอกหลอกหลอนเด็กเลย จงช่วยคุ้มครองป้องกันอย่าให้เจ็บไข้ รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง ชื่อปู่ย่าตาทวดที่แม่ทานออกชื่อประกาศให้มากินอาหารใน

พิธีตั้งแม่ชื่อในลำดับต่อไปนี้ “ตาพูด ขายพัด ตาสีพัด ขายพุทโธ ตาโดงเตง ขายโยงเยง นางอี นางแอ นางอ้าย นางสีดอกลไม้ แม่ศรีมาลา (ครูต้นของมโนราห์)” พอออกชื่อเสร็จแม่ทานก็เริ่มเวแปล (ไกวแปล) พร้อมกับร้องเพลงชักล่อมเด็กดังนี้

พิธีขึ้นแปลเด็กอ่อน

ในวันทำพิธีขึ้นแปลเด็กอ่อนหรือหลังจากเด็กทารกคลอดออกมาครบ ๓ วัน คือก่อนที่จะทำพิธีขึ้นแม่ชื่อ (ก่อนลงแปล) จะต้องทำพิธีสำคัญอีกอย่างหนึ่งก่อน เรียก “พิธีเปิดปาก” โดยคนโบราณถือนิมิตหมายว่าเป็นเรื่องสำคัญ พระพุทธรูปทั้งหล่อและปั้นทุกองค์ยังต้องทำพิธีเบิกเนตร อันถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของพระพุทธรูป มิฉะนั้นจะไม่ถูกต้องตามตำราว่าเป็นศิริมงคลเป็นสิริมงคลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพบูชาคือเปรียบเสมือนพระองค์ทรงส่องพระเนตรดูสรรพสัตว์ว่า ทุกผู้ทุกนามอยู่เย็นเป็นสุขดีหรือไฉน พระองค์เป็นที่พึ่ง ถ้าเดือดร้อนเป็นทุกข์พระองค์ก็จะบำบัด บิดเป่าทรงรับรู้ความทุกข์ทั้งปวง ถ้าไม่เบิกพระเนตรก็เปรียบเสมือนคนหลับจะไม่สามารถเห็น หรือล่วงรู้ว่พระพุทธศาสนิกชนเป็นสุขหรือทุกข์อย่างไรได้ มนุษย์เราก็เช่นเดียวกัน ถือว่าปากเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดเพราะปากเป็นเอกเลขเป็นโศดงที่โบราณท่านกล่าวสอนไว้ คือปากคนนั้นจะพูดให้ดีก็ได้ให้ร้ายก็ได้ อย่างที่มักพูดกันว่า “พูดดีเป็นเงินเป็นทอง พูดไม่ดีเสียข้าวเสียของ” และคำอื่นๆ อีกหลายคำ คนโบราณจึงถือว่าปากสำคัญนักหนา จึงต้องทำพิธีเปิดปากเด็กเมื่อแรกเกิดเสมอ

แม่ทานเป็นผู้ทำพิธีเปิดปากเด็ก คืออุ้มเด็กวางบนตักหรือวางกับพื้นเพื่อป้อนข้าวปลาอาหาร โดยใช้ข้าวบดให้ละเอียดใส่น้ำตาลป้อนใส่ปากเด็ก หรือจะใช้ขนมหวานแทนก็ได้ เวลาป้อนใช้หนามหรือเข็มจำนวน ๓ เล่ม จิ้มขนมหวานหรือน้ำตาลแวน หรือข้าวผสมน้ำตาลป้อนใส่ปากเด็กพร้อมกับว่าคาถาเริ่มด้วยตั้งนะโม ๓ จบ แล้วว่า “ให้พี่เหมือนลูกฟัก ให้หนักเหมือนแดง เรี่ยวแรงเหมือนพระแสงนารายณ์ พี่น้องทั้งหลายได้พึ่ง อย่าหม่อ อย่าเค่อ ให้ปัญญาปัญญาให้หัวใจเหลี่ยมแหลมเหมือนหนาม ให้ปากหวานเหมือนน้ำผึ้ง ปากหวานเพราะชอบพ้อชอบแม่ ชอบพี่ชอบน้อง ชอบคนทั้งหลาย ไปข้างไหนให้คนเมตตาเอ็นดู โอม มั่น มั่น โอม คง คง สวะ โหม” สมมติเป็นการให้พรเพื่อเอาเคล็ดว่าเมื่อเติบโตใหญ่ให้รู้จักพูด ให้ปากหวานเพราะ ฝีปากเจ็บแหลมเหมือนหนามเหมือนเข็ม ชาวบ้านเชื่อกันว่าการที่คนพื้นเมืองชาวปักษ์ใต้พูดจาดี ล้วนโวหารการคมคายมาจนถึงทุกวันนี้ ก็เพราะได้ทำพิธีเปิดปากให้ เมื่อเด็กกินข้าวแล้วก็ป้อนน้ำกิน โดยในขันน้ำที่ตักมาให้เด็กกินนั้น ใส่เงิน ทอง แหวน สร้อย ฯลฯ สุดแต่จะมี อันมีความหมายว่าขอให้เด็กคนนี้มีเมื่อโตขึ้นจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ขออย่าให้ออด อยากรู้ยากรู้จนเลย เสร็จแล้วก็จัดการตัดผมตัดเล็บทุกนิ้วของเด็กห่อใบบอน ก่อนตัดผมต้องเอาใบบอนยี่ห้วเด็กเสียบก่อนเพื่อขอให้หัวแข็งเหมือนหัวอ้อหัวบอน ผมและเล็บที่ตัดห่อใบบอนเหน็บทิ้งไว้ที่คับจากหลังการะเบียงบ้าน ถือเป็นการ “ส่งเคราะห์” ไปให้พระอิศวร เพราะเป็นผู้สร้างมารับเอาเคราะห์กลับคืนไป

(เหมือนหนังสือยังต้องออกรูปพระอิศวร) อนึ่ง พิธีเปิดปากจะทำก่อนหรือหลังพิธีนำเด็กไปลงล่างอย่างดินก็ได้

หลังจากทำพิธีเปิดปากและลงล่างอย่างดินแล้วจะมีทำ “พิธีขึ้นเปล” ติดต่อกันไป ตอนยกเด็กขณะหย่อนเด็กลงเปลว่าคาถา “มีช้าง มีม้า มีข้าว มีคน มีเงินมีทอง มีข้าวมีของ สิบสองพระกลิ้ง กลิ้ง กลิ้ง กลิ้ง” แล้ววางเด็กลงให้ถึงเปล แล้วว่าคาถาต่อ “แม่ซื้อทั้งสี่ อีผุด อีผัด อีพัด อีผล ดูทั้งสี่คนอย่าหลอกเด็กนั้น” แล้วหมอร้องเพลงกล่อมเด็ก พิธีเอาเด็กขึ้นเปลนี้บางที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าพิธี “ตั้งแม่ซื้อ” คือนับตั้งแต่เด็กคลอดออกมาจากท้องแม่ ก็เอาเด็กใส่เบาะวางให้นอนอยู่กับพื้นไกลๆ กับแม่นั่นเอง แต่ต้องระวังอย่าให้เด็กถูกคว้นไฟมากนัก ครบกำหนด ๓ วัน จึงเอาขึ้นเปลนอน แล้วทำพิธีตั้งแม่ซื้อ (พิธีขึ้นเปล) เปลที่ทำขึ้นให้เด็กนอนเป็นเปลผ้าและผ้าที่ใช้ทำเปลก็ใช้ผ้าถุงแม่ ผ้าซีกอาบ (ผ้าขาวม้า) ของพ่อนั่นเอง ทำขึ้นง่าย ๆ รวบหัวรวบท้ายเอาเชือกผูกหางเชือกผูกโยงกับเพดานหลังคาหรือระเบียงทั้งหัวท้าย ก็จะกลายเป็นเปลเด็กนอนทันที เปลเด็กนอนครั้งโบราณมี ๒ อย่าง คือ “เปลรงนก” หรือเปลนกระจอกก็เรียก ให้เด็กนอนตามขวาง อีกอย่างหนึ่งเรียก “เปลเรือ” ให้เด็กนอนตามยาว บางที่ก็เรียกรวมเปลทั้งสองอย่างนี้ว่า “เปลผ้า” เพราะทำขึ้นจากผ้าเช่นเดียวกัน เปลรงนกดูจะทำงานง่ายและใช้มาแต่โบราณกาล ใช้เนื้อที่น้อยไม่เกะกะ ตัวเปลห้อยห่อลักษณะคล้ายรังนก ส่วนเปลเรือมีลักษณะยาวคล้ายเรือ หัวท้ายเปลใช้เชือกผูกยึดข้างฝาหรือเสาที่อยู่ห่างกัน เช่น ตามมุมห้องลักษณะอย่างเปลญวน

นอนเถิดเจ้านอน	นอนให้หลับดี
แม่ซื้อทั้งสี่	มาช่วยพิทักษ์และรักษา
อาบนํ้าและป้อนข้าว	(ได้) มารักษาเจ้าทุกเวลา
นอนหลับแม่จะเว	นอนเปลมาจะช้า
นอนในเปลผ้า	แม่ (จะ) ซ้ำให้นอนหลับเหือ
แม่ซื้อทั้งหลาย	(แม่) อย่ามาเที่ยวหยิกหยอกและหลอกหลอน
แม่ซื้อทั้งสี่	จงมาช่วยพิทักษ์ (ได้) รักษา
อาบนํ้า (แม่เอ๊ย-แม่) และป้อนข้าว	แม่มารักษาเจ้าทุกเวลา
เอวันขวัญเจ้ายังอ่อนอ่อน	แม่มาได้กล่อมให้ลูกนอนเหือ
นอนหลับเหือแม่จะเว	นอนเปลแม่จะช้า
นอนในเปลผ้า	แม่ (จะ) ซ้ำให้นอนหลับเหือ

แม่ทานจะร้องเพลงซำกล่อมเด็ก ๒ บทนี้ จำนวน ๓ จบครบ ๓ ที่ ทำนองเพลงการเอื้อนเสียงสูงเสียงต่ำสั้นยาวน่าฟังมาก แม่ทานที่ร้องเก่งจะมีเสียงใสเอือกเย็นชวนฟัง ปากก็ร้องมือก็แกว่งเปลไปมา เป็นจังหวะมีความสัมพันธ์กับถ้อยคำทำนองเพลงเสมอ เวลาร้องซำเด็กจะต้องเสริมคำเอื้อนเข้าไปด้วย (อย่างที่ไฉ่ฉ่างได้ฟังแล้ว) เพื่อให้เข้าจังหวะคล้องจองกันยิ่งขึ้น ถ้าให้ร้องเพลง

ข้าเด็กปากเปล่ามือเปล่าไม่ได้ไกวเปลด้วย จะร้องไม่ถูกร้องไม่ออกฟังไม่ไพเราะ พิธีตั้งแม่ซื้อถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก คนโบราณถือว่าเด็ก ๆ ที่เกิดมาทุกคนมี “แม่ซื้อ” คอยคุ้มครองรักษา (ถ้าคนโตมิจัดโกษ คือจตุรภพหรือพระนารายณ์บ้างก็ว่าแม่โพสพคอยอารักขา) เวลาพลัดตกหกล้มเขาก็ตีเรียกแม่ซื้อให้มารักษาอยู่กับเนื้อกับตัว อย่าตกใจหนีหายไป โดยเอามือแตะพื้นแล้วมาแตะที่หน้าอกเด็กพร้อมกับบอกว่า “ขวัญดีเข้ามา ขวัญร้ายออกไป ตกเนื้อตกใจ ออกไปให้สิ้น”

การนำเด็กลงเปล วางท้องถันเรียกว่าตั้งแม่ซื้อ คือการบอกกล่าวให้แม่ซื้อทราบ และเชิญมาช่วยคุ้มครองให้เด็กที่เกิดใหม่มีความสุขความสบายโดยว่าคาลาดังนี้

“อัญเชิญแม่ซื้อ ไม่รู้จักชื่อว่าผู้ใด ๆ บ้างเป็นหัวหน้า ห้วเจือกหลายหลาก เป็นหัวพุทรา หัวหมูคุดดิน กินข้าวกลางนา บ้างเป็นหัวม้า เลียงผาทานอน ครั้นคำเข้ามา หลอก ภัยลูกอ่อน หยิกหยอกหลอกหลอนต่าง ๆ นานา ทำให้ไหลหลง ระทวยวอยง ละเมอไปมา ลางที่ชักมือ ชักแข้งชักขา ชักคิ้วหน้า เหลือกตาขบฟัน จึงท่านอย่าโกรธ ข้าจักลงโทษ โขยภัยทั้งนั้น ท่านอย่าหยิกหยอก ให้ละเมอฝัน ตั้งแต่นี้ เป็นวันอย่าทำโทษ เชิญเถิดท่านเอ๋ย รับเครื่องสังเวย ต่าง ๆ นานา โอม ธนะสัมปັນนัง โอมปะริพนขันโด สวะหงบ สวะหงาย เเคราะห์ดีเอาไว้ เเคราะห์ร้ายพาเภทพาโทษ พระเคราะห์ขุน พระเคราะห์มอญ พระเคราะห์ปี พระเคราะห์เดือน พระเคราะห์ตัวนอก พระเคราะห์ตัวใน เเคราะห์ดีเอาไว้ เเคราะห์ร้ายพาเภทพาโทษ”

บทเพลงร้องกล่อมเด็ก แม่ทานลางคนก็ใช้บทสั้น ๆ เช่น

เชิญเถิดเจ้านอน	นอนให้สบายเอ๋ย
แม่ซื้อทั้งหลาย	อย่าได้หลอกหลอน
แม่ซื้อของเจ้า	ขวัญข้าวเจ้านอน
อย่าได้หลอกหลอน	ขวัญข้าวเจ้านอนสบาย (ไกวเปลร้อง ๓ จบ)

เป็นอันว่าเสร็จพิธี แม่เด็กเอาเงินค่าราดให้หมอ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ เงินค่าราดเป็นเงินราว ๔๐-๓๕-๓๐ บาท คือเป็นทองแรกราคาจะสูงกว่าทองอื่น ๆ

เมื่อจะพาไปอาบน้ำคลอง ให้เตรียมดอกไม้ ๓ ดอก หมาก ๓ คำ เทียน ๓ เล่ม บอกพระภูมิเจ้าที่ และแม่พระคงคาช่วยป้องกันรักษาอย่าให้ตกน้ำ เอน้ำคลองตบหัวพร้อมว่า “มิ มิ มิ” ๓ ครั้ง เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นหวัด ถ้าจะต้องค้างคืนที่อื่น ให้เอาดินใต้ที่นอนไปสักก้อน (หมายความว่าได้พานางธณีไปด้วย) ถ้าเดินทางไกลกลัวผีสง ให้เอามีดหม้อ ป้ายหน้าผาก (ผีเกลียด) และกันแม่ซื้อมาหยอกล้อด้วย

เมื่อไปถึงบ้านเขาต้องบอกพระภูมิเจ้าที่ให้รู้ เพื่อขออาศัยหลบนอนด้วยการว่าคาถา “พุทธรักษา ธรรมรักษา สังฆรักษา” ถ้านำเด็กเข้าป่าดง ต้องค้างคืนในป่า ห้วย เขา ให้ว่าคาถา “พระเสมา นาเขตเต สมันตา สัตตโยชนา อิมสมิงรา” ว่า ๓ ครั้ง เมื่อนำเด็กเข้า

ห้องนอน ให้ว่าคาถา พร้อมปิดห้องนอนไม่ให้ภูตผีเข้ามารบกวน ดังนี้ “นะโณ นะทา นะปิดตา นะมาไม่เห็น “พุทธ ปิศาจขุ ธมม ปิศาจขุ สงฆ์ ปิศาจขุ หุโล หุโล สวะหาย ”

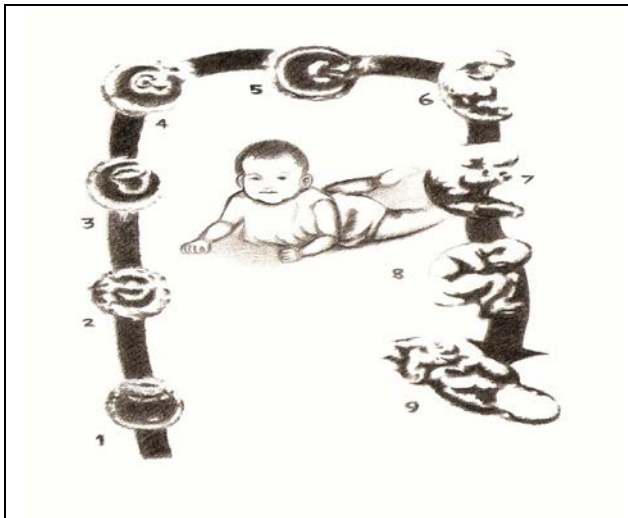
การทำพิธีลงล่างอย่างดิน

เครื่องใช้ประกอบพิธีลงล่างอย่างดิน มี หมาก ๓ คำ พลุ ๓ ใบ เทียน จันใส่น้ำ (มีน้ำ พร้อม) แหวน กรรไกร หวี เศษสตางค์ มีด หิน ๑ ก้อน ร่ม ข้าว ๓ รวง ทราย ๑ กอง ฯลฯ สิ่งของอันเป็นมงคลเหล่านี้จัดหามาตามมีตามเกิด

แม่ทาน(หมอตำแย) อุ้มเด็กห่อผ้าอ้อมใส่เบาะลงจากเรือนพร้อมเครื่องใช้ประกอบพิธี เมื่อถึงแม่ประตูก็เอามือจับแม่ประตูแล้วตั่งนโม ๓ จบ แล้วตั้งคำถามถามแม่ประตูแล้วตอบ (ถามเองตอบเอง) โดยถามแล้วตอบแต่ในสิ่งที่ต้องการเพื่อเอาเคล็ด พอลงบันไดถึงดินก็จุดเทียนว่าคาถาและประกาศฝากเด็กแก่พระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ให้ช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายทั้งปวงตลอดจนให้ลาภให้ผลแก่เด็กเสร็จแล้วจับขาทั้งสองข้างของเด็กหย่อนลงให้ฝ่าเท้าแตะพื้นดิน โดยวางเงิน ทอง แหวน กรรไกร หวี ข้าว ฯลฯ รองรับเท้าเด็กอยู่ เพื่อเป็นนิมิตหมายว่าเด็กนั้นได้ลงอย่างดินแล้ว ขอให้พระแม่ธรณีช่วยพิทักษ์รักษา และเจริญด้วยลาภผลธนสารสมบัติไม่ขัดสน ให้เด็กอยู่เย็นเป็นสุขเติบโตใหญ่เจริญวัย การนำเด็กลงอย่างดินนี้แม่ทานบางคนก็ทำเหมือนให้เด็กได้ยกเท้าก้าวย่างเหยียบบนเงินทอง ข้าว หวี กรรไกร มีด เสร็จแล้วก็ยกเท้าไป ๕ อย่าง พอออกไปครบ ๑ อย่าง ก็เอาเท้าเด็กมาลงลงในขันน้ำที่หนึ่ง

ก่อนอุ้มเด็กกลับบ้านเพื่อทำพิธีตั้งแม่ซื้อต่อไป แม่ทานกางร่มพาเด็กไปเก็บดอกไม้ข้างรั้วมาดอกหนึ่ง หรือไม่ก็ไปหยิบเอาฝุ่นพื้นหรืออะไรก็ได้ที่เป็นประโยชน์แก่แม่สักสิ่งหนึ่ง พาขึ้นเรือนนำไปยื่นให้แม่ที่กำลังอยู่ไฟอยู่ (หมอไปผูกเปล วางขันน้ำในเปล แล้วยกออกวางใต้เปลพร้อมทำพิธีขึ้นเปลต่อไป) ถ้าเป็นฝุ่นพื้นก็จะได้อาศัยใช้ใส่ไฟต่อไป เขาเปรียบว่าภรรยาหน้าเมื่อเด็กโตใหญ่ขึ้น จะได้เป็นคนขยันขันแข็งช่วยพ่อแม่ทำมาหากิน เป็นที่พึ่งได้เมื่อยามเจ็บป่วยแก่เฒ่า ไม่เกียจคร้านรู้จักทำงานช่วยครอบครัวแต่ยังเยาว์วัย ดังจะเห็นว่าตามชนบทบ้านนอกแม้แต่เด็กตัวเล็ก ๆ ก็รู้จักทำงานกรำแดดกรำฝนน่าสงสาร มีร่างกายแข็งแรงบึกบึนกว่าเด็กตามในเมืองมาก

อ้างอิง
รูปภาพประกอบเนื้อหาในบทที่ ๔ ตอนที่ ๑

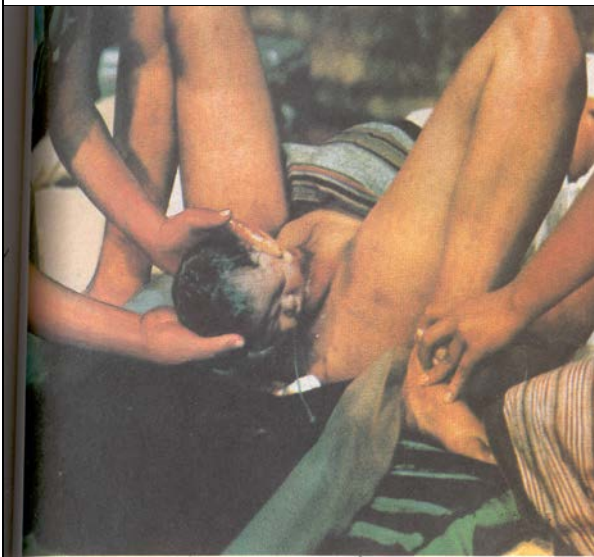
ภาพหมายเลข๓๔

แสดงภาพพัฒนาการของทารกในครรภ์มารดาตลอด
 ระยะเวลา ๙ เดือน

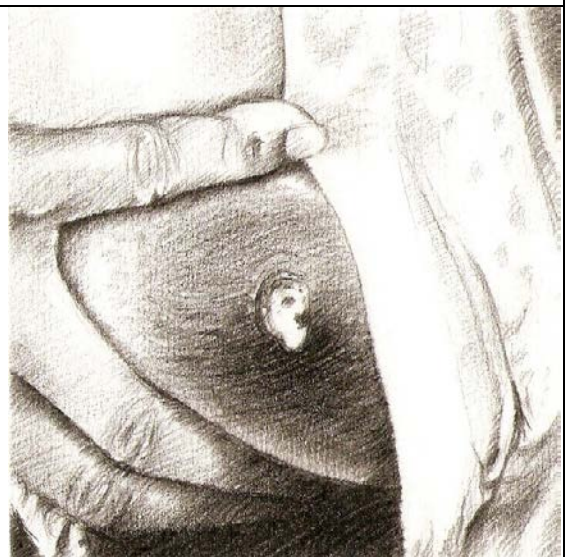
ภาพหมายเลข๓๕

แสดงการวัดท้องเพื่อให้ศีรษะทารกอยู่ตรงช่อง
 คลอดอย่างถูกต้อง

ภาพหมายเลข๓๖

แสดงการคลอดอย่างถูกต้อง
 (ที่มา : คู่มือการปฏิบัติงานอนามัยแม่ และเด็ก และงานวางแผน
 ครอบครัว กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข)

ภาพหมายเลข ๓๗

แสดงภาพของเต้านมของหญิงหลังคลอดที่ได้
 ผ่านการนวดเต้านมและการกินพืชผักที่บำรุง
 อย่างถูกต้องจะมีน้ำนมหลังเพื่อเป็นอาหารที่เต็ม
 เปี่ยมด้วยคุณค่าแก่ทารกต่อมา

การปฏิบัติการอยู่ไฟให้หญิงหลังคลอดบุตร

ภาพหมายเลข ๓๘

ขั้นตอนที่ ๑ นำก้อนเส้ามาทำความสะอาดโดยการล้าง และตากแดดไว้จนแห้ง

ภาพหมายเลข ๓๙

ขั้นตอนที่ ๒.การก่อไฟโดยเตาถ่านเพื่อเตรียมไว้หมกก้อนเส้าเพื่อนำไปประคบหญิงมีครรภ์

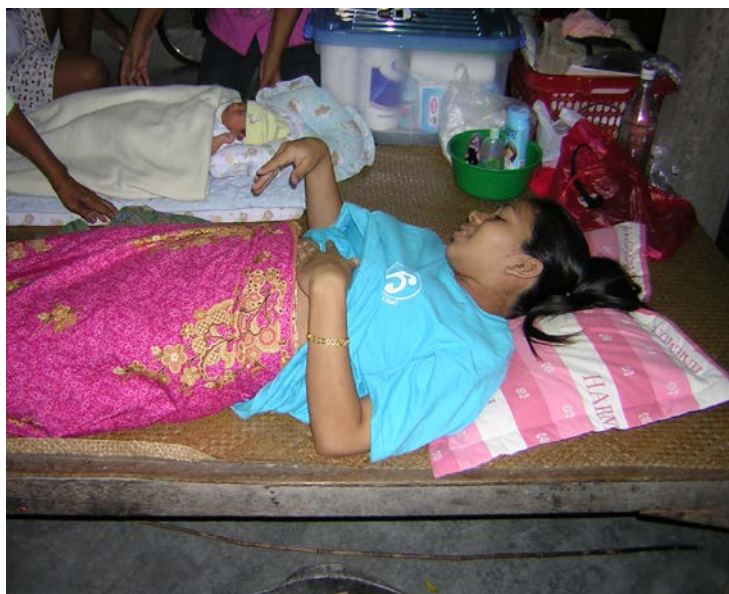
ภาพหมายเลข ๔๐

ขั้นตอนที่ ๓ หมอตำแยหรือแม่ทานจะนำก้อนเส้าที่เตรียมไว้มาหมกไฟ หรือ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเรียกว่า “ การหมกก้อนเส้า ”

ภาพหมายเลข ๔๑

ขั้นตอนที่ ๔.การห่อก้อนเส้า แม่ทานจะนำผ้ามาห่อก้อนเส้าเพื่อนำไปประคบหญิงหลังคลอด

ภาพหมายเลข ๔๒

ขั้นตอนที่ ๕ การเตรียมตัวหญิงหลังคลอด โดยจะต้องให้หญิงหลังคลอดให้นมบุตรให้อิ่มก่อนจึงจะประคบก่อนเส้าได้ ดังนั้นจึงต้องมีผู้ช่วยอาจจะเป็น พ่อเด็ก หรือยาย ย่า ของเด็ก หากไม่มีใคร แม่ทานจะต้องเลี้ยงดูเด็กเอง

ภาพหมายเลข ๔๓

ขั้นตอนที่ ๖. แม่ทานจะนำจะก้อนเส้าที่ห่อผ้าเตรียมไว้มาประคบที่ท้องของหญิงหลังคลอด

ภาพหมายเลข ๔๔

ขั้นตอนที่ ๗. แม่ทานจะประคบก้อนเถ้าไปรอบๆหญิงหลังคลอด

ภาพหมายเลข ๔๕

ขั้นตอนที่ ๘ หลังจากแม่ทานได้สอนให้หญิงหลังคลอดรู้จักวิธีการประคบแล้วจึงปล่อยให้ก้อนเถ้าด้วยตนเอง

ภาพหมายเลข๔๖

ขั้นตอนที่ ๕ ระหว่างที่หญิงหลังคลอดกำลังประคบก้อนเส้า แม่ทาก็จะช่วยเลี้ยงเด็กทารกและสอนวิธีการเลี้ยงลูกให้กับหญิงหลังคลอด

ภาพหมายเลข๔๖ .๑

แสดงภาพของทารกที่ออกมาจะมีสุขภาพที่ดีเพราะได้รับการดูแลตั้งแต่ในครรภ์มารดา

**ตอนที่ ๒. องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของ
หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัด
นครศรีธรรมราช**

ถ้าพิจารณาการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาทางสังคมไทย จะเห็นได้ว่าคนไทยมีพื้นฐานทาง
วัฒนธรรมที่เก่าแก่และผสมผสานกับอิทธิพลภายนอกอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังรักษาความเป็นไทย มี
วัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยเฉพาะเรื่องการเจ็บไข้ได้ป่วย คนไทยรู้จักการใช้ยาสมุนไพรมาเป็น
ยารักษาและบำบัดโรคนานมาแล้ว คือ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเป็นเอกลักษณ์ของคน
อยู่ในเขตรมรสุ่ม ต่อมาแม้ว่าวัฒนธรรมจากภายนอกจะเข้ามามีอิทธิพล โดยเฉพาะความเชื่อทาง
พุทธศาสนา คนไทยก็ได้นำมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม การรักษาโรคแบบการแพทย์แผนไทย
แนววิธีการวินิจฉัยโรคและปรัชญาการวินิจฉัยโรค เป็นการผสมผสานกันกับปรัชญาทางพุทธศาสนา
เช่นกัน ที่เรียกว่า **ทฤษฎีการแพทย์แบบดึกิจจา** ฉะนั้น พื้นฐานการแพทย์แผนไทยจึงน่าจะมาจาก
ปรัชญาในพุทธศาสนากับสิทธิพื้นบ้าน

สำหรับแนวและวิธีการวินิจฉัยโรคตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ซึ่งปรากฏในตำราแพทย์
ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง และเวชศาสตร์วรรณา ฉบับหอพระสมุด สรุปลikeดังนี้

การแพทย์แผนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยในมนุษย์ แบ่ง
ได้เป็น ๓ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีป่า ผีบ้าน หรือสิ่งที่มี
อำนาจ หรือสิ่งของที่ผู้อื่นเสกมากระทำโทษเชื่อในเรื่องของเทพและเรื่องของเบื้องบนลงโทษผู้ทำ
ผิดจารีตประเพณี

กลุ่มที่ ๒ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากธรรมชาติ ได้แก่ การเสียดุลของร่างกาย อัน
ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ การเสียดุลของความร้อนและความเย็น และเสียดุล
ของโครงสร้างร่างกาย

กลุ่มที่ ๓ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดพลั้งจกักรวาล ได้แก่ อิทธิพลของดวงดาวต่าง ๆ ซึ่งมีทั้ง
พลังที่สร้างสรรค์และพลังงานที่ทำลายสุขภาพ หากพลังฝ่ายใดมากกว่าก็จะส่งผลให้สุขภาพดีหรือ
ร้ายไปตามนั้น

การรักษาจึงเป็นไปตามความเชื่อ คือ มีทั้งการใช้พิธีกรรม ได้แก่ การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์
การบวงสรวงเทพเบื่องบน การต่อชะตา ส่วนการรักษามีการใช้ยาสมุนไพรและการกินอาหารเพื่อ
ปรับสมดุลร่างกาย การนวด การอบ การประคบ และการปรับสมดุลทางจิตด้วยสมาธิ

การแพทย์แผนไทยเชื่อว่าสาเหตุแห่งการเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุใหญ่ ๆ ๖ ประการ ได้แก่
มูลเหตุธาตุทั้ง ๔ อิทธิพลของฤดูกาลอายุที่เปลี่ยนไปตามวัย ถิ่นที่อยู่อาศัย อิทธิพลของกาลเวลา
และสุริยจักรวาล พฤติกรรมเป็นมูลเหตุที่ก่อโรค

1. **มูลเหตุธาตุทั้ง ๔** สิ่งมีชีวิตเกิดมาล้วนประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่เรียกว่า สมุฏฐานธาตุ ซึ่งอยู่ในภาวะสมดุลเกี่ยวข้องกับและกัน โดยแบ่งออกเป็นธาตุดิน ๒๐ ประการ ธาตุน้ำ ๑๒ ธาตุลม ๖ ธาตุไฟ ๔

ธาตุดิน (ปถวิธาตุ) คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตที่ลักษณะเป็นของแข็ง มีความคงรูป เช่น อวัยวะต่างๆ เป็นธาตุดิน ได้แก่ ผม เล็บ ฟัน หนังเนื้อ เส้นเอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า และเยื่อในสมอง

ธาตุน้ำ (อาโป) คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต มีลักษณะเป็นน้ำ เป็นของที่เหลว มีคุณสมบัติไหลไปมาซึมซับไปทั่วร่างกาย อาศัยธาตุดินเพื่อการคงอยู่ อาศัยธาตุลมเพื่อการเคลื่อนไหว ได้แก่ น้ำดี เสลด น้ำหนอง น้ำเลือด น้ำเหลือง มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ น้ำปัสสาวะ หรือน้ำมูตร และน้ำในอุจจาระ

ธาตุลม (วาโย) คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต มีลักษณะเคลื่อนไหวได้ มีคุณสมบัติคือความเบา เป็นสิ่งที่ร่างกายมีการเคลื่อนไหว เดิน นั่ง นอน กู้เหยียดได้ ธาตุลมอาศัยธาตุดินและธาตุน้ำเป็นเครื่องนำพาพลัง ขณะเดียวกันธาตุลมพยุ้งดินและทำให้น้ำเคลื่อนไหวไปมาได้ ธาตุลมที่สำคัญมี ๖ ประการ จัดเป็นธาตุลมลมภายใน ได้แก่ ลมพัดจากข้างล่างสู่เบื้องบน ลมพัดจากเบื้องบนสู่เบื้องต่ำ ลมพัดอยู่ในท้องนอกลำไส้ ลมพัดอยู่กระเพาะลำไส้ ลมพัดทั่วร่างกาย และลมหายใจเข้า-ออก

ธาตุไฟ (เตโช) คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต มีลักษณะที่เป็นความร้อน ไฟทำให้ลมและน้ำในร่างกายเคลื่อนที่ด้วยพลังแห่งความร้อนพอเหมาะ ไฟภายในมี ๔ ประการ ได้แก่ ไฟทำให้ร่างกายอบอุ่น ไฟทำให้ร้อนระส่ำระสาย ไฟทำให้ร่างกายเหี่ยวแห้ง ทรุคโทรม และไฟย่อยอาหาร

ธาตุทั้งสี่จะต้องอยู่ในภาวะสมดุลกัน ร่างกายจึงจะเป็นปกติไม่เจ็บป่วย โดยธาตุดินอาศัยน้ำทำให้ชุ่มและเต่งตึง อาศัยลมพยุ้งให้คงรูปและเคลื่อนไหว อาศัยไฟให้พลังงานอุ่นไว้ไม่ให้หนาว น้ำต้องอาศัยดินเป็นที่เกาะกุมซับไว้มิให้ไหลเหือดแห้งไปจากที่ควรอยู่ อาศัยลมทำให้น้ำซึมซับทั่วร่างกาย ลมต้องอาศัยน้ำเป็นดินเป็นที่อาศัยและนำพาพลังไปในที่ต่าง ๆ ดินปะทะลมให้เกิดพลังไฟต้องอาศัยน้ำเพื่อการเผาผลาญที่พอเหมาะ ไฟทำให้ลมเคลื่อนที่ไปได้ ในขณะที่ลมสามารถให้ลูกโซนเผาผลาญมากขึ้นได้ จะเห็นได้ว่าธาตุทั้ง ๔ ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ หากมีความแปรปรวนจะเสียสมดุลทันที

สำหรับการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากสาเหตุของการเสียสมดุลของธาตุทั้ง ๔ นั้น มักแสดงออกด้วยอาการต่าง ๆ อาการที่เจ็บป่วยอยู่เสมอและการเจ็บป่วยในปัจจุบันเป็นอาการของธาตุใด อวัยวะใดกำเริบหย่อนหรือพิการ เป็นการหาสมุฏฐานว่าเจ็บป่วยด้วยธาตุใด

2. **อิทธิพลของฤดูกาล** ฤดูกาลที่มีผลทำให้ร่างกายแปรปรวนโดยช่วงรอยต่อระหว่างฤดูกาล เช่น ฤดูหนาวต่อฤดูร้อน ความเย็นจะเจือผ่านเข้าไป และความร้อนเริ่มเจือผ่านเข้ามา ฤดูร้อนต่อฤดูฝน ความร้อนย่อมเจือเข้าไปมีผลต่อธาตุผลที่กำลังมีผลกระทบ และธาตุลมย่อมเจือเข้ามากระทบร้อนด้วย เมื่อถึงอากาศหนาวกำลังมา ละอองฝนปลายฤดูฝนและธาตุลมเจือเข้าสู่ความเย็น ในขณะที่ความหนาวเย็นต้นฤดูหนาวเริ่มเจือเข้ามารับลมปลายฤดูฝน สภาวะดังกล่าวหากปรับตัวไม่ได้จะเกิดเสียสมดุลและเกิดการเจ็บป่วย^{๕๕}

ฤดูร้อนเจ็บป่วยด้วยธาตุไฟ ฤดูฝนเจ็บป่วยด้วยธาตุลม ฤดูหนาวเจ็บป่วยด้วยธาตุน้ำ ตัวคุมธาตุ คือ หทัยวัตถุ หัวใจ อุทริยะ อาหารใหม่ กริสะ อาหารเก่า เมื่อธาตุใดธาตุหนึ่งเสียหายหรือแปรปรวนก็จะกระทบ “วิสติปถวิ” คือ ธาตุดินทั้ง ๒๐ ให้มีปัญหาไปด้วย

ตัวคุมธาตุน้ำคือ สอเสมหะ น้ำช่วงคอกขึ้นไป อูระเสมหะ น้ำจากคอกถึงสะดือ อกเสมหะ น้ำช่วงล่างเมื่อธาตุใดธาตุหนึ่งเสียหายหรือแปรปรวนก็จะกระทบ “ทวาทศอาโป” คือ ธาตุน้ำทั้ง ๑๒ ให้มีปัญหาไปด้วยตัวคุมธาตุลม คือ หทัยวาตะการเดินของหัวใจ สัตถกะวาตะลมคมเหมือนอาวุธ สมุนาวตะ สมกลางตัว เมื่อธาตุใดธาตุหนึ่งเสียหายหรือแปรปรวนก็จะกระทบ “ฉกาลวาโย” คือ ธาตุลมทั้ง ๖ ให้มีปัญหาไปด้วย

ตัวคุมธาตุไฟคือ พัทธะปิตตะ ดินในถุงน้ำดี อัทธะปิตตะ ดินนอกถุงน้ำดี กำเดา องค์ความร้อน เมื่อธาตุใดธาตุหนึ่งเสียหายหรือแปรปรวนก็จะกระทบ “จตุกาลเดโช” คือ ธาตุไฟทั้ง ๔ ให้มีปัญหาไปด้วย^{๖๐}

3. **อายุที่เปลี่ยนไปตามวัย (อายุสมมุติฐาน)** ร่างกายมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงไปตามอายุขัย แบ่งเป็น ๓ วัย คือ

ปฐมวัย อายุ ๐ – ๑๖ ปี เกิดโรคธาตุน้ำ

มัชฌิมวัย อายุ ๑๖ – ๓๒ ปี เกิดโรคทางธาตุไฟ

ปัจฉิมวัย มากกว่า ๓๒ ปีขึ้นไป เกิดโรคในธาตุลม^{๖๒}

4. **สถานที่ ที่อยู่อาศัย** ที่อยู่อาศัยหรือสิ่งแวดล้อมเรียกว่าประเทศสมมุติฐาน ย่อมมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และสุขภาพ ได้แก่ ประเทศร้อนสถานที่เป็นภูเขาสูง เนินผา มักเจ็บป่วยด้วยธาตุไฟ ประเทศเย็นสถานที่เป็นน้ำฝน โคลนตม มีฝนตกชุก มักเจ็บป่วยด้วยธาตุลม ประเทศอุ่นสถานที่เป็นน้ำฝน กรวด ทราย เป็นที่เก็บน้ำไม่อยู่ มักเจ็บป่วยด้วยธาตุน้ำ ประเทศหนาวสถานที่เป็นน้ำเค็ม มีโคลนตมขึ้นแฉะ ได้แก่ ชายทะเล มักเจ็บป่วยด้วยธาตุดิน^{๖๓}

5. อิทธิพลของกาลเวลา

สาเหตุการเกิดโรคอันเนื่องจากเวลา คือ การเปลี่ยนแปลงในรอบหนึ่งวัน ยามใดเกิดจันทรุปราคาหรือสุริยุปราคามักเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในโลกมนุษย์ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว เกิดการแปรปรวนของธาตุต่าง ๆ แตกต่างไป

เวลา ๐๖.๐๐ – ๑๐.๐๐ น. และ ๑๘.๐๐ – ๒๒.๐๐ น. ธาตุน้ำกระทำโทษ มักมีอาการ
น้ำมูกไหลหรือท้องเสีย

เวลา ๑๐.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. และ ๒๒.๐๐ – ๐๒.๐๐ น. ธาตุไฟกระทำโทษ มีอาการ
ไข้หรือแสบท้องและปวดท้อง

เวลา ๑๔.๐๐ – ๑๘.๐๐ น. และ ๐๒.๐๐ – ๐๖.๐๐ น. ธาตุลมกระทำโทษ คือ
วิงเวียน ปวดเมื่อย และอ่อนเพลีย

ตัวแปรอีกหลายอย่างที่กำหนดความแตกต่างต่อไปในรอบหนึ่งเดือน คือ ดวง
จันทร์ข้างขึ้นข้างแรม และในรอบหนึ่งปี อิทธิพลของดวงดาวมีผลในเดือนต่าง ๆ เป็นรายเดือน
รวม ๑๒ เดือน เมื่อพระอาทิตย์สถิตในราศีต่าง ๆ เกิดผลต่อร่างกายต่างกันเรียกว่า ๑๒ ราศี และ
อิทธิพลของดาวที่มีอิทธิพลต่อชีวิตยาวนานหลายปีเรียกว่า ดาวเคราะห์เสวยอายุตามคัมภีร์มหา
ทักษา หากดาวเคราะห์ส่งผลต่อชีวิตอย่างรุนแรงจะทำให้เกิดการเจ็บป่วย

6. พฤติกรรมมูลเหตุก่อโรค เพราะสาเหตุดังนี้

กินอาหารมากหรือน้อยเกินไป กินอาหารบูดหรืออาหารไม่เคยกินและกินอาหาร
ไม่ถูกกับธาตุพื้นอิริยาบถ ได้แก่ การนั่ง ยืน เดิน และนอนไม่สมดุลกัน จนร่างกายมีโครงสร้าง
เสียสมดุลและเสื่อมโทรม

อากาศไม่สะอาด หรืออยู่ในที่อากาศร้อนหรือเย็นเกินไป

การอด ได้แก่ การอดข้าว อดนอน อดน้ำ และอดอาหาร

การกลั่นอุจจาระและปัสสาวะ

ทำงานเกินกำลังมากหรือมีกิจกรรมทางเพศมากเกินไป

มีความโศกเศร้าเสียใจหรือดีใจจนเกินไป และขาดอุเบกขา

มีโทษะมากเกินไป ขาดสติ^๕

จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีธาตุเจ้าเรือนติดตัวมาตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา เรียกว่า ธาตุ
กำเนิด ต่อมาต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ธาตุภายนอก อิทธิพลของฤดูกาล ถิ่นที่อยู่
อาศัย อิทธิพลของกาลเวลา สุริยจักรวาล และชีวิตที่เติบโตท่ามกลางการเลี้ยงดูของครอบครัวและ
พฤติกรรมแห่งตนจนเติบโตผ่านสามวัย มนุษย์ต้องปรับตัวเข้าแล้วเข้าเล่าเพื่อให้ร่างกายสมดุลไม่
เจ็บป่วย หรือให้ทรمانน้อยที่สุดจนอายุขัยพิจารณาเปรียบเทียบกับสาเหตุการเกิดโรค
ตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยนั้น จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เหมือนกันคือ ถือว่าธรรมชาติเป็นปัจจัยที่
สำคัญ เพราะมนุษย์คือส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หากละเมิดกฎธรรมชาติ ก็จะเป็นต้นเหตุของการ
เกิดโรคร้ายไข้เจ็บชนิดต่าง ๆ

การวินิจฉัยโรคตามแพทย์แผนไทย

การซักประวัติ

หมอดำแยหรือ แม่ทานโดยส่วนใหญ่บางคนนอกจากจะซักถามประวัติส่วนตัว วันเวลาตกฟากแล้ว ข้อซักถามที่สำคัญที่สุดคือ อาการที่ผู้ป่วยมาหาหมอคืออาการอย่างไร มีอาการอะไรบ้าง เกิดอะไรก่อนหลัง เกิดมากเพียงใด เพื่อการสรุปว่าโรคที่เป็นเกิดจากการเสียสมดุลของธาตุใดยาสำหรับคนอยู่ไฟทั้งชนิดใช้กิน (ยาหม้อ) และทาจนวนควรมีหลายขนาน แต่ละท้องถื่นอาจจะไม่เหมือนกัน ในที่นี้จะขอยกมาเป็นตัวอย่างสัก ๒-๓ ขนาน

ขนานแรกเป็นยาบำรุงเลือด เรียกกันว่า “ตะไกรตัดพอก” เป็นยาผสมหลักกิน ประจักษ์จากขมิ้นอ้อย หัวกะชาย หัวกะทือ ผิวมะกรูด ส้มมะขามเปียก หัวขิง ดีปลีเชือก หัวเปราะ หัวไพร ขมิ้นดี หัวข่า ลูกสะदान วานน้ำ ดุนพิสอ วานหางช้าง ผักเสี้ยนผี หัวหมู รากชะพลู ใบมะตูม ผิวมะนาว พริกไทย ตับค่างดำ ฯลฯ เป็นยาใช้รักษาเลือดให้ดีมีชื่อเสียง มีตัวยารวม ๓๐ อย่าง นับว่ามีตัวยามากขนานหนึ่ง และถือว่ามีค่ามากในกระบวนยาเลือด มีข้อสังเกตอย่างหนึ่ง ระหว่างอยู่ไฟถ้าคนเลือดดีจะขบฟันสังเกตรู้ได้ ถ้าเป็นคนเลือดไม่ดีถ้าลงขนาดอ้าปาก ขบฟันตัวเองไม่ได้ก็ตาย จะเห็นว่าคนอยู่ไฟเรื่องเลือดสำคัญที่สุด ถ้าเลือดลมดีแล้วก็จะแสดงว่าร่างกายแข็งแรงเป็นปกติดี

ยาพื้นเมืองชนิดใช้ทาท้อง มิให้รกริด มีตัวยามากตัว เช่น กราบงูสิงห์ หัวดอกคิง กาบไม้ไผ่หางย เปือกอกไข่ไก่ฝัก ฯลฯ ใช้เผาไฟแล้วนำมาบดให้ละเอียดบิบน้ำมะนาวผสมแล้วใช้ทาบริเวณที่รกริด แล้วว่าคาถา “พุทฺธ ปจจุคต ธมมํ ปจจุคต สงฆํ ปจจุคต หุโล หุโล สวะหาย” เป็นยาที่แม่ทานมิไว้ใช้เป็นประจำ ขยายอย่างอื่นที่รู้จักใช้กันทั่วไปได้แก่ยาบำรุงให้เจริญอาหาร ใช้พริกไทย รากชะพลู รากไม้เงาะ หัวพ้อ เถาสะदान ฯลฯ นำมาต้มกินหลังอาหารเป็นยาบำรุงร่างกาย

ยาลางขนานหญิงมีครรภ์ก็จัดหาเอาเองตามประสาคนจนคนขัด อาทิ หัวคันพ้อ (ใบใช้ห่อต้มและทำพัด) จำนวน ๓ ท่อน ตาไผ่สีสุกจำนวน ๓ ตา รากไม้เงาะ หมอลูขน เอามารวมใส่หม้อดินต้มกินเป็นยาขับน้ำคาวปลา แก้เลือดลมดีขึ้น เป็นยาพื้นบ้านไม่ต้องซื้อ เทียวหาเอาตามบ้านตามป่าได้ อีกขนานหนึ่งให้ไปขุดเอาขี้เขมาคว้นไฟที่จับติดอยู่ได้ “เหม็งผลา” เหนือเตาไฟในบ้าน เอาขี้เขมาเหม็งผลาผสมด้วยน้ำสัมนาวใส่เกลือเหาะเล็กน้อย แล้วใช้กินเป็นยาแก้เลือดขึ้นเลือดหวานสำหรับคนคลอคลุก สามารถช่วยบรรเทากระบังได้ชั่วคราวระหว่างที่ยังไม่ได้ยาศึกษาว่านี้ หรือกว่าหมอใหญ่จะเดินทางมาถึง ยาชาวบ้านอีกขนานหนึ่งใช้คันเสียบใส่เพียงอย่างเดียว ใส่ในหม้อต้มน้ำร้อนรินกินน้ำใช้ป้องกันไข้ “สันนิบาตหน้าไฟ” ถึงแม้เกิดเป็นขึ้นมาแล้วก็ใช้กินรักษาไข้ให้หายได้ เป็นยาพื้นบ้านง่าย ๆ ที่ใช้กันมาแต่โบราณ

ความจริงยาสำคัญคนอยู่ไฟมีหลายขนาน ในสมุดคำสมุดขาว (สมุดข่อย) โบราณก็มีผู้เขียนเป็นตำราไว้มากมาย ทั้งนี้เป็นของหมอยาแผนโบราณและที่เป็นของชาวบ้านคัดลอกเอาไว้ใช้เองเวลาหญิงเริ่มตั้งครรภ์ก็เริ่มแสวงหายาดีเตรียมไว้ล่วงหน้าเสมอ เพราะการเจ็บไข้และการบำบัดเป็นเรื่องจำเป็นคู่กัน เช่น ยาต้มแก้ปวดมดลูก มียอดไม้ไผ่สีสุก ใบเทียนน้ำ หญ้าแซมไพร่ ส้านเทียม เป็นต้น อย่างละ ๑ กำมือ ต้มใช้น้ำ ๓ จอก ให้เหลือ ๑ จอก พร้อมว่าคาถา พุทธ ปัญจขามิ ธมม ปัญจขามิ สงฆ ปัญจขามิ และถ้าต้องการคุมกำเนิด ก็ให้เอาไม้เปล้า มาทำเป็นลูกเล็ก ๆ ใช้ด้ายร้อยแขวนเอวของผู้หญิง เชื่อว่าจะทำให้มีลูกน้อย

อีกประการหนึ่ง การอาบน้ำบิบนวดเฟ้นร่างกาย ก็ถือเป็นการบำบัดรักษาเปรียบเสมือนยาชนิดหนึ่งเหมือนกัน โดยใช้สมุนไพรเข้าเครื่องยาเป็นตัวประกอบด้วย การอาบน้ำให้คนอยู่ไฟใช้ใบยอเถื่อน ใบย่านเ็น ใบตองแห้ง ใบเข็มยาว นำใบไม้พวกนี้มาชুবน้ำร้อนแล้วเอามารีดมาทุบ ตบตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อให้เส้นเอ็นคลายหายขบเมื่อย เลือดลมก็จะสามารถเดินได้สะดวก การอาบน้ำทำความสะอาดร่างกายจึงนับว่ามีความจำเป็นและสำคัญในทางบำบัดรักษา น้ำอาบมีทั้งน้ำอุ่นน้ำเย็น ต้องอาบอย่างน้อยวันละครั้ง เพื่อให้ “ตัวเย็น” มดลูกจะได้เข้าอุติและเร็ว เวลานอนอยู่บนกระดานไฟก็ต้องหมั่นกลับกลั้วกลับทาง เพื่อให้ร่างกายถูกความร้อนอย่างทั่วถึง ดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ล้างที่ยังใช้น้ำเกลือสาดหน้าตัว (ช่องคลอด) รักษาแผลที่ฉีกขาดให้แห้งและหายเป็นปกติอีกด้วย ตัวยาที่ใช้ผสมน้ำอาบมี ใบทนต์ ใบเอ็นมัว ใบเถามันเปรียง หญ้าเจ็ดมอน หญ้าครน เป็นต้น

อาหารการกินระหว่างอยู่ไฟใหม่ ๆ ต้องระมัดระวังและจำกัดอาหารบางอย่างอาจเป็นพิษหรือให้โทษแก่ทารก ตลอดจนแก่ตัวแม่ของเด็กเองเหมือนกับคนรื้อไข้ใหม่ ๆ เห็นอะไรอยากกินไปหมด อยากกินอาหารบางอย่างเป็นกำลังแต่ไม่สามารถกินได้ เช่น น้ำซุบ (น้ำพริก) ลางที่ก็ต้องยกเว้นหากกินก็ต้องกินแต่น้อย โดยมากจึงกินแต่จำพวกอาหารแห้ง ๆ เป็นหลัก ของคาวห้ามขาด เช่น ปลากระเบน ปลาโคบ ปลาทุ ปลาเส้น (ปลาไม่มีเกล็ด) ปูเปี้ยว เป็นต้น กลัวจะแสดงเป็นพิษหรือกลัวเป็น “เรียน” คือเป็นโรคผอมแห้ง หรือเป็นไข้ไม่สบาย (ซึ่งเป็นโรคเฉพาะของคนคลอดลูก) นั่นเอง เรียนมีด้วยกัน ๓ อย่าง คือ “เรียนแห้ง” ทำให้ร่างกายเกิดผอมแห้งแรงน้อยมีอาการผอมลง ๆ “เรียนพอง” คือเกิดอาการบวมพองตามผิวหนัง หน้าท้องอย่างเห็นชัดเหมือนผลชมพู ตลอดจนมือเท้าบวมหมด และ “เรียนขี้” คือมักถ่ายอุจจาระแต่ในตอนกลางคืนกลางวันไม่ถ่าย แสดงอาการให้รู้เหมือนกับท้องเสีย ดังนั้นคนเกิดเด็กใหม่ ๆ กินอาหารต้องระวังจำกัดแต่พวกแห้ง ๆ เพราะกลัวเป็นเรียน ที่ใช้กินเป็นประจำมี พริกไทย (ป่น) เกลือ ปลาแห้ง กุ้งแห้ง และข้าวเพียงเท่านั้น หรืออาจจะมิดีปลี (พริก) ผสมได้เล็กน้อยและสิ่งอื่น ๆ อีกบ้าง ต้องระมัดระวังแม้แต่เมื่อออกไฟใหม่ ๆ ท้องไส้ยังไม่ปกติ ก็ต้องค่อย ๆ ปรับให้คุ้นเคยเสียก่อน มิใช่เปลี่ยนทันทีทันใด (บางคนควบคุมการกินอยู่เช่นนั้นนานเป็นเดือน) อาหารจำพวกกลิ่นแรงจุน ๆ จืด ๆ

มัน ๆ ส้ม ๆ (เปรี้ยว) จะเป็นต้นเหตุทำให้คุณ (มดลูก) ไล่เปลือกฟองพอง เขาจึงต้องใส่ก้อนเส้า
นวดคลั่นกันนักรักษาและอาหารถ้าสามารถกินขณะยังร้อน ๆ ได้เป็นดี

อาหารที่ใช้กินเป็นประจำ นอกจากที่กล่าวแล้ว มีปลาแห้งบั้งไฟ (เช่น ปลาช่อนตากแห้ง)
กล้วยน้ำว้าย่าง เนื้อกับเนื้อหมูแดงคลุกพริกไทยถึง ๆ หน้อยก็ใช้กินได้ น้ำซุบ (น้ำพริก) ที่ใช้พริกก็
ใช้พริกไทยแทน เวลากินจะได้ร้อนท้องเลือดเดินดี น้ำซุบพริกสำหรับคนอยู่ไฟมีส่วนผสมคือ
พริกไทย กุ้งแห้ง เคย (กะปิ) และอื่น ๆ ถ้ามี แกลงก็ถือว่าเป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง สับปะรดก็
กินได้แก้ล้างเลือดล้างท้อง ทูเรียน ซึ่งถือกันว่าร้อนในกินได้แต่ไม่ควรกินมาก ส่วนกล้วยหอมกิน
ไม่ได้ รางที่อาจแสดงถึงตายได้

ระหว่างอยู่ไฟห้ามกินน้ำเย็น ต้องกินน้ำร้อนหรือน้ำอุ่น เพื่อต้องการรักษาให้ร่างกายอุ่น
อยู่เสมอเย็นไม่ได้ ถ้าเลือดลมเดินไม่ดี เลือดเย็นเกิดพิษจึงห้ามกินของเย็น คนโบราณสอนว่าลม
แม่ที่เบ่งลมออกมานั้น “เย็นใหญ่ ๕๐๐ เย็นน้อย ๕๐๐๐ ขาดหมด” กล่าวคือในร่างกายของแม่
ได้รับความเจ็บปวดทรมานไปทั่วร่างกายอย่างที่สุดไม่มีอะไรจะมาเจ็บปวดเท่าในชีวิต กว่าลูก
จะคลอดออกมาได้แทบจะเอาชีวิตไม่รอดเส้นเอ็นทั่วสรรพางค์กายเหมือนกับจะแตกสลายไป
ดังนั้นเพื่อจะสร้างเส้นเอ็นขึ้นมาใหม่ให้สมบูรณ์ดังเดิมจึงต้องให้คนอยู่ไฟกินแต่อาหารประเภท
ร้อน ๆ ถ้าผัดเนื้อก็ต้องใส่พริกไทย อะไรก็ตามก็ต้องใส่พริกไทยเพราะพริกมันร้อนทำให้ร่างกาย
อบอุ่น กระตุ้นให้เลือดหมุนเวียนเดินสะดวกอยู่เสมอ เนื่องจากตอนเกิดเด็กมักเสียเลือดมาก ข้าว
อาหาร เขาพยายามกดดักให้ขามใหญ่ ๆ ขามเดียวหมดแล้วห้ามขอมเพิ่ม โบราณเขาถือว่า
ทำให้พุงมาก เขาต้องการให้พุง (ท้อง) แห้ง คุณ (มดลูก) จะได้ลงบ่อเร็วดี ห้ามทำงานหนักทุก
อย่าง ห้ามนั่งยอง ๆ ห้ามก้าวอย่างสูง ๆ ขาว ๆ เช่น บันได หรือปีนป่าย เนื่องจากจะทำให้คุณไม่
ลงบ่อได้ที่ดีเป็นปกติตนเอง เคยมีคนออกไปใหม่ ๆ ไปดำข้าว คุณไหลออกมาต้องอยู่ไฟใหม่
ลำบากมากถึงตายก็มี อาหารแสดงที่ห้ามกินนอกจากที่กล่าวมานี้แล้วมี กล้วยเขียว ขอดเหม็ดขุน
ผักดำ หนุ่ย มะปราง ขนุน ส้มมุด ฯลฯ เป็นต้น

ถ้าหากน้ำนมไม่มีหรือต้องการให้น้ำนมออกมาก ๆ ใช้ต้นกล้วยฉ่ายกับปลาช่อนแห้ง กับ
พริกไทยด้าเป็นแกงเลียง จะช่วยทำให้น้ำนมออกมาก นอกจากนี้หว่าปลีกกล้วย (กล้วยน้ำไทย) เอา
ใช้แกงเลียงก็จะช่วยให้มีน้ำนมออกดีทารกไม่มีวันอดนม

การตรวจร่างกาย ได้แก่ การดูลักษณะทั่วไปว่ามีรูปร่างบุคลิกและนิสัยไปในทางธาตุอะไร
เพื่อประกอบกับการดูธาตุเจ้าเรือนหรือธาตุกำเนิด

การตรวจการเต้นของหัวใจ การแพทย์แผนไทยรู้จักจับชีพจรตามจุดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมี
การตรวจประตูลมคือ การจับชีพจรที่ข้อมือเทียบกับหลังเท้าอีกด้วยเพื่อดูการเดินของเลือดลม

การตรวจดูอวัยวะที่ผู้ป่วยมีอาการ เช่น ทางหู ทางตา ทางผิวหนัง และทางกระดูก

การตรวจเส้นและโครงสร้างของร่างกาย จะต้องมีการตรวจวัดองศาของข้อต่างๆ ว่าเคลื่อนไหวหรือติดขัดมากน้อยเพียงใดก่อนลงมือตรวจ และเมื่อนวดเสร็จจะตรวจซ้ำเพื่อเป็นการวัดเส้นเอ็นหย่อนดีแล้วหรือไม่เพียงใด

การตรวจสิ่งมีคุณโทษ หมอบางคนใช้การนั่งในท่าการตรวจดูว่าการเจ็บป่วยครั้งนี้มีพิษชา ค้ำพลอยหรือไม่ พิษที่มาทำโทษต้องการอะไร หรือการเจ็บป่วยเป็นวิบากกรรมอันใด

วิธีนี้บางครั้งใช้ได้ผลในกลุ่มคนไข้จิตเวช คนไข้เรื้อรัง คนไข้ที่หมดกำลังใจรักษา วิธีการรักษาใช้พิธีกรรม เช่น การรำผีฟ้า หรือการทำขวัญ การตรวจทางโหราศาสตร์เป็นการตรวจดูพื้นฐานดวงชะตา นอกจากนี้ยังมีการตรวจดูมหาทักษาว่าดาวอะไรเสวยอายุ ดาวอะไรแทรก เพื่อวิเคราะห์ดูว่าการเจ็บป่วยครั้งนี้หายยากหรือน้อย

การผูกธาตุ เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ตรวจสอบสภาพธาตุทั้ง ๔ เป็นการสรุปอย่างง่ายว่าในปีนี้ผู้ป่วยมีธาตุทั้ง ๔ เป็นอย่างไร สูตรคำนวณมีหลายสูตร บางสูตรใช้ตัวเลขเกี่ยวกับวันเกิด เดือน ปี บางสูตรใช้เฉพาะอายุ

การวินิจฉัย อาการที่ได้จากการซักถามและตรวจพบ เมื่อนำมาประมวลโดยยึดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับตัวคุณสุขภาพหรือตัวควบคุมธาตุทั้ง ๔ ได้แก่

ธาตุดิน มีสิ่งสำคัญในการควบคุมสุขภาพอยู่ ๓ อย่างคือ

หทัยวัตถุ มีที่ตั้งที่หัวใจควบคุมความสมบูรณ์ของหัวใจ เช่น ขนาดการทำงาน การเต้น ความสมบูรณ์ของกล้ามเนื้อหัวใจ

อุทริยะ หมายถึงอาหารใหม่ คืออาหารที่รับประทานเข้าไปใหม่ ๆ การซักประวัติว่าเพิ่งทานอะไรมาก่อนป่วยมีความจำเป็นมาก เพราะอาหารคือธาตุภายนอกที่เรานำไปบำรุงหรือปรับธาตุภายใน เรื่องอาหารจึงสำคัญ จึงมีการซักถามเกี่ยวกับการกิน คือกินไม่ถูกต้องกับธาตุ

กริสะ หมายถึงอาหารเก่า คือกากอาหารในลำไส้ใหญ่ที่จะออกมาเป็นอุจจาระ ลักษณะของอุจจาระเป็นตัวบอกทางสุขภาพ อุจจาระหยาบ ละเอียด แข้น แข็งหรือเหลว กลิ่นอุจจาระเป็นเช่นไร เช่น อุจจาระเหมือนกลิ่นปลาเน่า ธาตุน้ำเป็นเหตุ กลิ่นเหมือนหนุ่ยเน่า ธาตุไฟเป็นเหตุ กลิ่นเหมือนข้าวบูด ธาตุน้ำเป็นเหตุ กลิ่นเหมือนคังศพเน่าเพราะธาตุดินเป็นเหตุ

ธาตุน้ำ มีสิ่งสำคัญในการควบคุมสุขภาพอยู่ ๓ อย่าง คือ

ตอเสมหะ ควบคุมน้ำบริเวณคอเกี่ยวกับหลอด น้ำมูก มีหรือไม่อย่างไร มีมากในเวลาใด อาจหมายถึงการทำงานของต่อมต่างๆ ที่ผลิตน้ำเมือก และน้ำมูก

อุระเสมหะ ควบคุมน้ำบริเวณอกหรือกลางตัวจากคอลงมาถึงบริเวณลิ้นปี่เหนือสะดือ การซักถามจะต้องถามถึงอาการไอ หลอดเป็นอย่างไร การหอบ การอาเจียน น้ำที่ออกมาเป็นอย่างไร

การปวดท้องเกี่ยวกับน้ำย่อยในกระเพาะอาจหมายถึงการทำงานของต่อมน้ำมูก เมื่อกินปอด
หลอดลม น้ำในกระเพาะอาหารและน้ำดี น้ำย่อยในลำไส้เล็ก

คู่อเสมหะ ควบคุมน้ำช่วงล่างจากสะดือลงไป อาจเป็นน้ำมูก น้ำในลำไส้ น้ำในอุจจาระ
ในมดลูกและช่องคลอดถ้าเป็นหญิง และอสุจิถ้าเป็นชาย จึงต้องซักถามอาการที่เกี่ยวข้อง เช่น
การถ่ายปัสสาวะ อุจจาระ ลักษณะเหลวหรือแข็ง มีน้ำมากน้อยหรือผิดปกติ

ธาตุลม มีสิ่งสำคัญในการควบคุมสุขภาพอยู่ ๓ อย่าง คือ

ลมหทัยวาตะ ลมที่ควบคุมอารมณ์จิตใจ การเต้นของหัวใจ ใจสัน ความหวั่นไหว ความ
กังวล

ลัตถกะวาตะ ลมที่คมเหมือนอาวุธ หมายถึง เมื่อเกิดอาการจะมีความฉับพลัน เจ็บปวด
ลึก ๆ คล้ายกับภาวะขาดเลือด เช่น กล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือดหรืออวัยวะขาดเลือด ก็จะมีอาการ
เจ็บปวดรุนแรง

สมุนาวาตะ ลมที่ควบคุมพลังที่อยู่เส้นกลางลำตัวตามแนวดิ่งเป็นตัวควบคุมระบบประสาท
การไหลเวียนโลหิตสมอง ไขสันหลัง ระบบอัตโนมัติต่าง ๆ การซักถามอาการ หมอจะถาม
เกี่ยวกับการทำงานของแขนขา ซึ่งวาตะน่าจะเกี่ยวกับสมองประสาท

ลมที่เป็นหัวหน้าใหญ่ทั้งสาม โบราณว่าไว้ สุขภาพจะสมบูรณ์หรือไม่ขึ้นอยู่กับสมุนา
วาตะมากกว่าอย่างอื่น

ธาตุไฟ มีสิ่งสำคัญในการควบคุมสุขภาพอยู่ ๓ อย่าง คือ

พัทธะปิตตะ ในที่นี้คือการควบคุมการทำงานของน้ำดี และการย่อยสลายแห่งการกระทำ
ของน้ำดี น้ำดีอุดตัน ภาวะการผลิตน้ำดีของตับผิดปกติ ตับอักเสบเกิดอาการตัวเหลือง เกิดน้ำดี
อักเสบเป็นนิ่ว เป็นต้น

อพัทธะปิตตะ ดินอกฝัก หมายถึง การทำงานของน้ำดีในลำไส้ อาการคือ จุกเสียด อืด
เพื่อ อาหารไม่ย่อย

กำเดา เป็นหัวหน้าแห่งไฟทั้งมวล สุขภาพจะสมบูรณ์หรือไม่ขึ้นอยู่กับกำเดาเป็นสำคัญ
ที่สุด

ตรีโทษ อาการที่เกี่ยวข้องกันของธาตุทั้ง ๔ ที่มีการเสียดุลสืบเนื่องกัน เมื่อเกิดธาตุเดียว
นั้นเรียกเอกโทษ สองธาตุเรียกทวินโทษ สามธาตุเรียกตรีโทษ

สันนิบาต เมื่อกระทำครบสามธาตุและย่างเข้าวันที่ ๓๐ เรียกว่า เกิดสันนิบาต

มหาสันนิบาต เมื่ออาการหนักมากจนกระทำโทษต่อธาตุครบ ๔ ธาตุ เรียกว่าเกิดมหา
สันนิบาต เป็นอาการเสียสมดุลประทุกันด้วยธาตุทั้ง ๔

อายุโรค ในการเกิดโรคเกี่ยวข้องกับวัยว่า จะเริ่มต้นที่ธาตุใดก่อน เช่น

วัยเด็ก เกิดธาตุน้ำแล้วตามด้วยไฟและลมตามลำดับ วัยกลาง เกิดธาตุไฟก่อนแล้วตามด้วยลมและน้ำตามลำดับ วัยชรา เกิดธาตุลมก่อนแล้วตามด้วยไฟและน้ำตามลำดับ

สรุปการวินิจฉัยโรคตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย

โรคที่มีลักษณะชัดเจน วินิจฉัยตามลักษณะของธาตุทั้ง ๔ จำแนกตามธาตุย่อยทั้ง ๔๒ ว่า พิการ ซึ่งมักจะเห็นอาการหรือลักษณะของโรคชัดเจน และมีการตั้งชื่อไว้แล้ว เช่น ผมหงอก หงิกพิการ ปอดพิการ โรคเรื้อรัง กลากเกลื่อน ริดสีดวง ประดง และกษัย เป็นต้น

กลุ่มอาการที่ไม่ใช่ลักษณะเฉพาะโรค มีอาการหลายอาการเกิดกับอวัยวะหลายอวัยวะ การวินิจฉัยต้องใช้หลักสมมูลของธาตุ ๔ โดยพยายามสรุปให้ได้ว่า อาการที่เป็นอยู่เหล่านั้นเป็นอาการของธาตุใดหย่อนกำเริบหรือพิการ

การรักษา มีแนวและวิธีการรักษาดังนี้

ปัจจัยซึ่งเป็นสิ่งธรรมชาติกำหนด ได้แก่ ธาตุเจ้าเรือน ฤดูกาล สุริยจักรวาล ความอนิจจัง การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ มนุษย์จำเป็นต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับปัจจัยหรือสมมุติฐานต่าง ๆ มนุษย์จึงเหลือทางเลือก คือ การปรับตัวเองด้วยการกินอาหารสมุนไพร ยาสมุนไพร และการปรับปรุงพฤติกรรม

พฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุเกิดโรคทั้ง ๘ ประการ ให้หลีกเลี่ยงโดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝืนอิริยาบถจนทำให้ร่างกายเสียสมดุล จะทำให้ธาตุทั้ง ๔ แปรปรวนได้ เพราะกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น กระดูกเป็นธาตุดิน ซึ่งแพทย์แผนไทยว่าธาตุดินเป็นที่ตั้งแห่งกองโรคทั้งหลาย เมื่อดินเสื่อมเสียอย่างอื่นก็เสื่อมไปด้วย การแก้ไขคือการออกกำลังกาย การตัดตนด้วยท่าฤๅษีตัดตน ซึ่งเป็นวิธีการจัดโครงสร้างให้เข้าที่ด้วยตนเอง การนวดไทยคือ การแก้ไขปัญหากล้ามเนื้อ เส้นเอ็นพิการต่าง ๆ นอกจากนี้การแก้ปัญหาด้านสุขภาพจิตเป็นเรื่องที่ต้องเน้นอย่างยิ่ง ได้แก่ การนั่งสมาธิต่าง ๆ หลักการดังกล่าวคือหลักการ “ธรรมานามัย” ๓ ประการ ได้แก่

กายานามัย การออกกำลังกาย การตัดตนด้วยตนเอง การกินอาหารให้ถูกกับธาตุ คือ ธาตุเจ้าเรือนและสมมุติฐานต่าง ๆ ที่มีผลต่อสุขภาพการกินอาหารแต่พอเหมาะ มีสติในการกินและการนอน

จิตตานามัย การฝึกจิตสมาธิให้จิตใจเข้มแข็ง จิตมีพลังเกิดปัญญา เกิดความสงบสุข จะทำให้เกิดความต้านทานดีขึ้น เมื่อจิตเข้มแข็งเกิดปัญญา ย่อมหลีกเลี่ยงมีพฤติกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพที่ไม่ตามใจตนเองด้วยกิเลสและความอยากคือตัณหา

ชีวิตนามัย การดำรงชีวิตทางสายกลาง เลี่ยงชีพด้วยชอบ ย่อมไม่เกิดความเครียด ไม่ผิ ดิล รักษาศีลห้าให้บริสุทธิ์ รักษาสิ่งแวดล้อมให้สะอาดสมดุลไปด้วยธาตุทั้ง ๔

การรักษาด้วยยาสมุนไพร เพื่อปรับให้ธาตุสมดุล มีหลักการดังนี้

ยาสมุนไพร แบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ

ยาสมุนไพรปรับธาตุ เช่น ยาเบญจกูลประกอบด้วยตัวยาประจำธาตุแต่ละธาตุ คือ ดิปลี ชะพลู สะค้าน เจตมูลเพลิง และขิงแห้ง เป็นต้น

ยาปรับธาตุตามฤดูกาล ได้แก่ ยาประจำฤดูร้อน ตรีผลา คือ สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ยาประจำฤดูหนาว ตรีสาร คือ สะค้านเจตมูลเพลิง ชะพลู ยาประจำฤดูฝน ตรีกฎก คือ พริกไทย ดิปลี และขิง เป็นต้น

การใช้ยาสมุนไพรตามรสนา รสประธาน ๓ รส

รสเย็น แก่ธาตุไฟ ได้แก่ เกสรดอกไม้ว และเขาสัตว์

รสร้อน แก่ธาตุลม ได้แก่ ขิง ข่า และพริกไทย

รสสุขุม ได้แก่ โกฐและเทียนจันทร์

บางตำรามีรสยา ๕ รส มีสรรพคุณมุ่งแก้ส่วนต่างๆ แตกต่างกัน ดังนี้

รสฝาด ฤทธิ์ทางสมาน

รสหวาน ชื่นซาบไปตามเนื้อ

รสเมาเบื่อ แก้พิษ

รสขม แก้ทางโลหิตและดี

รสมัน แก้เส้นเอ็น

รสหอมเย็น บำรุงหัวใจ

รสเปรี้ยว กัดเสมหะ

รสเผ็ดร้อน แก้ทางลม

รสเค็ม แก้ทางผิวหนัง

รสอาหารประจำธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ

ธาตุดิน ควรรับประทานอาหารรสฝาด หวาน มัน เค็ม ได้แก่ มังคุด ฝรั่งดิบ พักทอง เผือก ถั่วต่างๆ งา น้ามน น้าอ้อย และเกลือ

ธาตุน้ำ ควรรับประทานอาหารรสเปรี้ยว รสขม ได้แก่ มะกรูด มะนาว ส้ม สับปะรด มะเขือเทศ มะระ และสะเดา

ธาตุลม ควรรับประทานอาหารรสเผ็ดร้อน ได้แก่ ขิง ข่า ตะไคร้ กระชาย พริกไทย โหระพา และกะเพรา

ธาตุไฟ ควรรับประทานอาหารรสเย็นจืด ได้แก่ ผักบุ้ง ตำลึง แตงโม บั๊งบก และขี้เหล็ก

การรักษาโรคหรืออาการด้วยยาสมุนไพร ตามอาการหรือเฉาพะโรค สมุนไพรเดี่ยวหรือสมุนไพรตำรับ เช่น พญาลอรักษาเริม ฟ้าทะลายโจรแก้เจ็บคอและแก้ท้องเดิน ขมิ้นชันแก้ท้องอืดเฟ้อ เป็นต้น

การรักษาด้วยสมุนไพรด้วยการปรับธาตุตามคัมภีร์ธาตุบรรจบ ใช้สำหรับรักษาโรคที่มีความยุ่งยาก เรื้อรัง เมื่อรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพรตามอาการหรือปรับธาตุพื้นฐานทั่ว ๆ ไปแล้วยังไม่หาย ให้นำธาตุกำเนิดมาจัดยาเพิ่มเข้าไป หากยังไม่ได้ขึ้นให้ใช้ธาตุแม่มาบรรจบเข้าด้วยกันยานั้น ๆ ซึ่งสรุปภาพรวมของหลักการรักษาดังในแนวทางการรักษาและฟื้นฟูสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย

การรักษาด้วยการอบและการนวด การประคบด้วยสมุนไพร การนึ่งหม้อเกลือเป็นวิธีการที่นำมาเสริมการบำบัดรักษาด้วยการนวด ซึ่งการนวดแบบไทยมี ๒ แบบ คือ นวดแบบเชลยศักดิ์เป็นการนวดพื้นบ้านใช้วิธีหยาบหลายส่วนนอกเหนือจากมือ เช่น เข่า ศอก เท้า เป็นการพ่นแรงและการนวดมีวัตถุประสงค์คือ นวดแก้ปวดเมื่อยทั่วไปและนวดเพื่อการรักษา การนวดอีกแบบหนึ่งคือ การนวดแบบราชสำนัก ซึ่งการนวดเพื่อรักษาโรคส่วนใหญ่ การนวดราชสำนักมีการพัฒนาทำนวดที่สุภาพและใช้เพียงแก่นิ้วหัวแม่มือเท่านั้น

การนวดสำหรับทารก(ดูจากภาพประกอบการอ้างอิงหมายเลขที่ ๔๗-๕๓)

การสัมผัสอย่างนุ่มนวลมีความหมายอันลึกซึ้งต่อสิ่งมีชีวิต มันหมายถึง ความอบอุ่น ความรัก ความปลอดภัย ซึ่งให้แก่กันและกัน เด็กทารกที่ถูกห่อหุ้มอยู่ ภายในครรภ์ของแม่ เมื่อเขาคอดออกมา สภาพแวดล้อมได้ถูกเปลี่ยนไป ดังนั้นจึงมีผลการศึกษามากมาย พบว่าการสัมผัส โดยการบีบนวดทารกเป็นวิธีการที่ทำให้ลูกน้อยรู้ว่าเขาอยู่อย่างปลอดภัย และด้วยความเข้าใจใจ การสัมผัสโดยการบีบนวดอย่างทะนุถนอมในแต่ละวัน เป็นการวางรากฐานที่มั่นคง สร้างความมั่นใจ และสื่อสารพันธอันดีระหว่างลูกกับท่านไปชั่วชีวิต เป็นพ่อหรือแม่ ทั้งสองฝ่ายได้สัมผัสกัน นั่นคือการเริ่มส่งมรดกหัตถ์ให้แก่อลูกลน้อยได้เรียนรู้ถึงความรักด้วยการนวดให้ทารกนั้น ทุกอิริยาบถในการเคลื่อนไหวของแม่หรือผู้ดูแลแล้วแต่สามารถสื่อได้ถึงความรักได้ทั้งสิ้นการสัมผัสที่หนักแน่นหรือนุ่มนวล จังหวะต่าง ๆ ที่แม่สร้างสรรค์ขึ้น วิธีของการนวดไปข้างหน้าหรือถอยหลัง การสบตากัน รอยยิ้มหรือน้ำเสียงที่แม่พุดกับลูกตลอดการนวดนั้น

สิ่งสำคัญคือ การสบตา แม่ควรจะเข้าไปในดวงตาของทารกและสื่อถึงความรักที่มีต่อลูกอย่างเต็มเปี่ยม แต่ทำไปอย่างสบายๆ ผ่อนคลาย เพื่อเริ่มต้นการนวดให้ลูกด้วยสัมผัสที่นุ่มนวลให้พลังจากมือที่หนักแน่น ทว่าอบและช่วยให้ลูกสบายตัว

เรื่องที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ น้ำหนักในการลูบ นวด หรือกดไปบนตัวทารก ทั้งนี้พิจารณาจากวัยของเด็กเป็นสำคัญ สำหรับทารกแรกเกิดต้องนวดด้วยความนุ่มนวลและลงแรงค่อนข้างเบา ตัวอย่างเช่น ท่า ผีเสื้อบินในการนวดช่วงอก เป็นต้น หรือผู้รู้บางท่านอธิบายว่าออกแรงคล้าย ๆ กับการทาครีมใต้ตา ซึ่งเป็นจุดที่บอบบาง การลูบหรือนวดที่กระชับหนักแน่นขึ้นจะค่อย ๆ เพิ่มขึ้นไปตามวัยของเด็กในช่วงที่เขาช่วยตัวเองได้มากขึ้น

อ้างอิง
รูปภาพประกอบเนื้อหาในบทที่ ๔ ตอนที่ ๒

ภาพหมายเลข ๔๗
แสดงภาพการนวดบริเวณขาทารก

ขั้นตอนที่ ๑ เริ่มที่ขา ก่อน โดยการเปิดขาข้างหนึ่งออกมาจากผ้าห่อตัวหรือกางเกง อาจใช้น้ำมันสั้ก ๒-๓ หยด ทาบนมือของคุณ มือข้างหนึ่งจับอยู่ที่เท้าเด็ก ให้นิ้วหัวแม่มืออยู่ที่ฝ่าเท้า ประคองข้อเท้าด้วยนิ้วที่เหลือใช้นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้ของอีกมือหนึ่ง คลำรอบ ๆ ขาท่อนบน ขยับหมุนไปมา (นวดเบา ๆ) แล้วขยับลงมาถึงขาท่อนล่าง เมื่อเสร็จจากขาข้างหนึ่ง เปลี่ยนมือไปบีบนวดขาตุ๋กอีกข้าง โดยทำทำนองเดียวกัน

ภาพหมายเลข ๔๘
แสดงภาพการนวดรีดฝ่าเท้า

รัดฝ่าเท้า

ยกฝ่าเท้าของเด็กขึ้น ใช้มือซ้ายกุมข้อเท้าของเด็กไว้ แล้วใช้นิ้วหัวแม่มือขวาางบนสันเท้าเด็กในลักษณะตามขวาง จากนั้นกดน้ำหนักเบา ๆ ลากสู่บริเวณปลายเท้าคล้าย ๆ การสะบัดทำเพียงครั้งเดียว เพื่อต่อเนื่องสู่ท่าถัดไป

ภาพหมายเลข ๔๔

แสดงการนวดคลึงนิ้วเท้า

นวดคลึงนิ้วเท้า

ใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ค่อย ๆ นวดคลึงนิ้วเท้าของเด็กทีละนิ้วอย่างนุ่มนวลได้จากนิ้วหัวแม่มือเท้าไปสู่นิ้วก้อย

ภาพหมายเลข ๔๕

แสดงการนวดใจเท้า

นวดใจเท้า

เมื่อเสร็จจากการนวดนิ้วเท้าแล้ว จึงได้มาสู่การนวดใจเท้าโดยใช้นิ้วหัวแม่มือนวดตรงบริเวณใจเท้า (ฐานใต้นิ้วเท้า) อย่างนุ่มนวล

นวดกุมข้อเท้าหรือฝ่าเท้า

ของลูกด้วยมืออีกข้างหนึ่ง หลังจากนั้นใช้มืออีกข้างหนึ่งกุมไว้ให้หลวม ๆ ตรงกับข้อเท้าแล้วลูบเบา ๆ จนถึงสะโพก พร้องสลับไปมา ระหว่างมือสองข้างในลักษณะลูบ ๆ ด้านในและด้านนอกอีกครั้งหนึ่ง แล้วกดด้วยน้ำหนักให้กระชับและไม่แน่นจนเกินไป และไม่ควรดึงขาเด็กลอยจากพื้นเป็นอันเสร็จขั้นตอน

ภาพหมายเลข ๕๐

แสดงการนวดบริเวณท้อง

ขั้นตอนที่ ๒ บริเวณท้อง ก่อนอื่นต้องทำมือของคุณให้อุ่นโดยการหยดน้ำมันสั้ก ๒-๓ หยด แล้วนวดหน้าท้องเบา ๆ รอบ ๆ สะดือ รอบแรก ทำด้วยนิ้วชี้กับนิ้วกลาง บริเวณใต้ซี่โครงซ้ายเบา ๆ ถูเป็นรูปอักษร I รอบสองนวดตั้งแต่ใต้ซี่โครงขวา มาจบที่ใต้ซี่โครงซ้าย ทำทั้งสามรอบซ้ำประมาณ ๔ ครั้ง ฝ่ามือทั้งสองข้างของผู้นวดให้คว่ำลงวางไปบนท้องของเด็ก ด้วยความละเอียดอ่อนและนุ่มนวล พร้อมทั้งถ่ายทอดความรู้สึก ความอบอุ่นทำให้ผ่อนคลายไปพร้อม ๆ กันและบอกให้เด็กรู้ว่าต่อไปจะเป็นการนวดบริเวณท้อง คุณพ่อหรือคุณแม่จะพูดเบา ๆ กับลูกไปด้วยพร้อม ๆ กัน

ทำนวดก้นหันลม ทำนี้เริ่มด้วยการวางมือทั้งสองข้าง วางตามขวางของท้องเด็ก และหันหัวแม่มือเข้าหาตัวผู้นวด มือบนอยู่ใต้ชายโครง มือล่างอยู่บริเวณหัวหน่าวจากนั้นใช้หัวแม่มือบนลูบลงในลักษณะโกยทราย ยาวไปถึงหัวหน่าวสลับมือล่าง ลูบชายโครงลงไปในลักษณะเดียวกัน ทำนี้ทำให้ประมาณ ๔ ครั้งติดต่อกันไป

ทำนวดกลางไปข้าง ลักษณะการใช้ทำนี้ใช้หัวแม่มือทั้งสองข้างขวาข้าง
 สะดือเด็ก ต้องใช้น้ำหนักในการกดให้เบา ๆ นิ้วทั้งสี่กางรอบลำตัวด้านข้างของเด็ก แล้วรีด
 นิ้วหัวแม่มือออกไปด้านข้างลำตัวจนถึงสีข้าง ทำให้พร้อม ๆ กันทั้งสองข้าง ในตัว ๑ ครั้ง

ตะวันจันทร์ ในทำนี้วางมือซ้ายในตำแหน่ง ๗ เข็มนาฬิกา ได้ชี้โครงของเด็กแล้ว
 วางมือขวาเอียงไปด้านบนที่ตำแหน่ง ๑๑ ของเข็มนาฬิกา ปลายมือของผู้นวดทแยงในลักษณะ
 กากบาทเอียง ๆ กัน มือซ้ายเป็นตัวแทนของพระอาทิตย์ และนวดเป็นวงกลมตามเข็มนาฬิกา จนถึง
 ตำแหน่งที่ ๖ ของ นาฬิกาหรือจุดที่ปลายมือขวาวางอยู่ ยกมือซ้ายขึ้นแล้วใช้มือขวาวนต่อไปตามเข็ม
 นาฬิกา ให้เป็นรูปครึ่งวงกลม หรือเป็นรูปพระจันทร์เสี้ยวแล้วมาหยุดที่ตำแหน่ง ๖ นาฬิกาด้านล่าง
 ต่อด้วยมือซ้ายไปตามเข็มนาฬิกาให้เหมือนเดิม โดยทำทำนี้ให้ครบ ๔ รอบแล้วเมื่อครบแล้วจบรอบ
 ด้วยมือซ้ายลากยาวลงมาถึงขาหนีบ

ภาพหมายเลข ๕๑

แสดงการนวดบริเวณแขน

ขั้นตอนที่ ๓ แขน คล้ายกับวิธีนวดขา โดยเอาแขนและมือ โผล่ออกมาจากเสื้อ หรือผ้าห่อ
 ตัวข้างที่จะนวด ประคองฝ่ามือเด็กด้วยมือข้างหนึ่ง แล้วมืออีกข้างบีบนวดเบา ๆ โดยใช้ นิ้วหัวแม่มือ
 กับนิ้วชี้กำเป็นวงรอบ แล้วค่อย ๆ นวด จากหัวไหล่ ได้รักแร้ ลงมาจนถึงข้อมือ ขยับไปขยับมา เมื่อ
 เสร็จแขนข้างหนึ่ง ห่อตัวหรือใส่เสื้อกลับ แล้วทำกับแขนอีกข้างในทำนองเดียวกัน

ภาพหมายเลข ๕๒

แสดงการนวดบริเวณศีรษะ

ขั้นตอนที่ ๔ บริเวณหนังศีรษะประคองศีรษะเด็กด้วยมือข้างหนึ่ง แล้วใช้มืออีกข้างคลำนวดเป็นวง ๆ บริเวณหนังศีรษะเด็กเบา ๆ จนทั่ว เสร็จแล้ววางศีรษะบนหมอนหรือฟูกที่นอน

ภาพหมายเลข ๕๓

แสดงการนวดบริเวณหลัง

ขั้นตอนที่ ๕ บริเวณหลัง วางเด็กให้คว่ำลงในท่าที่สบาย ๆ กางเกงหรือผ้าห่อบริเวณขา ไม่ต้องถอดหรือแก้ออก เปิดบริเวณหลัง หลังจากนวดมือคุณด้วยน้ำมันให้อุ่นดีแล้ว ค่อย ๆ วางมือทั้งสองอย่างบนหลังลูกน้อยเบา ๆ รอสัก ๒-๓ วินาที ให้มือทั้งสองคลุมหลังมากที่สุด แล้วใช้นิ้ว ๒-๓ นิ้ว ลูบนวดเบา ๆ จากหัวไหล่จนถึงบริเวณก้น สุดท้ายนวดบริเวณหลังคอ โดยนวดเบา ๆ ตรงบริเวณรอบกระดูกสันหลังคอ

เมื่อได้พิจารณาถึงการแพทย์แผนไทยในด้านที่มาซึ่งได้ตรวจสอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว จะเห็นว่าการแพทย์แผนไทยมิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการแพทย์อายุรเวทแบบฮินดูหรือพราหมณ์ จะเกี่ยวเนื่องกับแนวคิดทางปรัชญาของการแพทย์แบบตีกิจา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่เมื่อพิจารณาจากแนวทางการปฏิบัติ การวินิจฉัย และการรักษาแล้ว จะเห็นว่ามิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการแพทย์แบบตีกิจา ซึ่งเป็นแบบฉบับของแพทย์ทางเลือกต่อไป

เมื่อพิจารณาในส่วนวิธีการใช้สมุนไพรแล้ว จะเห็นได้ว่าการแพทย์แผนไทยน่าจะมีความวิวัฒนาการมาจากแบบพื้นเมืองดั้งเดิม มีอิทธิพลภายนอกเข้ามาผสมผสานกันบ้างกับการแพทย์อินเดียและการแพทย์จีนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่ไทยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากตะวันตก ไทยก็นำเข้ามาผสมผสานกัน

แต่ด้วยสาเหตุที่การแพทย์แผนไทยมักจะปิดบังความรู้ ขาดการศึกษาต่อเนื่อง ขาดการพัฒนาการ และขาดการเอาใจใส่ดูแลจากรัฐบาลทำให้การแพทย์แผนไทยอยู่ในภาวะหยุดนิ่งทางวิชาการ และการมองในทัศนะของคนปัจจุบันเห็นว่าการแพทย์แผนไทยมิได้เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์

ยาแผนโบราณสำหรับสตรีมีครรภ์และหลังคลอด

เป็นยาแผนโบราณผสมตามอัตราส่วนและชนิดของสมุนไพรต่าง ๆ จะมีสรรพคุณแตกต่างกันออกไป จึงนิยมใช้กับหญิงมีครรภ์และหญิงที่คลอดลูกแล้ว มากกว่าการใช้ยาแผนปัจจุบัน เพื่อความปลอดภัยแก่มารดาและทารกในครรภ์

ยาสมุนไพรหญิงหลังคลอด

แก่นต้นลำทม

รากต้นกรูด

รากส้มนาว

รากต้นน้ำข้าว

รากต้นพรวัว

หัวค้อหมาก

นำมาสับใส่หม้อดิน ใส่น้ำพอท่วมให้หญิงหลังคลอดกิน

ยาแก้ท้องผูก

ส่วนผสม

ดอกกระดอม

ฝักราชพฤกษ์

บอระเพ็ด

มะตูมอ่อน

รากหญ้านาง

มะขามป้อม

จันทน์ทั้ง ๒ แก่นสะเดา
 แก่นขี้เหล็ก แก่นสน

นำส่วนผสมทั้งหมดอย่างละเท่า ๆ กัน มาต้มกับน้ำ ๓ ส่วน เกลือ ๑ ส่วน และก้าน
 สะเดา ๓๓ ก้าน ใช้สำหรับแก้ท้องผูกในขณะตั้งครรภ์ได้ดี

ยาคลอดบุตร

ส่วนผสม

หญ้าไทร ๑ กำมือ รากลำเจียก ๕ ท่อน

นำมาต้มรวมกันกับน้ำ ใช้สำหรับรับประทาน ทำให้มีลมแบ่งคลอดดี

ยาอยู่ไฟ

ส่วนผสม

ใช้ใบและเปลือกต้นหมีเหม็น

นำมาเผาไฟในขณะที่กำลังอยู่ไฟ และให้สูดควันเข้าไปมาก ๆ

ยาแก้ตกเลือด

ส่วนผสม

จุกหอม จุกกระเทียม ใบพลวง

เสนียดทั้ง ๕ ฝางเส้น ดินประสิว ¼ ส่วน

นำทั้งหมดอย่างละ ๑ ส่วนใส่ต้มกับน้ำ ใช้สำหรับรับประทาน

ยาแก้เลือดคอกลับ

ส่วนผสม

กระเทียม พริกไทย

กระเบนเผา สารส้ม

ปรอท จิง

นำมาบดรวมกัน ละลายกับเหล้า รับประทานหลังจากคลอดลูกแล้ว

ยาชักมดลูก

ส่วนผสม

รากไม้รวก ๑ ส่วน นอนต้นหมีเหม็น ๑ ส่วน

ยาข้าวเย็น ๕ แว่น

นำทั้งหมดมาต้มรวมกัน ใช้สำหรับรับประทาน

ยาแก้บิดหัวลูก

ส่วนผสม

ขมิ้นอ้อย ๓ แว่น จันทน์ทั้ง ๒

พังกูแดง ใบเสนียด ๕ ใบ

นำทั้งหมดมาต้มรวมกันกับน้ำ ใช้สำหรับรับประทาน

ยาแก้ตกเลือดไม่หยุด

ส่วนผสม

หมากดิบ ดอกคำฝอย สารส้ม

นำส่วนผสมอย่างละเท่า ๆ กัน มาบดรวมกัน ละลายกับน้ำร้อนใช้รับประทาน ส่วนกากให้ใช้ทาได้ เมื่อเลือดหยุดให้ผสมกับเหล้ารับประทานต่อ (หรือ)

จี้รูปบูชาพระ ๓ หยิบมือ ตาไม้ไผ่ป่า ๓ ตา

นำมาบดรวมกันต้มน้ำรวมกับน้ำ ใช้สำหรับรับประทาน

ยาขับเลือดอุทกพิษ

ส่วนผสม

ใบมะตูม ๑ ส่วน ยาดำ ๑ ส่วน

รากขี้กา ๑ ส่วน รากทองแตก ๑ ส่วน

รากคัตเกล้าสด ๒ ½ ส่วน ใบมะกา ๕ ส่วน

รากมะนาว ¾ ส่วน รากชะพลู ๑ ½ ส่วน

เปลือกส้มทั้ง ๒ เพียงเล็กน้อย

นำส่วนผสมตามอัตราส่วนอย่างละมาก ๆ มาต้มน้ำรับประทานสามารถขับเลือดเสียจากร่างกายออกมาได้

ยาดอง (ขนานที่ ๑)

ส่วนผสม

ดีปลี ๒ ส่วน สารส้ม ๑ ส่วน

แก่นขี้เหล็ก ๕ ส่วน พริกไทยอ่อน ๒ ส่วน

นำส่วนผสมมาบดรวมกัน ใช้ดองกับเหล้า สำหรับรับประทานหลังจากคลอดูก ๑ มื้อ ต่อวัน ขับเลือดและน้ำคาวปลา

ยาดอง (ขนานที่ ๒)

ส่วนผสม

สารส้มสะตุ ๑ ส่วน เทียนทั้ง ๕ อย่างละ ½ ส่วน

การบูร ๑ ½ ส่วน พริกไทย ๕ ส่วน

นำส่วนผสมมาบดรวมกัน ห่อด้วยผ้าขาว ดองกับเหล้า และนำไปฝังในข้าวเปลือก ๓ คืน ใช้สำหรับรับประทานตอนอยู่ไฟได้ ๓ วัน จนกระทั่งออกไฟ หากเหล้าหมด ใช้กากผสมกับน้ำผึ้งเล็กน้อย ปั้นเป็นลูกกลอน ไว้สำหรับรับประทานต่อให้หมด

ยาเรียกน้ำนม

ส่วนผสม

รากกระพังโหม จิงแห้ง
ชะมดคั้น กรุงเขมา

นำทั้งหมดมาบดพอหยาบและต้มให้งวด ใช้สำหรับรับประทาน

ยาประคบมดลูกเข้าอู่

ส่วนผสม

ใบชะพลู การบูร
ดีปลี ผิวมะกรูด
ไพล ใบหนาด
พริกไทย

นำส่วนผสมในอัตราส่วนเท่า ๆ กัน มาบดรวมกันและห่อเป็นลูกเพื่อประคบ นำไปนึ่งพออุ่น แล้วจึงนำมาประคบท้อง

ยาทาอยู่ไฟ

ส่วนผสม

ใบสระแหน่ ประมาณ ๑ กำมือ

นำมาตำผสมกับเหล้า แล้วทาบาง ๆ ที่ผิวหนัง สำหรับผู้หญิงหลังคลอด แต่อยู่ไฟไม่ได้จะมีอาการร้อนที่ผิวหนังและเหงื่อออกแห้ง (หรือ)

พริกไทย (ตำละเอียดเล็กน้อย) ไข่เป็ด (เฉพาะไข่ขาว) ๑ ฟอง

นำทั้ง ๒ อย่างมาผสมกัน ละลายกับน้ำปลา ใช้สำหรับรับประทานก่อนอยู่ไฟประมาณ ๑๕ – ๒๐ นาที

ยาแก้ตะคริวขณะอยู่ไฟ

ส่วนผสม

หัวหญ้าชันกาด แสม้าทะเลลาย
กระดองเต่าเหลือง ยาข้าวเย็นเหนือได้
สะแกบาด ตะโกบ้าน

นำส่วนผสมมาต้มกับน้ำ ใช้สำหรับอาบและรับประทานได้ เพื่อแก้อาการเป็นตะคริวมือเท้าไม่มีความรู้สึก ชา (ใช้ส่วนผสมอย่างละมาก ๆ เพราะต้องใช้อาบด้วย ประมาณ ๒๕ – ๓๐ ส่วนต่อ ๑ อย่าง)

ยาแก้แพ้ท้อง

ส่วนผสม

ใบมะกา ๑ กำมือ ข่า ๕ แว่น
 เกลือ ๑ กำมือ

นำทั้งหมดมาต้ม ใช้สำหรับรับประทาน เพื่อแก้เวียนศีรษะหน้ามืด ตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์เดือนแรก

ยาขับน้ำคาวปลา

ส่วนผสม

สารส้ม ๑ ส่วน ดิปลี ๒ ส่วน
 พริกไทยล่อน ๒ ส่วน แก่นขี้เหล็กเลือด ๕ ส่วน

นำส่วนผสมทั้งหมดมาบดรวมกันและห่อผ้าขาว นำไปดองกับเหล้าทิ้งไว้ประมาณ ๑-๒ คืน อาจเติมน้ำเกลือลงไปนิดหน่อยได้บ้าง ใช้สำหรับรับประทานขณะที่อยู่ไฟหลังคลอด เพื่อขับเลือดเสียและน้ำคาวปลา แก้ไขการหมุนเวียนของเลือดในตัว

ยาขับเลือดเสีย

ส่วนผสม

หอยแครงเผา ๒ ส่วน ถ่านไม้สัก ๒ ส่วน
 ดริกฤก ๑ ส่วน สารส้ม ๑ ส่วน
 หุ้ยของไฟ ๕ ส่วน มะกรูด ๓ ผล

นำส่วนผสมตามอัตราส่วนมาบดและปั้นเป็นลูกกลอนไว้ เวลาที่จะรับประทานให้นำมาละลายในเหล้าเพื่อขับเลือดเสียออกจากร่างกาย

ยาหลังคลอด

ส่วนผสม

ผักเป็ดแดง ๑ ชั่ง ดิเกลือ ๑ ชั่ง
 ดินประสิว ๔ ส่วน สารส้ม ๔ ส่วน
 เกลือเล็กน้อย น้ำมะกรูด ๓๓ ผล

นำส่วนผสมทั้งหมดมาต้มรวมกัน จากนั้นใส่ขวดโหล นำไปตากแดด ๑-๒ วัน ใช้สำหรับรับประทานเช้าและเย็น บำรุงกำลัง ทำให้แข็งแรงเร็วขึ้น

ยาขับเลือดเสีย (สูตรใหม่)

ส่วนผสม

เจตมูลเพลิง ๒ ส่วน กัดเค้า ๑ ส่วน

ดองคิง	๘ ส่วน	เปราะหอม	๑ ส่วน
เทียนดำ	๑ ส่วน	ดีปลี	๑ ส่วน
เทียนขาว	๑ ส่วน	โกฐเขมา	๑ ส่วน
โกฐพุงปลา	๑ ส่วน		

ให้นำทั้งหมดมาบดรวมกันตามสัดส่วนที่กำหนด ใช้ละลายกับน้ำหรือเหล้ารับ

ประทาน จะช่วยขับเลือดเสียที่จะทำให้เกิดโรคต่าง ๆ หลังคลอดได้เร็ววัน

ยาสำหรับเลือดลมไม่ปกติ

ส่วนผสม

ใบมะเกี๋ย (น้ำ)	น้ำมะนาว
น้ำผักเป็ดแดง	

นำส่วนผสมทั้ง ๓ เท่า ๆ กันตั้งไฟจนงวด เดิมพริกไทยมาก ๆ และน้ำผึ้งลงไป จากนั้นเคี่ยวไปจนงวดอีกที ปั่นเป็นลูกกลอน ใช้รับประทานแก้เลือดลมให้ปกติ เป็นยากินง่ายไม่มีกลิ่นแรง

ยากินอยู่ไฟได้นาน

ส่วนผสม

ยาดำ	๒ ส่วน	ดีเกลือ	๒ ส่วน
ดินประสีขาว	๒ ส่วน	แก่นลั่นทม	๒ ส่วน
แก่นจันทน์	๒ ส่วน	แก่นขนุน	๒ ส่วน
เสมหะทั้ง ๒ อย่าง ๆ ละ	๒ ส่วน	เถาวัลย์เปรียง	๒ ส่วน
เถาคันแดง	๒ ส่วน	ผักกูด	๓ ส่วน
ใบมะกา (มาก ๆ)	๕ ตำลึง	มะขามเปียก	๓ ตำลึง
เกลือ	๑๐ ส่วน		

นำส่วนผสมทั้งหมดมาต้มกับน้ำ รับประทานเช้าและเย็น หากมีอาการท้องเดิน ให้หยุดรับประทานจนกว่าจะหมดอาการ

ยาอ้วนหลังคลอด

ส่วนผสม

ไพล	แก่นจันทน์
-----	------------

นำส่วนผสมทั้ง ๒ อย่างเท่า ๆ กันตั้งไฟ เอาแต่น้ำมาผสมกับแป้งข้าวหมากหนักประมาณ ๕ บาท เสร็จแล้วนำข้าวหมากอีก ๑ เม็ดตำให้ละเอียดโดยโรยบนส่วนผสมที่ทำเตรียมไว้ ตากแดด ใช้รับประทานสำหรับคนที่คลอดแล้วผอมแห้ง

ยาล้างเลือดเสีย

ส่วนผสม

เทียนขาว	๑ ส่วน	ตริกูก	๑ ส่วน
ดอกจันทร์	๑ ส่วน	ผลจันทร์	๑ ส่วน
เทียนดำ	๑ ส่วน	ไพล	๑ ส่วน
สารส้ม	๑ ส่วน	ดินประสีว	๑ ส่วน
ขมิ้นอ้อย	๑ ส่วน	เกลือ	๑ ส่วน
หอยสังข์ (เผา)	๑ ส่วน	เปลือกมะเกลือ	๒ ส่วน
เปลือกมะกรูด	๒ ส่วน	เปลือกทึงถ่อน	๒ ส่วน

นำส่วนผสมทั้งหมดมาบดรวมกัน ละลายในน้ำส้มสายชู ใช้สำหรับรับประทาน
มาก ๆ ยิ่งดีในขณะที่อยู่ไฟ เพื่อล้างเลือดเสียในตัวให้ออกไป

ยาแก้ระดูมีกลิ่น

ส่วนผสม

ข่า	ใบมะนาว
ใบมะกา	ใบมะขาม
หัวหอม	ใบส้มป่อย
ยาข้าวเย็นทั้ง ๒	

ใช้ส่วนผสมทั้งหมดจำนวนมากพอสมควรอย่างละเท่า ๆ กันต้มกับน้ำ เติมสารส้ม ดิน
ประสีวเล็กน้อย ใช้สำหรับรับประทาน ทำให้ระดูไม่มีกลิ่นและไม่เป็นอันตรายกับร่างกายในขณะ
ให้นมลูกอีกด้วย

ยาแก้เลือดคั่งขึ้น (เลือดทำ)

ส่วนผสม

อำพัน	หอมแดง
ตริกูก	โกฐบัวหลวง
เปราะหอม	ลิ้นทะเล
ดินสอพอง	เกลือ
ชะมด	พิมเสนเล็กน้อย
น้ำประสานทอง	

นำส่วนผสมทั้งหมดมาบด รวมกันให้ละเอียดจนเป็นผง ใช้น้ำตักเพื่อแก้อาการมีนสีระ
เวียนสีระ ระดูไม่ไหลออก อาจมีอาการแพ้ บำคั้งได้ใจขณะที่อยู่ไฟ เรียกอีกอย่างว่า “เลือด
ทำ”

อาหารสำหรับทารกแรกเกิด

สำหรับอาหารสำหรับทารกแรกเกิดนอกจากให้กินนมแม่เป็นหลักแล้ว ยังให้กินน้ำมะนาว ผสมน้ำเกลือถือเป็นยาช่วยช่วยกัดเสมหะในลำคอ เพราะเด็กเกิดใหม่มีเสมหะในลำคามาก จนลาง ที่หายใจหอบเพราะหายใจไม่สะดวก เมื่อกัดเสมหะออกแล้วเด็กจะหายใจสบาย ที่หลังให้กินน้ำผึ้ง รวงผสมน้ำอุ่นโดยทุบต้นเจ็ดหมูน (บอระเพ็ด) คั้นเอาน้ำของมันผสมลงในน้ำผึ้งรวงเล็กน้อย หรือ จะใช้เจ็ดหมูนทุบห่อผ้าขาวสะอาดจุ่มน้ำผึ้งรวงให้เด็กดูดก็ได้ วิธีให้เด็กกินน้ำผึ้งรวงก็โดยใช้ชายมุมผ้าสะอาดบิดม้วนอย่างห้วนม จุ่มน้ำผึ้งรวงพาไปใส่ปากให้เด็กดูด นอกจากเป็นอาหารแล้วยัง เป็นยาช่วยระบายขับ “จืดเทา” คืออุจจาระสีดำๆ อย่างมันกึ่งในท้องเด็กเกิดใหม่ ให้ถ่ายออกมาหมด ต่อไปเมื่อเด็กโตขึ้นธาตุทำงานดีขึ้นก็ให้กินกล้วย ข้าวบด ฯลฯ ไปตามเรื่อง

การชมเด็ก ห้ามชมว่า น่ารัก น่าเอ็นดู หรือสวยอะไรทำนองนี้ (ผีจะมาเอาเสีย) ควรชมว่า แหมหน้าเกลียด เหมือนหมา เหมือนแมว ฯลฯ เวลาตั้งชื่อที่ตั้งให้น่าเกลียด ผีจะได้ไม่มาเอาไป (ทำให้ตาย) เช่น ชื่อ อีหมา ไอ้โง่ ไอ้เทส ฯลฯ

ตอนที่ ๓. พลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษาด้วยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษครั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และกลุ่มเครือข่าย รวมทั้งการสนทนากลุ่มย่อยกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษครั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และกลุ่มเครือข่ายโดยมีการจัดแบ่งตามเขตพื้นที่ พบว่าบุคคลที่สละมยอมรับการให้การเคาะพ่นบ๊อง และยังมีบทบาทในสังคมปัจจุบัน ดังนี้ (๑) เขตพื้นที่เมืองและชนเมือง คือกลุ่มของนางฉาวเปี้ยะ สารไธยา อายุ ๗๖ ปี และนางคำ รัตนมณี อายุ ๕๘ ปี (๒.)เขตพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ นางเรื้อย รอดแก้ว อายุ ๗๔ ปี (๓.)เขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล คือนางโสม คงชำนาญ อายุ ๕๕ ปี (๔.)เขตพื้นที่เทือกเขา คือนางแจ่ม อัครคำ อายุ ๘๖ ปี ซึ่งพบว่าอายุต่ำสุดคือ ๗๔ ปี และอายุสูงสุด ๘๘ ปีซึ่งปัจจุบันนั้นแม่ทานกลุ่มนี้ยังคงมีหญิงมีครรภ์ และหญิงหลังคลอดมาใช้บริการอยู่เสมอ

ภาพหมายเลขที่ ๕๔

นางเรื้อย รอดแก้ว

กรณีศึกษา นางเรื้อย รอดแก้ว พื้นที่เขตลุ่มน้ำ

นางเรื้อย รอดแก้ว อายุ ๗๔ ปี ภูมิลำเนาเดิมพ่อ แม่ย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่ชุมชนบ้านบางหลวงในปัจจุบัน พ่อชื่อ นายสง แก้วรัตน์ แม่ชื่อ นางอิน แก้วรัตน์ มีพี่น้องทั้งหมด ๑๐ คน เป็นคนที่ ๘

นางเรื้อย รอดแก้ว แต่งงานกับนายเที่ยง รอดแก้ว (ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว)ตอนอายุประมาณ ๒๒ ปี มีลูกด้วยกันทั้งหมด ๑๐ คน หญิง ๖ คน ชาย ๔ คน

ในครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกร ทำนา ทำสวนมะพร้าว และประมงน้ำเค็ม เนื่องจากพื้นที่บริเวณท่าไร่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำจึงมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ

" แรกแต่ก่อนลำบากสักหิดตรงที่ว่าไม่มีหนน (ถนน) ไปไหนต้องนั่งเรือไปทางคลอง แต่ว่าอยากกินไหรก็ได้กิน ออกเรือไปหาปลาบ้าง จับเอาตามนี้มั่งไม่ต้องไปซื้อจากตลาดไม่เหมือนหว่างนี้ตามใจไอ้ไรต้องไปซื้อที่ตลาดทั้งเพล" นางเรือ รอดแก้ว กล่าว

ปัจจุบันนางเรือ อาศัยอยู่กับลูกชายคนที่ ๕ ซึ่งได้ทำงานเป็นยามรักษาการที่ห้างสหทัยสรรพสินค้า และมีลูกสาวคนที่ ๕ เป็นยาหมอพื้นบ้าน สร้างบ้านมีครอบครัวอาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงมาคอยดูแลเป็นครั้งคราวไป และปัจจุบันยังคงมีหน้าที่ช่วยดูแลหญิงมีครรภ์ที่มาขอให้คัดท้องอยู่เสมอ

ภาพหมายเลขที่ ๕๕

นางลาวเปี้ยะ สารไสยา

กรณีศึกษา นางลาวเปี้ยะ สารไสยา พื้นที่เขตเมือง

นางลาวเปี้ยะ สารไสยา อายุ ๗๖ ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ ๕/๑ ต.ในเมือง อ. เมือง จ. นครศรีธรรมราช พ่อชื่อ นายหล้า เยี่ยงขุนเขาว แม่ชื่อ ดิหมูน เยี่ยงขุนเขาว มีพี่น้องทั้งหมด ๗ คน ชาย ๓ คน หญิง ๔ คน อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านหัวกลางตั้งแต่เกิด

นางลาวเปี้ยะ สารไสยา แต่งงานกับนาย เปี้ยะ สารไสยา ตอนอายุประมาณ ๒๐ กว่าปี มีลูกด้วยกันทั้งหมด ๑๐ คน ลูกของนางลาวเปี้ยะส่วนใหญ่จะยังคงประกอบอาชีพค้าขาย ยกเว้นคนสุดท้าย ที่ได้รับราชการ

อาชีพเดิมค้าขายปลาสดที่ตลาดเสาชิงช้า "ปลาที่ขายส่วนใหญ่ เป็นปลาสดจากทะเล ส่วนใหญ่รับมาจากปากยิง ปากคอน เมื่อก่อนมีคนขายไม่กี่คน ปลาที่เอามาขายก็สดจริงไม่ใส่ยา แห้ว ไหหรือไม่เหมือนสมัยนี้ แห้วแช่น้ำแข็งกันมาก " นางฉาวเปี้ยะ สารไธยา กล่าว

ปัจจุบัน นางเปี้ยะ อาศัยอยู่กับครอบครัวลูกสาว และครอบครัวหลานสาวอยู่ด้วย ไป และยังคงช่วยดูแลหญิงมีครรภ์ที่มาขอให้คัดท้องอยู่ในปัจจุบัน

ในส่วนของกลุ่มเครือญาติอาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง โดยส่วนใหญ่จะยังคงค้าขายปลาในตลาดเหมือนเดิม แต่เปลี่ยนจากปลาทะเลสด เป็นปลาหนึ่ง ในปัจจุบัน

ภาพหมายเลขที่ ๕๖

นางโสม คงชำนาญ

กรณีศึกษา นางโสม คงชำนาญ พื้นที่เขตชายฝั่ง

นางโสม คงชำนาญ อายุ ๕๕ ปี ภูมิลำเนา ครอบครัวเดิมนั้นอยู่ที่อำเภอสิชล จังหวัด นครศรีธรรมราช มีพี่น้องทั้งหมดสองคน เป็นคนที่สอง หลังจากสมรสกับ นายยูโส๊ะ คงชำนาญ ขาดการติดต่อกับพี่ชาย เพราะได้มาอาศัยอยู่ที่บ้านสามี และต้องเลี้ยงดูแม่สามี

นางโสม คงชำนาญ มีลูกด้วยกันทั้งหมด ๖ คน ชาย ๕ คน หญิง ๑ คน ปัจจุบัน เสียชีวิตแล้ว ๓ คน เหลือ ลูกชาย ๓ คน ยังคงทำนา และรับจ้างทั่วไป และยังคงช่วยดูแลหญิงมีครรภ์ที่มาขอให้คัดท้องอยู่ในปัจจุบัน

ภายในครอบครัวประกอบอาชีพทำนา และรับจ้างทั่วไปเล็กน้อย เนื่องจากเป็น ครอบครัวมุสลิม ภายในชุมชนจึงอาศัยอยู่กันอยู่เครือญาติ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และได้รับการแบ่งที่ดินให้สร้างบ้านเรือน จากครอบครัวแม่สามี

นางโสม คงชำนาญ ไม่ได้รับการในระบบโรงเรียน เนื่องจากสมัยก่อนโรงเรียนอยู่ห่างไกล และต้องเดินทางโดยทางน้ำ และเนื่องจากเป็นชาวมุสลิม ในอดีตไม่ค่อยส่งเสริมทางการศึกษา ความรู้ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากแม่ สำหรับองค์ความรู้ในการทำลอดได้รับการถ่ายทอดจากแม่โดยตรง ซึ่งมีบรรพบุรุษที่ได้ทำลอดคนแรก ชื่อ "นางฮีเซาะ" และได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำลอดนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

" เริ่มทำเกิดครั้งแรกตอนอายุได้ประมาณ ๑๕ ปี ตอนนั้นมีลูกคนที่สาม แต่แรกเคยตามมะ (แม่) ไปทำเกิดให้เขาประจำ เพราะมีพี่น้องสองคน ตัวเองเป็นผู้หญิงเลยต้องไปกับมะ พอถึงเวลาเขามาตาม เพราะเขารู้ว่ามะเป็นแม่ทาน (หมอดำเย) แต่ตอนนั้นมีลูกสามคนแล้วเลยไม่ยากไร " นางโสม คงชำนาญ กล่าว

"สมัยก่อนไม่ต้องซื้อไอ้ไหน อยู่กันตามนี้ มีพรรคพวกพี่น้องกันทั้งเพ วันวันไม่ต้องจ่ายตังค์ไหน แต่เดี๋ยวนี้ได้อยู่กับลูกชายคนที่สอง บริเวณบ้านมีครอบครัวของลูกสะใภ้ และหลานสาวอยู่ติดกัน ซึ่งใช้ครัวเดียวกัน ไม่เหมือนเดิวนี่ มีแต่ของแพงๆ หมดทุกตัวก็ต้องซื้อเขากินทั้งเพพอเราไม่มีตังค์จะไปซื้อเราก็กายเป็นคนจน"นางโสม คงชำนาญ กล่าว

ภาพหมายเลขที่ ๕๖

ภาพนางคำ รัตนมูณี

กรณีศึกษานางคำ รัตนมูณี พื้นที่เขตชานเมือง

นางคำ รัตนมูณี อายุ ๘๘ ปี อาศัยอยู่บ้าน เลขที่ ๑๕๔ หมู่ ๒ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช พ่อชื่อนายผล พุทธวรรณ แม่ชื่อนางเฟื่อง พุทธวรรณ มีพี่น้องทั้งหมด ๑๐ คน เป็นคนที่ ๒

นางคำ รัตนมูณีได้แต่งงาน กับนายพร้อม รัตนมูณี มีลูกด้วยกันทั้งหมด ๑๐ คน

อาชีพหลักที่ทำกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมคือการทำนา และอบรมลูกให้ลูกจัดการทำนา ลูกตั้งแต่คนที่ ๑-๕ นั้นปัจจุบันก็ยังทำนา แบบดั้งเดิม ลูกชายคนสุดท้องปัจจุบัน รับราชการทหาร

" ทำนาอยู่พื้นที่แห่งนี้แหละ ทำมาตั้งแต่เกิด แบ่งที่ แบ่งทางให้ลูกแต่ละคนไป ลูกแต่ละคน ก็แล้วแต่มั่นใจเอาสมบัติพ่อแม่ แม่ไปใช้ประโยชน์เอาเอง ใครขยันก็ได้มาก ใครขี้คร้านก็ได้น้อย "

ปัจจุบันอาศัยอยู่กับลูกหลาน ที่มาสร้างครอบครัวอยู่บริเวณใกล้เคียง และมาช่วยกันดูแลในกลุ่มเครือญาติ

ภาพหมายเลขที่ ๕๘

นางแจ่ม อัครคำ

กรณีศึกษา นางแจ่ม อัครคำ

นางแจ่ม อัครคำ อายุ ๘๖ ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ ๓๔ หมู่ ๔ ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา พ่อชื่อ นายยก พลพิชัย แม่ชื่อ นางเฟื่อง พลพิชัย มีพี่น้องทั้งหมด ๘ คนครอบครัวเดิมเป็นคนอำเภอนาง

นางแจ่ม อัครคำ แต่งงาน กับนายพริ้ง อัครคำ มีลูกด้วยกัน ๘ คน ชาย ๖ คน หญิง ๒ คน ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้วลูกชาย ๕ คน ลูกชาย คนเหลือรับราชการ ข้าราชการระดับ ๗ (รองผู้บัญชาการ เรือรบจระบี) และลูกสาว ๒ คน ลูกสาวคนที่ กำลังดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ บ้านสมอชัย

ภายในครอบครัวประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก และยังคงทำอยู่จนกระทั่งในปัจจุบัน

ปัจจุบัน นางแจ่ม มีอาการหลงลืม หลังจากที่สามีเสียชีวิต เมื่อปลายเดือนกันยายน ปีที่แล้ว จึงต้องมีลูกหลานคอยดูแล และได้อาศัยอยู่กับลูกสาวคนที่ ซึ่งเป็นหมอยาพื้นบ้าน

พิธีกรรม และวิธีการดูแลรักษา การประกอบพิธีกรรมที่นำความเชื่อทางศาสนาเข้ามาร่วมในพิธีกรรม ๒รูปแบบ คือ ๑) พิธีกรรมแบบชาวไทยพุทธ คือ กรณีนางเรื้อย รอดแก้ว , นางคำรัตนมูณี , นางแจ่ม อัครคำ และ ๒) คือรูปแบบชาวไทยมุสลิมนางฉาวเปี้ยะ สารไสยา และ นางโสม คงชำนาญ ดังนี้

ภาพหมายเลขที่ ๕๕ การทำพิธีตั้งรางแบบชาวไทยพุทธ

ภาพหมายเลขที่ ๖๐ การทำพิธีการไหว้ขอพรพระเจ้าแบบชาวไทยมุสลิม

ภาพหมายเลขที่ ๖๑ แสดงการทำพิธีการไหว้ขอพรพระเจ้าแบบชาวไทยมุสลิม

พิธีการตั้งราด

ธรรมเนียมการยกครูไหว้ครูของแม่ทาน (หมอดำแย) ก็มีเช่นเดียวกับครูหมอในวิชาทางอื่น ๆ เหมือนกัน ชาวพื้นเมืองเรียกพิธีบูชาครูว่า “ตั้งราด” อันรวมทั้งคำไหว้ครูและอัตราค่าวิชาด้วย เพราะเป็นธรรมดาก่อนจะประกอบกิจการใดจะต้องทำพิธีไหว้ครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทศิลปวิทยาการให้แก่ตนมาเสียก่อน ไม่ทำไม่ได้ ถ้าไม่ทำหรือทำไม่ถูกต้องถือว่า จะทำให้วิชาความรู้เสื่อม อับมงคล ก่อให้เกิดอันตรายพบความวิบัติพินาศทั้งตัวผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ คนสมัยก่อนเขาจึงถือนักหนาจะลงมือทำการสิ่งใด จำเป็นต้องบูชาครูเสียก่อนเสมอ มิฉะนั้นจะทำการไม่สำเร็จ

การตั้งราด มีจุดมุ่งหมายเพื่อบอกกล่าวผีบรรพบุรุษของผู้คลอด และบรรดาครูหมอดำแยผู้ก่อเกิดวิชาความรู้แขนงนี้แก่ตน เพื่อขอให้มาช่วยเหลือในการทำคลอด ราดที่ตั้งจึงต้องมี ๓ ราด คือ ราดพ่อ ราดแม่ และราดหมอ จัดตั้งไว้หัวนอนหรือใกล้คนคลอด เครื่องประกอบการตั้งราดต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าพอสมควร เพื่อว่าเมื่อถึงเวลาหญิงมีครรภ์แก่เจ็บท้องเจ็บพุงก็จะเริ่มตั้งราดได้ทันที เครื่องประกอบการตั้งราดมีดังนี้

ภาพหมายเลขที่ ๖๒ แสดงเครื่องประกอบการตั้งราด

ภาชนะจำพวกกระสอบนั่ง (สมัยหลังใช้จาน) ขนาดเล็ก จำนวน ๓ ใบ เพราะราดมี ๓ ราด ภายในภาชนะใส่ข้าวสารเต็มทุกภาชนะ

1. ค้ายราด จำนวน ๓ ริว (วางห่างไข่ ๕ ริว) เป็นค้ายคิบหรือค้ายสายสิญจน์ ค้ายราดนี้ห้ามมิให้กดและเป็นปมปม เกรงจะคลอดยาก ค้ายราดนี้ใส่ขดวงเต็มรอบขอบภาชนะ (เครื่องบูชาอื่นทุกอย่างอยู่ภายในวงค้ายราดหมด) ภาชนะละ ๑ ริว (ถ้าไข่ ๕ ริว ก็ใช้ภาชนะละ ๓ ริว)

2. ข้าวสาร จำนวน ๓ ป้อย ๓ กำ หรือ ๓ ถ้วย ใช้ใส่ภาชนะ (ตามข้อ ๑) ราด ละ ๑ ป้อย หรือ ๑ ถ้วย

3. หมากพลู คือ หมาก ๓ คำ พลู ๓ ใบ (พลูไม่จิบม้วนกลั้วจะคลอดยาก) ใส่ราดละ ๑ (ถ้าไข่ ๕ คำก็ใส่ราดละ ๓)

4. สดางค์จำนวน ๓ บาท นิยมใช้เหรียญแต่โบราณ (ถ้าไม่มีใช้ธนบัตร) ใส่ ราดละ ๑ บาท (ปัจจุบันใส่ราดละ ๒๐ บาท)

5. เทียน จำนวน ๓ เล่ม ใช้ปักกลางราด (ภาชนะ) ทุกราด

จะเห็นว่าเครื่องตั้งราดทุกอย่างต้องเป็นองค์สามเสมอ อันหมายถึง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เครื่องประกอบการตั้งราดอาจจะมีมากหรือน้อยกว่านี้ก็ได้ ขึ้นอยู่กับฐานะ ความจำเป็นด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านด้วย เช่นวางห่างเพิ่มรูป ดอกไม้ ฯลฯ เข้าไปเพื่อต้องการให้ สมบูรณ์ตามหลักเครื่องสักการะบูชา เมื่อจัดตั้งราดเสร็จเรียบร้อยแม่ทาก็ “ภาศ” หรือประกาศ เอย่นามผีสงเทวดา ครูอาจารย์ผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้สืบต่อกันมาแต่โบราณ ตลอดจนพระ รัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งมวลให้มาช่วยทำให้เกิดคล่องลูกตรกรตาม ให้ปู่ตาขายดังออกนามมา

จงช่วยเหลือพิทักษ์รักษา แม่ทานจะดับเทียนที่ตั่งราดเมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว และเมื่อครบ ๓ วัน ก็เลิกพิธีตั่งราดซึ่งเรียกว่า “บัตฺราด” คือแม่ทานเก็บราดกลับบ้าน ๑ ราด เอาข้าวสารในราดหุงไป ทำบุญที่วัดหรือหุงใส่บาตรอุทิศส่วนกุศลให้ตายายและบรรพบุรุษ สำหรับราดพ่อ ราดแม่ก็ต้องทำเช่นเดียวกัน

วันทำพิธีบัตฺราดนี้ กำหนดทำในวันพิธีขึ้นเปลเด็กก่อน คือหลังจากคลอดได้ ๓ วัน ดังได้กล่าวแล้ว วิธีบัตฺราดขั้นแรกก็เอาด้ายราดไป “ทก” คือกระตุกบนหัวบ้นตัวของคนอยู่ไฟ ให้ครบทั้ง ๓ ริว ๓ ราด เป็นเครื่องหมายว่าขอให้เส้นสายในตัวหลุดร่วงเหมือนเส้นด้าย เส้นเอ็นครบสมบูรณ์เป็นปกติตามเดิมตลอดจนนมตมมีน้ำนมไหลออกดี ให้ลูกได้ดูดกินอิ่มหนำสำราญ ด้ายดิบหรือด้ายราด ๓ ริวนี้ เสร็จแล้วแม่ทานจะนำไปใช้เป็นเส้นเชือกผูกเปลริวหนึ่ง ให้เจ้าของบ้านเก็บรักษาไว้ริวหนึ่งสำหรับนำไปวัดต่อไป ส่วนอีกริวหนึ่งแม่ทานเก็บเอาไปบ้านตน สำหรับเทียนหมาก พลุ ในภาชนะตั่งราด แม่ทานจะนำกลับบ้านตน

เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเกิดเป็นเรื่องใหญ่ หรือนับว่ามีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตคนเรามากที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเกิดเป็นชีวิตขึ้นมาในโลกแห่งวิภวสงสาร มนุษย์จึงได้ให้ความสนใจกำหนดกิจพิธีต่างๆ เกี่ยวกับเด็กตลอดจนมีความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดจำนวนมากมายประเพณีการเกิดของชาวพื้นเมืองภาคใต้ที่จะนำมาบรรยายต่อไปนี้ ก็จะนำมากล่าวถึงไว้โดยย่อ แต่ก็พอจะทำให้เข้าใจและมองเห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นชัดเจนพอสมควร

ภาพหมายเลขที่ ๖๓ แสดงกระทงใบตองใส่ขนมโค

พิธีตั้งแม่ชื่อ ภาชนะเครื่องใช้สอยประกอบพิธีที่ใช้เครื่องตั่งราดนั่นเอง คือเอาเครื่องตั่งราดมาตั้งไว้ข้าง ๆ ที่จะผูกเปล เช่นที่ระเบียง แล้วจัดแจงผูกผ้าทำเปลโดยเอาด้ายราดริวหนึ่งมาคลี่แบ่งแยกออกเป็น ๒ เส้น เพื่อทำเป็นเชือกเปลแล้วผูกหัวท้ายเปล ส่วนหางเชือกด้ายโยงขึ้นไปผูก

กับโครงไม้ชายหลังกระเบียงเรือนอุ้มเด็กขึ้นใส่เปลในทางขวางของความยาวผืนผ้าเปล ตัดเอาหางใบตองกล้วยสดมาใบหนึ่ง วางไว้ใต้เปลสำหรับวางอาหารเช่นไข่ ส่วนอาหารคาวหวานจำนวน ๑๒ สิ่งที่ใช้ในพิธีตั้งแม่ชื่อมี

6. ข้าวปากหม้อ ๔ กอง สำหรับแม่ชื่อทั้ง ๔
7. หมากพลู ๑ กำ ตั้งตรงกลางหางใบตองกล้วย พร้อมข้าวตอกดอกไม้ รูป เทียน
8. ปลายีหัวมีหาง ๒ ตัว ตัดกลางก็จะกลายเป็น ๔ ชิ้น (๒ หัว ๒ หาง) วางกองไว้

กับข้าวปากหม้อทั้ง ๔ กอง

9. ขนมห่มแดงห่มขาว ขนมห่มโค ข้าวเหนียว เหนียวน้ำผึ้ง ข้าวปากหม้อ
10. แกงและอาหารคาวอื่นๆ รวมกันให้ครบ ๑๒ สิ่ง รวมทั้งน้ำกิน ๑ ขัน

ถ้าขนมห่มแดงห่มขาวไม่มีใช้น้ำตาลใส่ผสมที่กองข้าวทั้ง ๔ กองแทนสมมติเป็นขนม

เสร็จแล้วจุดเทียนที่ปักตั้งบนข้าวสารในราดทุกราบ เสร็จแล้วแม่ทานประนมมือว่า “กาศ” คือประกาศบอกกล่าวเอ่ยชื่อ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กรุงพาลี ภูมิเจ้าที่ แม่ธรณี เทวดาทั้งหลาย แม่ชื่อ ฯลฯ แล้วเอ่ยชื่อพ่อแม่ตายาย “แม่เฒ่าทุ แม่เฒ่าสำ แม่เฒ่าพวบ แม่เฒ่าเสน ตาสีสุก ตาหอมรอง แม่เสื้อเมือง ตาหลวง...” ให้รู้ให้มากินอาหารคาวหวานอิมหน้าสำราญ กินน้ำกินหมากพลู และขออย่าให้มาหยิกมาหยอกหลอกหลอนเด็กเลย จงช่วยคุ้มครองป้องกันอย่าให้เจ็บไข้ รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

จากการศึกษา พบว่าพื้นที่ทางสังคมสำหรับการแพทย์พื้นบ้าน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลว่าระบบการแพทย์พื้นบ้านจะดำรงอยู่และเคลื่อนไหวได้ สังคมจะต้องเปิดระบบการแพทย์พื้นบ้านเพื่อให้ชุมชนได้มีโอกาสเคลื่อนไหวร่วมกัน ซึ่งเป็นภาคของการปฏิบัติจริง เป็นการปฏิบัติที่เป็นองค์รวมของ๗มิติปัญญาความรู้ คุณค่าทางศีลธรรม และการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งจะมีส่วนในการสร้างสรรค์วัฒนธรรม การรวมหมู่ทำให้เกิดการเรียนรู้เป็นเจ้าของร่วมกันเกิดการร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคมต่างๆ การมีพื้นที่ในชีวิตจริงจะทำให้ระบบการแพทย์มีพลวัตในตัวเอง คือสามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมใน กระบวนการปะทะประสานกับอิทธิพลภายนอก เพื่อสร้างความเป็นไปได้ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดย มีศักยภาพที่จะคัดสรรสิ่งต่างๆได้อย่างเหมาะสมกับชุมชนที่นับวันจะมีความหลากหลายมากขึ้นจะสนับสนุนการแพทย์พื้นบ้านอย่างไร การสนับสนุนการแพทย์พื้นบ้านให้เติบโตเป็นประโยชน์ต่อประชาชนต่อไปได้อย่างสมบูรณ์ที่สุดนั้น ไม่ได้หมายความว่าจะสามารถทำให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านกลับไปมีชีวิตชีวาหรือลักษณะที่เคยปรากฏในสังคมแบบเดิมได้อีก แต่หมายถึงที่ตั้งอยู่สนับสนุนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการส่งเสริมให้ชุมชนนั้นเข้มแข็งพอที่จะบ่มเพาะระบบ การแพทย์พื้นบ้านที่ยังสามารถรักษาคุณค่าสำคัญไว้ได้และสามารถที่จะทำให้การแพทย์พื้นบ้านเป็นทางเลือกหนึ่งของการดูแลสุขภาพของประชาชนโดยเป็นทางเลือกบนวิธีคิดและกระบวนการของตนเอง ไม่ใช่เป็นส่วนย่อยของระบบ

การแพทย์สมัยใหม่ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์หรือต่อต้านระบบการแพทย์แผนใหม่และในบางเรื่องอาจจะรับเอาหลักการหรือวิธีการของระบบการแพทย์แผนใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้รวมถึงการแนะนำคนไข้ให้ไปรักษากับอีกระบบหนึ่งเมื่อเห็นว่าจะเป็นประโยชน์กับคนไข้มากกว่าลักษณะเช่นนี้เรียกว่าการยอมรับ ในเรื่องระบบภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพพอนามิว่ามีอยู่หลายระบบ แต่ระบบสามารถอยู่ร่วมกันได้ทั้งรวมกันแสดงหน้าที่เป็นทางให้แก่ประชาชนและบางครั้งแลกเปลี่ยนภูมิปัญญากันได้ด้วยหลักการดังกล่าวสิ่งที่จะต้องดำเนินการ โดยด่วนและจริงจังเพื่อความคงอยู่ของวาทกรรมของชุมชนต่อไป

บทที่ ๕

การอภิปรายผลและสรุปผลการศึกษา

การศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช **The Study of Health Care for Pregnant women, after giving birth, and the new born babies using the local wisdom in Nakhon Si Thammarat.** ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพ และการใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพรวมถึงพลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพ ของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถอภิปรายและสรุปผลการศึกษาไว้ดังนี้

มรรคผลที่ได้รับจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ฉายออกมาภาพสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องต้องกันและกันระหว่างการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีทางวิทยาการแพทย์สมัยใหม่ กับวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของสังคมอย่างไม่รู้เท่าทัน เพราะการแพทย์แผนปัจจุบันได้นำวิธีการดูแลรักษาจากการแพทย์ของสังคมตะวันตก เมื่อนำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขบริบททางสังคม และวัฒนธรรมตะวันออกทำให้เกิด ปรากฏการณ์ “ช่องว่างทางวัฒนธรรม” (Cultural Lag) ซึ่งมีความแตกต่างทางด้านความเชื่อเกี่ยวกับโรค วิธีการดูแล และวิธีการปฏิบัติตัวของผู้รักษา และผู้ป่วย ที่มาเข้ารับการรักษา ดังนั้นการใช้ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันเพียงระบบเดียว จึงน่าจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างครอบคลุม และรอบด้าน ฉะนั้นจึงต้องมีวิธีการที่หลากหลายเพื่อการก่อให้เกิดทางเลือกให้ประชาชนอีกทางเลือกหนึ่ง

ตอนที่ ๑ . แบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด
โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเกิดเป็นเรื่องใหญ่ หรือนับว่ามีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตคนเรามากที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเกิดเป็นชีวิตขึ้นมาในโลกแห่งวิญญูสงสาร มนุษย์จึงได้ให้ความสนใจกำหนดกิจพิธีต่างๆ เกี่ยวกับเด็กตลอดจนมีความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดจำนวนมากมายประเพณีการเกิดของชาวพื้นเมืองภาคใต้ที่จะนำมาบรรยายต่อไปนี้ ก็จะนำมากล่าวถึงไว้โดยย่อ แต่ก็พอจะทำให้เข้าใจและมองเห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นชัดเจนพอสมควร ประเพณีการเกิดการเลี้ยงดูเด็กก่อนการเลี้ยงดูเด็กทารกเกิดใหม่เป็นเรื่องยุ่งยากและพิถีพิถันกันไม่น้อย เพราะอยู่ในช่วงที่มือนตราด้วยโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ สูง คนสมัยก่อนเขาจึงประคบประหงมอย่างดี

พิธีเกี่ยวกับการเกิดจะกล่าวถึงข้อปฏิบัติในสมัยก่อนเนื่องจากวิทยาการต่างๆยังไม่มี ความทันสมัยเหมือนและสภาพทางเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป อาทิ ในระหว่างที่หญิงตั้งครรภ์คนแต่ละคนแต่ละคนจะส่ง สอนเด็กเดือนหนักหนา โดยเฉพาะหญิงที่ไม่เคยมีลูกเข้ามาก่อน ยังไม่มีความรู้ประสบการณ์ จึง ต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ ข้อห้ามหลายอย่างที่เป็นที่รู้กันทั่วไปก็มี ห้ามไม่ให้ลงจากบ้านเรือนไปอาบน้ำ ตอนกลางคืน และเวลาค่ำมืด หรือนับตั้งแต่สิ้นแสงตะวันเป็นต้นไป ให้รีบอาบน้ำเสียก่อนจะถึง เวลาพลบค่ำเพราะคนโบราณเชื่อกันว่าเดี๋ยวจะทำให้ “ฝนน้ำ” คือน้ำในท้องมากขณะเวลา คลอดเด็กจะลำบาก คือเด็กจะกลับหัวกลับหางพลิกไปพลิกมา ทำให้คลอดยากเนื่องจากน้ำเมือกหล่อลื่นมากเกินไป เวลาคลอดเด็กสำคัญน้ำ

ซึ่งพบว่าก่อนถึงกำหนดคลอด จำเป็นต้องเตรียมการต่าง ๆ ล่วงหน้าเป็นแรมเดือนทีเดียว สิ่งแรกที่ต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าคือฟืนอยู่ไฟ โดยมากเป็นผู้ชายซึ่งเป็นสามีเป็นผู้จัดหาไว้ก่อนเป็น เดือน กองสุมดับไว้อย่างดี แต่บางท้องถิ่นที่หาฟืนได้ง่ายหรือผู้มีความจำเป็น ใกล้เคียง ราว ๑-๒ อาทิตย์ จะครบกำหนดคลอดจึงค่อยหาฟืนหรือสิ่งอื่น ๆ ก็มี เพราะถือว่าจะทำให้เด็กที่จะเกิดไม่ ตายหรืออยู่รอดเกิดง่าย ฟืนอยู่ไฟใช้ไม้ก่อนข้างสดหรือหมาด ๆ เพราะติดคุ้ได้ทนทานกว่าไม้ที่ แห้งสนิท นิยมใช้ไม้เนื้อแข็ง ยิงได้ไม้เคี่ยม หลุมพอ ไม้กรูดฝี ไม้พลับพลา ฯลฯ ยิ่งดี เพราะจุด ไฟแล้วไม่เป็นถ่าน ไม้ฟืนอยู่ไฟตัดเป็นคุ้น ๆ ยาวสัก ๑ศอกเท่า ๆ กัน คุ้นหนึ่งขนาดเท่าลำแขน หรือลำแข้ง และต้องเอาเปลือกออกให้หมดก่อนใส่ไฟ เพราะว่าถ้ามีเปลือกเวลาติดไฟจะเกิด ประทุกระเด็นไปถูกคนอยู่ไฟ การก่อไฟใช้ฟืนแห้งเป็นเชื้อเพื่อให้ไม้ก่อนข้างสดติดง่ายอีกสิ่งหนึ่ง ที่ต้องเตรียมหาไว้ได้แก่ ก้อนเส้าอยู่ไฟ คือก้อนหินธรรมชาติที่ชาวบ้านไปเที่ยวหาจากภูเขา ตาม ต้นแม่น้ำลำธาร ซึ่งหาได้ง่าย เลือกว่าก้อนที่สวย ๆ เรียบลื่นเป็นมัน ขนาดพอดีคือโตประมาณ เท่ากำปั้น ท้ายเลี่ยม ๆ (แหลม) เป็นดีเพื่อใช้กดให้กุน (มดลูก) เข้าเร็ว ก้อนเส้านี้ใช้ราว ๒ ก้อน โดยนำไปใส่กองไฟที่อยู่นั่นเอง เมื่อร้อนดีก็นำออกมาแล้วใช้น้ำเย็นรดราดเพื่อลดความร้อนแล้ว ใช้ผ้าห่มพันให้มีฉิดชนำไปนอบนวดหน้าท้องขณะยังร้อน ๆ (ขนาดพอทนไหว) “ความร้อนจาก ก้อนเส้าและแรงกดเค้นจะช่วยขับน้ำคาวปลาออกมาให้หมด อันจะช่วยให้สบายตัวไม่มีโรคภัยเจ็บ ออดแอดภายหลัง หากใครไม่มีก้อนเส้าเองก็อาจจะขอยืมจากเพื่อนบ้านได้ แต่ก้อนเส้านี้ตามปกติ แม่ทาน (หมอดำแย) จะมีไว้ประจำพร้อมอยู่แล้ว”

นอกจากฟืนและก้อนเส้าดังกล่าวแล้ว สิ่งจำเป็นที่ต้องเตรียมการไว้ระหว่างตั้งครรภ์ได้แก่ แม่ไฟ (ที่สุมกองไฟสำหรับคนอยู่ไฟ) แคร่อยู่ไฟ (มีทั้งชนิดเป็นแผ่นไม้กระดานและฟากไม้ไผ่มี ขา) เครื่องตั้งราด อาหารแห้ง สำหรับเก็บไว้กินระหว่างอยู่ไฟ เมื่อถึงเวลาแล้วจะได้ไม่วุ่นวาย สะดวกรวดเร็ว พวกเบาะ ผ้าอ้อม เปล ฯลฯ และของสำหรับเด็กโดยทั่วไป เขาจะไม่เตรียม ล่วงหน้านานเขาจะจัดหาเอากระตั้นหันเอาทันทีทันใด เพราะคนสมัยโบราณถือว่าจะทำให้เด็กคน

นั้นเกิดยากหรือตาย เพราะคอยท่าเตรียมรับเตรียมการให้เด็กอยู่มากเกินไปจึงห้ามมิให้เตรียมหาไว้ก่อน พอเด็กเกิดแล้วจึงฉีกผ้าทำเบาะ ทำผ้าอ้อมกัน แต่ถ้าทำเตรียมไว้ล่วงหน้า เขาจะต้องนำไปฝากบ้านอื่นไว้เป็นการแก้เคล็ดกลาง

การปฏิบัติสำหรับหญิงมีครรภ์ที่พึงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

๑. การฝากครรภ์ เมื่อตั้งครรภ์ครบ ๗ เดือนจะต้องไปฝากครรภ์กับหมอดำแย เมื่อหมอรับแล้วก็หมั่นดูแล ตรวจสอบสุขภาพ ให้คำแนะนำจนกว่าจะคลอด

๒. การเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ฟืน ก้อนเส้า เชิงกราน แคร่ จัดเตรียมห้องหรือที่อยู่ไฟ

๓. การคลอดและการอยู่ไฟ หมอดำแยจะเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งจะต้องอาศัยพิธีกรรม ความเชื่อเรื่องของไสยศาสตร์ด้วย มีการตั้งรูดด้วยเครื่องบูชาครูหมอดำแยของทุกฝ่าย เพื่อเป็นกำลังใจให้คลอดบุตรได้ง่ายไม่มีอันตราย หมอดำแยอาจเสกน้ำมันดีให้ดื่มกิน เอน้ำมันมะพร้าววนวดท้อง และเตรียมวัสดุอื่นๆ ที่จำเป็นในการคลอดเมื่อคลอดเสร็จแม่จะต้องอยู่ไฟห้องแรกประมาณ ๕ วัน ท้องหลังๆ อาจอยู่เพียง ๕-๗ วัน โดยมีหมอดำแยคอยดูแลและให้คำแนะนำ นวดและให้ยาจนสมบูรณ์แข็งแรง เมื่อครบกำหนดหมอดำแยจะทำพิธีกรรม "ออกไฟ" อีกครั้งหนึ่งด้วยที่ต้องบูชาด้วยเครื่องบูชาตามกำหนด

๔. การเลี้ยงดูเด็ก สมัยก่อนมีพิธีการก่อนข้างมากตั้งแต่เด็กคลอด อาทิ การตัดสายสะดือ การฝังรก การเปิดปากเด็ก การทำแม่ซ้อ การทำขวัญเด็ก การตั้งชื่อ เป็นต้น

ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับชุดองค์ความรู้ในเรื่องของการใช้ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความเชื่อ ((believe) และพฤติกรรม (behavior) 2) ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ 3) ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต 4) ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของสังคม ชุมชนและสังคม 5) ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้เรื่องต่าง ๆ 6) ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง 7) ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับสมดุลในการพัฒนาสังคม

ซึ่งพบว่าสอดคล้องกับแนวคิดของนายแพทย์ประเวศ วะสี (2536: 17) ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom หรือภูมิปัญญาไทย เป็นการสะสมองค์ความรู้ขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ความคิดเรื่องธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของจิตใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์ การศึกษาของสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534: 3-4) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญา สรุปได้ดังนี้ 1) ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ 2) ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เรื่องผี เป็นต้น 3) ภูมิปัญญา เป็นความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหา

4) ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น บ้านเรือน อุปกรณ์ เครื่องใช้ต่าง ๆ 5) ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ การปฏิบัติ ความประพฤติ เป็นต้น

แนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านแสดงให้เห็นได้ใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นความรู้ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา และลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณี หรือวัฒนธรรม และสอดคล้องกับ แนวคิด ของสหัชญา วิเศษ (อังกา นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536: 3-4) ได้กล่าวถึงกรอบในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ดังต่อไปนี้ 1.) ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาเป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ 2.) การสั่งสมและกระจายความรู้ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้ ความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น 3.) การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน 4.) การสร้างสรรค์และปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน โดยเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ ทำหน้าที่ช่วยเหลือ สนับสนุน แก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพ รวมไปถึงการถ่ายทอดความรู้ของตนไปให้บุคคลอื่น ช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในสังคมให้เหมาะสมกับยุคสมัยและช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ

**ตอนที่ ๒. องค์ความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพของ
หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัด
นครศรีธรรมราช**

ถ้าพิจารณาการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาทางสังคมไทย จะเห็นได้ว่าคนไทยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่และผสมผสานกับอิทธิพลภายนอกอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังรักษาความเป็นไทย มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยเฉพาะเรื่องการเจ็บไข้ได้ป่วย คนไทยรู้จักการใช้ยาสมุนไพรมาเป็นยารักษาและบำบัดโรคนานมาแล้ว คือ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเป็นเอกลักษณ์ของคนที่อยู่ในเขตมรสุม ต่อมาแม้ว่าวัฒนธรรมจากภายนอกจะเข้ามามีอิทธิพล โดยเฉพาะความเชื่อทางพุทธศาสนา คนไทยก็ได้นำมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม การรักษาโรคแบบการแพทย์แผนไทย แนววิธีการวินิจฉัยโรคและปรัชญาการวินิจฉัยโรค เป็นการผสมผสานกันกับปรัชญาทางพุทธศาสนา เช่นกัน ที่เรียกว่า **ทฤษฎีการแพทย์แบบดึกิจจา** ฉะนั้น พื้นฐานการแพทย์แผนไทยจึงน่าจะมาจากปรัชญาในพุทธศาสนากับสิทธิพื้นบ้าน

สำหรับแนวและวิธีการวินิจฉัยโรคตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ซึ่งปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง และเวชศาสตร์วรรณา ฉบับหอพระสมุด สรุปลงได้ดังนี้

การแพทย์แผนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยในมนุษย์ แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีป่า ผีบ้าน หรือสิ่งที่มีอำนาจ หรือสิ่งของที่ผู้อื่นเสกมากระทำโทษเชื่อในเรื่องของเทพและเรื่องของเบื้องบนลงโทษผู้ทำผิดจารีตประเพณี

กลุ่มที่ ๒ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากธรรมชาติ ได้แก่ การเสียดุลของร่างกาย อันประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ การเสียดุลของความร้อนและความเย็น และเสียดุลของโครงสร้างร่างกาย

กลุ่มที่ ๓ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดพลั้งจกาวาล ได้แก่ อิทธิพลของดวงดาวต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งพลังที่สร้างสรรค์และพลังงานที่ทำลายสุขภาพ หากพลังฝ่ายใดมากกว่าก็จะส่งผลให้สุขภาพดีหรือร้ายไปตามนั้นการรักษาจึงเป็นไปตามความเชื่อ คือ มีทั้งการใช้พิธีกรรม ได้แก่ การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงเทพเบื้องบน การต่อชะตา ส่วนการรักษามีการใช้ยาสมุนไพรและการกินอาหารเพื่อปรับสมดุลร่างกาย การนวด การอบ การประคบ และการปรับสมดุลทางจิตด้วยสมาธิ

ซึ่งพบว่าชุดองค์ความรู้ทางด้านความรู้และประสบการณ์ในการใช้ตัวยาสมุนไพรดูแลสุขภาพ

สุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของ จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นการนำเสนอองค์ความรู้ และความสามารถในการใช้ยาสมุนไพร ตำรา การใช้ยาสมุนไพร การรับสืบทอดองค์ความรู้เรื่องสมุนไพร ต่อๆ กันมา ด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น วิธีการท่องจำ หรือการถ่ายทอดทางมุขปาฐะและภายหลังได้มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

ดังนั้น ความเชื่อเรื่องโรคภัยไข้เจ็บตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยถ้าพิจารณาการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาทางสังคมไทย จะเห็นได้ว่าคนไทยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่และผสมผสานกับอิทธิพล ภายนอกอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังรักษาความเป็นไทย มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยเฉพาะเรื่อง การเจ็บไข้ได้ป่วย คนไทยรู้จักการใช้ยาสมุนไพรมาเป็นยารักษาและบำบัดโรคนานมาแล้ว คือ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเป็นเอกลักษณ์ของคนที่อยู่ในเขตมรสุม ต่อมาแม้ว่าวัฒนธรรม จากภายนอกจะเข้ามามีอิทธิพล โดยเฉพาะความเชื่อทางพุทธศาสนา คนไทยก็ได้นำมาผสมผสานกับ ความเชื่อดั้งเดิม การรักษาโรคแบบการแพทย์แผนไทย แนววิธีการวินิจฉัยโรคและปรัชญาการ วินิจฉัยโรค เป็นการผสมผสานกันกับปรัชญาทางพุทธศาสนาเช่นกัน ที่เรียกว่า **ทฤษฎีการแพทย์แบบ ดิถีจนา** ฉะนั้น พื้นฐานการแพทย์แผนไทยจึงน่าจะมาจากปรัชญาในพุทธศาสนากับสิทธิพื้นบ้าน สำหรับแนวและวิธีการวินิจฉัยโรคตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ซึ่งปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์ สงเคราะห์ฉบับหลวง และเวชศาสตร์วรรณา ฉบับหอพระสมุด สรุปลikeดังนี้

การแพทย์แผนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยในมนุษย์ แบ่ง ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีป่า ผีบ้าน หรือสิ่งที่มีอำนาจ หรือสิ่งของที่ผู้อื่นเสกมากระทำโทษเชื่อในเรื่องของเทพและเรื่องของเบื้องบน ลงโทษผู้ทำผิดจารีตประเพณีกลุ่มที่ 2 เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากธรรมชาติ ได้แก่ การเสียสมดุล ของร่างกาย อันประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ การเสียสมดุลของความร้อนและความเย็น และเสียสมดุลของโครงสร้างร่างกาย และกลุ่มที่ 3 เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดพลัง จักรวาล ได้แก่ อิทธิพลของดวงดาวต่างๆ ซึ่งมีทั้งพลังที่สร้างสรรค์และพลังงานที่ทำลายสุขภาพ หากพลังฝ่ายใดมากกว่าก็จะส่งผลให้สุขภาพดีหรือร้ายไปตามนั้น การรักษาจึงเป็นไปตามความเชื่อ คือ มีทั้งการใช้พิธีกรรม ได้แก่ การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงเทพเบื้องบน การต่อชะตา ส่วนการรักษามีการใช้ยาสมุนไพรและการกินอาหารเพื่อปรับสมดุลร่างกาย การนวด การอบ การ ประคบ และการปรับสมดุลทางจิตด้วยสมาธิการแพทย์แผนไทยเชื่อว่าสาเหตุแห่งการเจ็บป่วยเกิด จากสาเหตุใหญ่ๆ 6 ประการ ได้แก่ มูลเหตุธาตุทั้ง 4 อิทธิพลของฤดูกาลอายุที่เปลี่ยนไปตามวัย ถิ่นที่อยู่อาศัย อิทธิพลของกาลเวลาและสุริยจักรวาล พฤติกรรมเป็นมูลเหตุที่ก่อโรค ซึ่งพบว่า สอดคล้องกับ องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้ของเรื่องอาหารและยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เป็นพื้นฐานที่สุด หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้เชิงเทคนิค คือ องค์ความรู้ในเรื่องของอาหารและยา โดยปรกติแล้ว ผู้หญิงมักมีบทบาทสำคัญในการหาอาหารและยาเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ความรู้พื้นฐานของเรื่องอาหารและยา เช่น ยาแก้ไอ แก้อาการปวดหัว ตัวร้อน ฯลฯ มักจะได้รับการถ่ายทอดจากยายไปสู่แม่ เป็นต้น

2. องค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร องค์ความรู้ในเรื่องเหล่านี้มีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาขึ้นมาจากความรู้เชิงเทคนิคในด้านอาหารและยา ดังเช่น องค์ความรู้เทคนิคในการจัดการระบบการผลิต องค์ความรู้เกี่ยวกับการจำแนกประเภทของที่ดิน และผืนป่า เพื่อใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์

3. ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทำให้เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องออกกฎระเบียบเพื่อให้เป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน การแสดงอำนาจของชุมชนในการตรากฎระเบียบต่างๆ มักออกมาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรมและการสร้างประเพณี 1) วิถีคิด ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน ผ่านกาลเวลาหลายชั่วอายุคนจนตกผลึกกลายเป็นวิถี และแสดงออกในรูปของระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม การสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นซึ่งพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน ยังผลให้วิถีคิดซึ่งพัฒนาขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับธรรมชาติ เป็นวิถีคิดที่มีระบบมีเหตุผล ผลผ่านการตรวจสอบและการพิสูจน์ในชีวิตจริงมาเป็นเวลาช้านาน ในทำนองเดียวกัน การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเป็นวิถีคิดของชาวบ้าน ทำให้เรามองความเชื่อบางประการของชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องเจ้าที่ หรือผีบ้าน ผีเรือน เป็นต้นบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ความเชื่อนี้มิได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานของการวางกฎระเบียบ ขอบบังคับและจารีตประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นวิถีคิด ยังเป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรี อัตลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป

ในโลกที่ถูกครอบงำโดยกลไกตลาดและความสัมพันธ์ภายใต้ระบบทุนนิยม สภาวะแห่งความเลื่อมต่อการสูญพันธุ์ของพืช สัตว์ ความรู้ และวัฒนธรรมของมนุษย์มีอยู่สูงยิ่ง วิถีคิดเชิงเดี่ยวหรือการมองว่าวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้นเป็นความรู้ที่แท้ เป็นวิถีคิดที่จำเป็นต้อง

ได้รับการทบทวนตรวจสอบ โลกควรมีระบบความรู้และวิธีคิดที่หลากหลาย มีภูมิปัญญาและคลังความรู้ที่หลากหลาย การทำความเข้าใจกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงหมายถึงการถอดคติทางชาติพันธุ์ การเริ่มคิดจากมุมมองอื่นๆ ผ่านวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อช่วยให้เราเข้าใจตัวเองและปัญหาของเราได้ดีขึ้น ซึ่งพบว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ อเนก นาคะบุตร พบว่าสิ่งที่สังคมไทยในช่วงปี พ.ศ. 2541 ไม่ได้ขาดหายไปและยังดำรงอยู่ แต่ผู้คนส่วนใหญ่อาจมองไม่เห็น และไม่เข้าใจในสิ่งที่ผู้เขียนเรียกว่า “ทุนทางสังคม” ซึ่งหมายรวมถึง ทุนทางสังคมใน 5 รูปแบบ ได้แก่ **ทุนในรูปแบบแรก** คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า ค่านิยมท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า spirit capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้านรักเมือง และพร้อมที่จะลุกขึ้นมา เสียสละ ช่วยกันทำบ้านเมืองที่เขารัก เขาผูกพันเป็นสิ่งที่เกิด เป็นท้องถิ่นที่อยู่ของบรรพบุรุษ และเป็นทั้งความหวังของลูกหลานที่จะดูแลสืบต่อ spirit เหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละเมือง

ทุนรูปแบบที่สอง คือ ทุนทางภูมิปัญญา กล่าวคือ ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ แม้ว่าประเทศจะสูญเสียเงินทองและมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ประชาชนตกงาน แต่เราก็พบว่าสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่สามารถนำเอากลับมาใช้ใหม่ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้ชี้ทิศทางที่จะกลับมาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้ปรับตัวเป็นมรดกตกทอดมากับแผ่นดิน โดยหันกลับมาหา “ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง” ทั้งในด้านการใช้ชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ชุมชนกับชุมชนอื่นข้างเคียง **ทุนในรูปแบบที่สาม** คือ ทรัพยากรมนุษย์/ ทรัพยากรบุคคลเป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีของคนไทย เราพบว่าผู้นำทั้งในชนบทและเมือง ทั้งที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำอาวุโส ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรี เยาวชน เหล่านี้เป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถระดับหนึ่ง และมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือระหว่างองค์กรกับองค์กรเครือข่ายกับเครือข่าย **ทุนในรูปแบบที่สี่** ที่ท้องถิ่นไทย และภาคประชาสังคม นำกลับมาใช้อย่างเต็มที่ และสามารถพึ่งตัวเองได้ในสถานการณ์ที่ปั่นป่วน ก็คือ “ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ” แม้จะมีความเสื่อมโทรมและวิกฤตในตัวทรัพยากรธรรมชาติอยู่ไม่น้อย ดังจะพบว่ามีสภาพป่าและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมและลดน้อยลง ภาวะแห้งแล้ง และน้ำท่วมปรากฏอยู่ในทุกจังหวัดการศึกษาของปริญญา เทอดชูชีพ (2535 ,น.67-68) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "" ศักยภาพหมอบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดนครพนม" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1. เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ 2.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษากระบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า 1.)หมอบ้านในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีวัฒนธรรมกลุ่มย่อย ออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ (1)ไทยลาว (2) ผู้ไท (3)โซ่

(4) ผู้อ่านนอกจากนี้ยังพบว่าในระบบแนวคิดแพทย์พื้นบ้านสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคม มีการสร้างระบบกลไกยอมรับทางสังคมให้แก่สมาชิกให้แก่สมาชิกซึ่งแตกต่างกับการแพทย์สมัยใหม่ เช่น ในกรณีคนไข้โรคเอดส์ซึ่งส่งต่อการลงโทษทางสังคมที่รุนแรง มากกว่าการแพทย์พื้นบ้าน นอกจากนี้ระบบการแพทย์พื้นบ้านมีการถ่ายทอดโดยสายเลือด คือได้รับจากบรรพบุรุษได้ต่างจากแพทย์แผนปัจจุบัน การศึกษาของธารา อ่อนชมจันทร์ (2535, น.61-63) ได้ทำการศึกษาเรื่องศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย "โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ 2.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า 1.)หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ใช้วิธีการรักษาโรคหลายๆอย่างรวมกัน และสามารถรักษาโรคได้หลายชนิด 2.)ในการรักษาของหมอพื้นบ้านไม่ยึดติดอยู่กับกรอบ แต่มีหลายมิติ โดยเฉพาะมิติด้านจิตใจ 3.)งานวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดด้านเวลา 4.) สามารถแบ่งประเภทของหมอพื้นบ้าน ได้ดังนี้ (1) ประเภทหมออาชีพ (2) ประเภทหมอใจพระ 5.)ระบบแพทย์พื้นบ้านจะอยู่รวมกันเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นต้น การศึกษาของทอง บุญยศ และคณะ (2535, น.121-125) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์ "โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ 2.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า หมอพื้นบ้านในจังหวัดสุรินทร์สามารถแบ่งลักษณะออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1.) หมอพื้นบ้านที่ใช้การรักษาโรคที่มองเห็นได้ จับต้องได้ อาศัยตัวยา หรือวัตถุในการรักษา เช่น สมุนไพร น้ำมัน มีเทคนิคการตรวจ วินิจฉัย และการรักษาที่สมเหตุสมผลอธิบายได้ เช่น หมอสมุนไพร หมอกระดูก หมอนวด บางครั้งอาจใช้วิธีการเชิงสัญลักษณ์ เช่น การเป่าพ่นคาถาอาคม 2.)หมอพื้นบ้านมีกระบวนการความเชื่อท้องถิ่น เช่น คนทรงโบล สะเดาะเคราะห์ และหมอตำรา การศึกษาของมณฑุ แก่นเดียว (2535, น.63) ได้ศึกษาเรื่อง "ทองคำแห่งปัญญา" เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาในส่วนของการกระบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษา พบว่า หมออยู่ในพื้นที่แถบอีสานใต้ ไม่ค่อยเข้าใจในทฤษฎีดิน น้ำ ลม ไฟ หรือ สมุฏฐานโรคที่เกิดจากดี จากเสมหะ จากลม อะไรดังตำราที่แพทย์โบราณสอนกัน แต่วินิจฉัยโรคด้วยพิธีกรรมต่างๆ ที่พอจะชี้ให้เห็นว่า การตัดสินใจว่าผู้ป่วยนี้เกิดจาก การกระทำของมนุษย์ การกระทำทางไสยศาสตร์ป่วยจากสภาพร่างกายไม่ปกติ ป่วยจากการที่ร่างกายกินสิ่งที่ไม่ต้องการเข้าไป ป่วยจากกรรมพันธุ์ ป่วยจากสัตว์มีพิษมาทำร้าย เป็นต้นการศึกษาของสุวิทย์ มาประสงค์(2546, บทก้อย) ได้ศึกษาเรื่อง "ภูมิปัญญาหมออุ"เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมพื้นที่ 4 จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ตรัง พัทลุง จากการติดตามกระบวนการรักษา พบว่าสมุนไพรสามารถรักษาพิษงูได้ผล

จริง โดยเฉพาะการรักษาของหมอสมนึก จันทรประสูตร หมอประจำสำนักรักษาพิษงูวัดพรหมโลก สามารถให้การรักษารักษาพิษงูในระยะแผลเปื่อยเน่าลูกกลม มีประสิทธิผลกว่าการรักษาในสถานพยาบาลของรัฐด้วยประสิทธิภาพคำรับยาของหมอสมนึก จันทรประสูตร

อย่างไรก็ดีขณะนี้ทรัพยากรจำนวนหนึ่งได้ถูกนำกลับมาเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟู การอนุรักษ์ และยังใช้ประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นทุนทางสังคมในการสร้างฐานอาชีพ ฐานเศรษฐกิจ ฐานการมีชีวิตรอดของชุมชน โดยเฉพาะในชุมชนชนบท ในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจพอสมควร ทุนในรูปแบบสุดท้าย ในทุกสังคมชนบทจะมีการจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชน ที่เรียกว่า social fund อยู่ตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นกองทุนฌาปนกิจ ฌาปนการข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ฌาปนการควาย เป็นต้น การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ในทุกศาสนา กองทุนชะกาต ของพี่น้องมุสลิม ก็ชี้ให้เห็นถึงการระดมทุนเพื่อการดูแลผู้ยากลำบาก ที่คนมุสลิมได้มีการแบ่งปันโดยใช้หลักคำสอนทางศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยน่าจะเป็นประเทศแรก ๆ ในโลกที่เผชิญวิกฤตทางเศรษฐกิจ แล้วสามารถพลิกตัวกลับมาใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นต่างๆ ได้อย่างเท่าทันและชาญฉลาด จนไม่เกิดความเสี่ยงรุนแรงขึ้นในระดับฐานล่าง

ตอนที่ ๓. พลัง อำนาจ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัด นครศรีธรรมราช

จากการศึกษาด้วยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และกลุ่มเครือข่าย รวมทั้งการสนทนากลุ่มย่อยกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด หมอตำแย คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และกลุ่มเครือข่ายโดยมีการจัดแบ่งตามเขตพื้นที่ พบว่าบุคคลที่สังคมยอมรับให้การเคารพนับถือ และยังมีบทบาทในสังคมปัจจุบัน ดังนี้ (๑) เขตพื้นที่ที่เมืองและชนเมือง คือกลุ่มของนางลาวเปี้ยะ สารไธยา อายุ ๗๖ ปี และนางคำ รัตนมณี อายุ ๕๘ ปี (๒) เขตพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ นางเรื้อย รอดแก้ว อายุ ๗๔ ปี (๓) เขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล คือนางโสม คงชำนาญ อายุ ๕๕ ปี (๔) เขตพื้นที่เทือกเขา คือนางแจ่ม อัครคำ อายุ ๗๖ ปี ซึ่งพบว่าอายุต่ำสุดคือ ๗๔ ปี และอายุสูงสุด ๘๘ ปีซึ่งปัจจุบันนี้แม่กลุ่มนี้ยังคงมีหญิงมีครรภ์ และหญิงหลังคลอดมาใช้บริการอยู่เสมอ

ระบบการเขียนนี้แสดงถึงตัวตนที่แท้จริง หรือ คำว่า อัตลักษณ์ที่แสดงถึงการพึ่งพาอาศัยกันทางสังคม พบว่า สอดคล้องชัยชนะ สุวรรณเวช และคณะ¹ (๒๕๓๕, น.๓๘-๓๙) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขสภาพรวม" โดยศึกษาโครงการวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูข้อมูลเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่าในการปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านนั้นได้รับอิทธิพลมาจากสภาวะด้านสังคมวัฒนธรรม และนิเวศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีแนวโน้มลดลง (attenuated Curing role) และการปรับบทบาทการรักษา (adaptive curing role) พบได้ค่อนข้างน้อย ส่วนปรากฏการณ์ใหม่ของการปรับบทบาทการรักษา (emergent curing role) ยังไม่มีความชัดเจน จำเป็นต้องศึกษารายละเอียดต่อไป อย่างไรก็ตามการลดลงของบทบาทการรักษาโรคมิได้ลดลงอย่างทั่วถึงด้าน หมอพื้นบ้านบางคน เช่นหมอกระดูก หมอพิธีกรรม บอกเล่าว่ามีผู้ป่วยมากขึ้น บทเรียนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้คือภาพของหมอพื้นบ้านที่จะต้องถูกมองในภาพรวมของระบบแพทย์พื้นบ้าน คือมองในระบบสังคม และวัฒนธรรมของการดูแลสุขภาพในท้องถิ่น ในระบบมีคน มีความคิด ความเชื่อ เทคโนโลยี และระบบสัมพันธ์ บทบาทการรักษาของหมอพื้นบ้านได้ ก็เมื่อชุมชนมีชาวบ้าน มีความเชื่อ มีบรรทัดฐาน เป็นสิ่งแวดล้อมหล่อเลี้ยง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของวรวิทย์ พูนสวัสดิ์ศิริกิตกุล² (๒๕๓๕, น.๔๘-๔๙) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดพิจิตร" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ปัจจัยที่ขัดขวางบทบาทการทำงานของหมอพื้นบ้านมี ๒ ปัจจัย คือ ๑.) ปัจจัยทางกายภาพสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ป่าไม้ค่อยๆลดลงสมุนไพรหายากขึ้น เช่น นอแรด งาช้างเผือก ฯลฯ หมอพื้นบ้านหลายคนได้ลดบทบาทลง และเลิกรักษาโรคต่อมไทรอยด์ เพราะเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น นอกจากนี้สถานบริการสาธารณสุขเพิ่มขึ้นด้วยทำให้คนไข้มีโอกาเลือกมากกว่าแต่ก่อน อีกทั้งการคมนาคมก็มีความสะดวกขึ้นง่ายต่อการเดินทาง เป็นต้น ๒.) ปัจจัยทางชีวภาพบุคลากรในชุมชนจำนวนหนึ่งมีความเชื่อในสิ่งที่เป็นวิทยาศาสตร์มีเหตุผลเข้ามาสนับสนุน ซึ่งความเชื่อที่เป็นไสยศาสตร์ไม่

¹ ชัยชนะ สุวรรณเวช และคณะ "ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขสภาพรวม" สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

² วรวิทย์ พูนสวัสดิ์ศิริกิตกุล . "ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดพิจิตร" สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

สามารถอธิบายเหตุผลได้ เช่น ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น จึงทำให้หมอชาวบ้านมีน้อยลง และการศึกษาของมารศรี เชียมทรัพย์³ (๒๕๓๕, น. ๕๕) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ " โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.) สถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของหมอพื้นบ้านเปลี่ยนไป การดำรงชีพเป็นหมอพื้นบ้านอย่างเดียวนั้น อาจทำให้รายได้ไม่พอที่จะหาเลี้ยงครอบครัวในสภาพปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัฒนธรรมตะวันตกอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชีวิตหมอพื้นบ้านต้องเปลี่ยนอาชีพไป และไม่อยากเป็นหมอพื้นบ้านเพราะเป็นงานหนักรับผิดชอบสูง แต่ค่าตอบแทนน้อย จนแรงจูงใจในการประกอบอาชีพลดลง ๒.) ทฤษฎี หรือเหตุผลในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นจำนวนมากที่ไม่ชัดเจน และไม่สามารถอธิบายการกระทำที่เกี่ยวข้องได้ เช่น การต้มยาแก้ไอไม่ทราบว่สาเหตุใดจึงต้องใส่ยาแก้ไอ น้ำคำเป็นส่วนผสมด้วย เป็นต้น ๓.) แนวความคิดของการแพทย์พื้นบ้าน กับ การแพทย์ตะวันตกแตกต่างกัน มีทฤษฎีการเกิดโรคไม่เหมือนกัน เรื่องที่จะเชื่อมโยงนั้นยากยิ่งซึ่ง เพราะกระบวนการรักษาโรคต่างๆของการแพทย์พื้นบ้านนั้นต้องใช้ทั้งการ และจิต เช่นการไล่ผี คาถาอาคม ไสยศาสตร์ เข้าทรง และยังถ่ายทอดในส่วนของสังคมพิธีกรรมต่างๆ เช่น การไหว้ครูประจำปี เป็นต้น นอกจากนี้การกล่าวอ้างของอัญชลี อินทนนท์⁴ (๒๕๓๕, น. ๖๐-๖๒) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.) บทบาทหมอพื้นบ้านในชุมชนยังเป็นที่พึ่งพาชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านใกล้เคียง มีหมอบางท่านที่มีผู้มารับบริการจากจังหวัดอื่น ๒.) ผู้มีบทบาทสูงสุดในชุมชน ซึ่งส่วนมากจะเป็นหมอสูตร/หมอสะเดาะเคราะห์ ส่วนหนึ่งเป็นมัลลทายกวดด้วย ๓.) การแพทย์พื้นบ้านเป็นทางเลือกอีกหนึ่งแนวทางแต่ปัจจุบันได้ลดบทบาทลงเนื่องมาจากบทบาทของทางภาครัฐได้ให้การสนับสนุนทางด้านการแพทย์แผนปัจจุบันหรือการแพทย์สมัยใหม่มากกว่า แล้วทอดทิ้งการแพทย์แผนไทย แพทย์พื้นบ้านอย่างสิ้นเชิง ๔.)

³ มารศรี เชียมทรัพย์. “ ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

⁴ อัญชลี อินทนนท์. “ ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร ” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

หมอฟันบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งควรอนุรักษ์ไว้ รวมทั้ง การศึกษาของปริญญดา เทอดชูชีพ⁵ (๒๕๓๕ ,น.๖๓-๖๔) ได้ทำการศึกษารื่อง " ศักยภาพหมอ ชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดนครพนม" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิง คุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.)หมอฟันบ้านในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีวิวัฒนาการกลุ่มย่อย ออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ (๑) ไทยลาว (๒) ผู้ไท (๓) โซ (๔) ญ้อ นอกจากนี้ยังพบว่าในระบบแนวคิดแพทย์พื้นบ้านสอดคล้องกับ วิธีการดำรงชีวิตของคนในสังคม มีการสร้างระบบกลไกยอมรับทางสังคมให้แก่สมาชิกให้แก่ สมาชิกซึ่งแตกต่างกับการแพทย์สมัยใหม่ เช่น ในกรณีการใช้โรคเอดส์ซึ่งส่งต่อการลงโทษทาง สังคมที่รุนแรง มากกว่าการแพทย์พื้นบ้าน นอกจากนี้ระบบการแพทย์พื้นบ้านมีการถ่ายทอดโดย สายเลือด คือได้รับจากบรรพบุรุษได้ ต่างจากแพทย์แผนปัจจุบัน การศึกษาของธรา อ่อนชม จันทร⁶ (๒๕๓๕,น.๖๑-๖๓) ได้ทำการศึกษารื่อง ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย "โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิง สำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ๑.)หมอฟันบ้านส่วนใหญ่ใช้ วิธีการรักษาโรคหลายๆอย่างรวมกัน และสามารถรักษาโรคได้หลายชนิด ๒.)ในการรักษาของหมอ พื้นบ้านไม่ยึดติดอยู่กับกรอบ แต่มีหลายมิติ โดยเฉพาะมิติด้านจิตใจ ๓.)งานวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัด ด้านเวลา ๔.) สามารถแบ่งประเภทของหมอฟันบ้าน ได้ดังนี้ (๑) ประเภทหมออาชีพ (๒) ประเภท หมอใจพระ ๕.)ระบบแพทย์พื้นบ้านจะอยู่ร่วมกันในชุมชนที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นต้น การศึกษาของ บุญยศ และคณะ⁷ (๒๕๓๕,น.๑๒๑-๑๒๕) ได้ทำการศึกษารื่อง ศักยภาพ หมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์ "โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ ๒.เป็นการศึกษาเชิง คุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า หมอฟันบ้านในจังหวัดสุรินทร์สามารถแบ่งลักษณะออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑.) หมอฟันบ้านที่

⁵ ปริญดา เทอดชูชีพ . “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดนครพนม”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

⁶ ธรา อ่อนชมจันทร. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย” สำนักงาน คณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

⁷ ทอง บุญยศ. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์” สำนักงาน คณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

ใช้การรักษาโรคที่มองเห็นได้ จำต้องได้ อาศัยตัวยา หรือวัตถุ ในการรักษา เช่น สมุนไพร น้ำมัน มีเทคนิคการตรวจ วินิจฉัย และการรักษาที่สมเหตุสมผลอธิบายได้ เช่น หมอสมุนไพร หมอกระดูก หมอนวด บางครั้งอาจใช้วิธีการเชิงสัญลักษณ์ เช่น การเป่าพ่น คาถาอาคม ๒.) หมอพื้นบ้านมีกระบวนการความเชื่อท้องถิ่น เช่น คนทรงโบด สะเดาะเคราะห์ และหมอดำรา การศึกษาของมงกุฏ แก่นเดียว^๘ (๒๕๓๕, น.๖๓) ได้ศึกษาเรื่อง "ทองคำแห่งปัญญา" เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาในส่วนของกระบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษา พบว่า หมอยาในพื้นที่แถบอีสานใต้ ไม่ค่อยเข้าใจในทฤษฎี ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือ สมุฏฐานโรคที่เกิดจากดี จากเสมหะ จากลม อะไรดังตำราที่แพทย์โบราณสอนกัน แต่วินิจฉัยโรคด้วยพิธีกรรมต่างๆ ที่พอจะชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจว่าผู้ป่วยนี้เกิดจาก การกระทำของมนุษย์ การกระทำทางไสยศาสตร์ป่วยจากสภาพร่างกายไม่ปกติ ป่วยจากการที่ร่างกายกินสิ่งที่ไม่ต้องการเข้าไป ป่วยจากกรรมพันธุ์ ป่วยจากสัตว์มีพิษมาทำร้าย เป็นต้น

และมูลเหตุสำคัญด้วยการศึกษาของสุวิทย์ มาประสงค์^๙ (๒๕๔๖, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "ภูมิปัญญาหมอยา" เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมพื้นที่ ๔ จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ตรัง พัทลุง จากการติดตามกระบวนการรักษา พบว่าสมุนไพรสามารถรักษาพิษงูได้ผลจริง โดยเฉพาะการรักษาของหมอสมนึก จันทรประสูตร หมอยาแห่งสำนักรักษาพิษงูวัดพรหมโลก สามารถให้การรักษารักษาพิษงูในระยะแผลเปื่อยเน่าลูกกลม มีประสิทธิภาพดีกว่าการรักษาในสถานพยาบาลของรัฐด้วยประสิทธิภาพตำรับยาของหมอสมนึก จันทรประสูตรจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในเรื่องแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารกแรกเกิด โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งพบว่า ความเจ็บป่วยในแนวคิดแบบโหราศาสตร์จึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมิติของเวลาและสถานที่สาระสำคัญของแนวคิดจึงเป็นระบบวิธีคิดที่ตอบสนองด้านจิตใจของมนุษย์ที่ต้องการความมั่นคงของจิตใจ การล่วงรู้ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หรือการรู้ว่าเหตุการณ์ร้ายในปัจจุบันจะคลี่คลายไปอย่างไร ส่วนเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหามาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากมายดังในปัจจุบันก็ยังใช้อยู่ วิธีการรักษาโรคดังกล่าวคือวิธีการทางไสยศาสตร์ ลักษณะอันเร้นลับของไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ยังไม่อาจพิสูจน์ได้อย่างชัดเจน เพราะยังไม่มีวิทยาศาสตร์แขนงใดสามารถค้นพบทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์

^๘ มงกุฏ แก่นเดียว. “ทองคำแห่งภูมิปัญญา” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

^๙ สุวิทย์ มาประสงค์ “ภูมิปัญญาหมอยา” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖.

ที่อยู่เบื้องหลังความลึกกลับของไสยศาสตร์ได้โดย หนึ่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพของคนและการรักษาพยาบาลจึงยังคงเป็นความเร้นลับที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่งและการศึกษาของชัยชนะ สุวรรณเวช และคณะ (2535, น.78-79) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขภาพรวม" โดยศึกษาโครงการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูข้อมูลเชิงปริมาณ ระยะที่ 2เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษากะบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่าในการปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านนั้นได้รับอิทธิพลมาจากสถานะด้านสังคม วัฒนธรรม และนิเวศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีแนวโน้มลดลง(attenuated Curing role) และการปรับบทบาทการรักษา(adaptive curing role) พบได้ค่อนข้างน้อย ส่วนปรากฏการณ์ใหม่ของการปรับบทบาทการรักษา(emergent curing role)ยังไม่มี ความชัดเจนจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดต่อไป อย่างไรก็ตาม การลดลงของบทบาทการรักษาโรคมิได้ลดลงอย่างทั่วถึงด้าน หมอพื้นบ้านบางคน เช่นหมอกระดูก หมอพิธีกรรม บอกเล่าว่ามีผู้ป่วยมากขึ้น บทเรียนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้คือภาพของหมอพื้นบ้านที่จะต้องถูกมองในภาพรวมของระบบแพทย์พื้นบ้าน คือมองในระบบสังคม และวัฒนธรรมของการดูแลสุขภาพในท้องถิ่น ในระบบมีคน มีความคิด ความเชื่อ เทคโนโลยี และระบบสัมพันธ์ บทบาทการรักษาของหมอพื้นบ้านได้ ก็เมื่อชุมชนมีชาวบ้าน มีความเชื่อ มีบรรทัดฐาน เป็นสิ่งแวดล้อมหล่อเลี้ยง การศึกษาของวรวิทย์ พูนสวัสดิ์กิติติกุล (2535, น.48-49) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดพิจิตร" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ 2.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษากะบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ปัจจัยที่ขัดขวางบทบาทการทำงานของหมอพื้นบ้านมี 2 ปัจจัย คือ 1.) ปัจจัยทางกายภาพสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ป่าไม้มีน้อยลงสมุนไพรหายากขึ้น เช่น นอแรด งาช้างเผือก ฯลฯ หมอพื้นบ้านหลายคนได้ลดบทบาทลง และเลิกรักษาโรคต่อมามีภายหลัง เพราะเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น นอกจากนี้สถานบริการสาธารณสุขเพิ่มขึ้นด้วยทำให้คนไข้มีโอกาเลือกมากกว่าแต่ก่อน อีกทั้งการคมนาคมก็มีความสะดวกขึ้นง่ายต่อการเดินทาง เป็นต้น 2.) ปัจจัยทางชีวภาพบุคลากรในชุมชนจำนวนหนึ่งมีความเชื่อในสิ่งที่เป็นวิทยาศาสตร์มีเหตุผลเข้ามาสนับสนุน ซึ่งความเชื่อที่เป็นไสยศาสตร์ไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้ เช่น ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น จึงทำให้หมอชาวบ้านมีน้อยลง การศึกษาของมารศรี เชียมทรัพย์ (2535, น.55) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ " โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ 2.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษากะบวนการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า 1.)

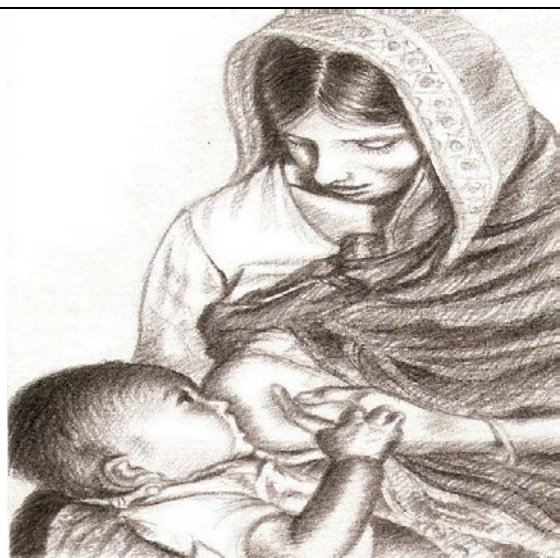
สถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของหมอพื้นบ้านเปลี่ยนไป การดำรงชีพเป็นหมอพื้นบ้านอย่างเดียวนั้น อาจทำให้รายได้ไม่พอที่จะหาเลี้ยงครอบครัวในสภาพปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัฒนธรรมตะวันตกอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชีวิตหมอพื้นบ้านต้องเปลี่ยนอาชีพไป และไม่อยากเป็นหมอพื้นบ้านเพราะเป็นงานหนักรับผิดชอบสูง แต่ค่าตอบแทนน้อย จนแรงจูงใจในการประกอบอาชีพลดลง 2.) ทฤษฎี หรือเหตุผลในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นจำนวนมากที่ไม่ชัดเจน และไม่สามารถอธิบายการกระทำที่เกี่ยวข้องได้ เช่น การดื่มยาแก้ไอไม่ทราบว่าสาเหตุใดจึงต้องใส่ยาแก้ไอ น้ำคำเป็นส่วนผสมด้วย เป็นต้น 3.) แนวความคิดของการแพทย์พื้นบ้าน กับการแพทย์ตะวันตกแตกต่างกัน มีทฤษฎีการเกิดโรคไม่เหมือนกัน เรื่องที่จะเชื่อมโยงนั้นยากยิ่ง เพราะกระบวนการรักษาโรคต่างๆ ของการแพทย์พื้นบ้านนั้นต้องใช้ทั้งการ และจิต เช่นการไล่ผี คาถาอาคม ไสยศาสตร์ เข้าทรง และยังถ่ายทอดในส่วนของสังคมพิธีกรรมต่างๆ เช่น การไหว้ครูประจำปี เป็นต้น การศึกษาของอัญชลี อินทนนท์ (2535, น.60-62) ได้ทำการศึกษาเรื่อง " ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน.กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร" โดยการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1.เป็นการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลเพื่อดูเชิงปริมาณ ระยะที่ 2.เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จุดเน้นอยู่ที่การศึกษาระบบการ และประสิทธิภาพการรักษา จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า 1.) บทบาทหมอพื้นบ้านในชุมชนยังเป็นที่พึ่งพาชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านใกล้เคียง มีหมอบางท่านที่มีผู้มารับบริการจากจังหวัดอื่น 2.) ผู้มีบทบาทสูงสุดในชุมชน ซึ่งส่วนมากจะเป็นหมอสูตร/หมอสะเดาะเคราะห์ ส่วนหนึ่งเป็นมัลทายกวัดด้วย 3.) การแพทย์พื้นบ้านเป็นทางเลือกอีกหนึ่งแนวทางแต่ปัจจุบันได้ลดบทบาทลงเนื่องมาจากบทบาทของทางภาครัฐได้ให้การสนับสนุนทางด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน หรือการแพทย์สมัยใหม่มากกว่า แล้วทอดทิ้งการแพทย์แผนไทย แพทย์พื้นบ้านอย่างสิ้นเชิง 4.) หมอพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งควรอนุรักษ์ไว้

ข้อคิดเห็นในครั้งนี้ พบว่า

จากการศึกษาพบว่าหน้าที่ที่มารดามีต่อภาระครอบครัวในครัวเรือนในปัจจุบันพบว่ามีหน้าที่หลักคือ 1) หน้าที่ด้านเศรษฐกิจในสมัยโบราณคนในครอบครัวเดียวกันต้องช่วยกันทำมาหากิน ครอบครัวเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ในปัจจุบันการผลิตต่างๆ ถูกตัวแทนนอกครอบครัวรับไปทำแทนทั้งสิ้น นอกจากนั้นยังมาจากต่างประเทศ การผลิตอาหารภายในบ้าน ในสังคมปัจจุบันสิ่งต่างๆ อาจหาซื้อได้ไม่ว่าอาหาร หรือความรับผิดชอบเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม นอกจากนั้นยังมีเครื่องมือเครื่องใช้ทุนแรงในครัวเรือนต่างๆ 2.) หน้าที่ในการให้การศึกษาในสมัยก่อนแม่สอนเรื่อง การบ้านการเรียนให้ลูก สอนให้อ่าน เขียนหรือทำเลขง่ายๆ แต่ทุกวันที่เด็กใช้เวลาในโรงเรียน

หรือในการเรียนมากกว่าอยู่บ้าน กินข้าวกลางวันที่โรงเรียนถึงบ้านในเวลา3.)หน้าที่ในการปกป้อง
 สวัสดิภาพ หน้าที่สำคัญอีกประการที่ไม่ควรละเลยของครอบครัว คือ หน้าที่ความเป็นแม่เพื่อเลี้ยงดู
 บุตร เพื่อปกป้องครอบครัวต้องปกป้องสวัสดิภาพของสมาชิก เพื่อไม่ให้ลูกถูกทอดทิ้งเด็กที่ถูก
 ครอบครัวทอดทิ้ง ให้ความรู้สึกรอบอุ่น ปลอดภัยในการเลี้ยงดู 4.) หน้าที่ในการสันตนาการ มี
 สันตนาการซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชีวิตครอบครัว การใช้เวลาสันตนาการร่วมกันนั้น จะทำให้
 ความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางการเกษตร และการแปรรูป
 อาหาร เช่น การปลูกผัก การทำกับข้าว การทำขนมประเพณี การกวนผลไม้ตามฤดูกาล5.)หน้าที่ทาง
 ศาสนาในชนบทเวลามีนงานวัดก็เข้าไปเพื่อสนุกมากกว่าที่จะสนใจกับพิธีศาสนา ความเชื่อพื้นฐาน
 ต่างๆ เด็กก็มักจะได้จากครอบครัว ครอบครัวควรช่วยให้เขามีปรัชญาชีวิต ศีลธรรมที่เขามี เขา
 ได้มาจากครอบครัวของเขาเอง เช่นการมีความเชื่อเรื่องบุญบาป และได้ถ่ายทอดสั่งสอนจากรุ่นสู่
 รุ่น 6) หน้าที่ในการให้ความรัก แม้มีหน้าที่ที่ทำให้เกิดบุตรเมื่อมนุษย์สามารถสืบพันธุ์อยู่ต่อไปได้
 ในวัยทารกเด็กจะได้รับการอุ้มชูกอดรัดในระหว่างให้นมมารดาจะทำให้เขาเกิดความไว้วางใจ รู้ว่า
 ใครเป็นใครในครอบครัว การอุ้มชูกอดรัดด้วยความรักเด็กจะเกิดความรู้สึกอบอุ่นมั่นคงปลอดภัย
 ซึ่งจะช่วยให้เขาปรับตัวให้เข้ากับโลกภายนอกได้ การดูแลด้วยความรักความใกล้ชิดของแม่จะช่วย
 ให้เด็กมีบุคลิกภาพที่มีสุขภาพสมบูรณ์ ความรักและการให้กำลังใจจากครอบครัวจะช่วยให้เขา
 เติบโตเป็นคนมีความสุขและมีความเชื่อมั่นในตนเอง เด็กจะได้รับความรักที่ต่อเนื่องไม่ขาดหายนั้น
 ต้องมาจากครอบครัว สาเหตุหนึ่งของการที่เด็กที่ซุกซนมีปัญหาเพราะเขาถูกละเลย เขาจึงอยากได้
 ความเอาใจใส่ความโกรธ อิจฉาริษยาเป็นโทษแก่เด็กที่ไม่รู้สึกรอบอุ่นหรือไม่เป็นที่ต้องการของ
 ครอบครัว ถ้าเด็กไม่แน่ใจในความรู้สึกของพ่อแม่ เขาจะเป็นคนที่อาจหลบหนีคนเดียว ขี้อายหรือ
 ก่อความยุ่งยาก คนที่ไม่ได้รับความรักจากครอบครัวก็จะไม่สามารถรักผู้อื่นได้เช่นกัน

อ้างอิง
รูปภาพประกอบในบทที่ ๕

ภาพหมายเลขที่ ๖๓

แสดงการให้นมบุตรซึ่งลักษณะอย่างถูกวิธีคือใช้นิ้วมีอนวดเคล้าบริเวณเต้านมด้วย

ภาพหมายเลขที่ ๖๔

แสดงสีหน้าแห่งความสุขของผู้เป็นแม่ที่ได้ให้นมบุตรอันเป็นที่รักของตน

ภาพหมายเลขที่ ๖๕

แสดงถึงการที่ทารกเด็กจะได้รับการอุ้มชูกอดรัดระหว่างให้นมมารดาจะทำให้เขาไว้วางใจมารดา

ภาพหมายเลขที่ ๖๖

แสดงถึงการนำบุตรไปเลี้ยงในขณะที่ตนต้องไปทำงานในไร่นาซึ่งพบเห็นโดยมากในสังคมชนบท

ภาพหมายเลขที่ ๖๗

แสดงความใกล้ชิดระหว่างมารดาและบุตรสาว
ตรงกลับคำว่า “ คุณนางให้คุณแม่ ”

ภาพหมายเลขที่ ๖๘

แสดงถึงภาระของผู้หญิงที่แม้ว่าจะตั้งครรถ์บุตร
คนที่สองก็ไม่ทิ้งภาระในการดูแลบุตรคนแรก

ภาพหมายเลขที่ ๖๙

แสดงถึงในสังคมปัจจุบันจะมีความทันสมัยแต่
การสั่งสอนในเรื่องของการทำครัวก็ยังถือว่าเป็น
หน้าที่ของมารดา

ภาพหมายเลขที่ ๗๐

แสดงการอุ้มชูทอดทิ้งด้วยความรักเด็กจะเกิด
ความรู้สึกอบอุ่นมั่นคงปลอดภัย

ภาพหมายเลขที่๗๑

แสดงการอาบน้ำบุตรซึ่งมารดาพึงเฝ้าระวังและดูแลอย่างใกล้ชิด

ภาพหมายเลขที่๗๒

แสดงการเช็ดตัวบุตรซึ่งอุ้มชูกอดรัดบุตรไว้ที่หน้าอกของตน

ภาพหมายเลขที่ ๗๓

แสดงการใช้เวลาว่างสันทนการร่วมกัน ในสังคมปัจจุบันนั้นจะมีเวลาว่างน้อยลง และพบว่าโดยส่วนใหญ่มักนิยมใช้สถานที่นอกร้านเช่น สวนสาธารณะ

ภาพหมายเลขที่๗๔

แสดงการดูแลด้วยความรักความใกล้ชิดของแม่ จะช่วยให้เด็กมีบุคลิกภาพที่มีสุขภาพสมบูรณ์

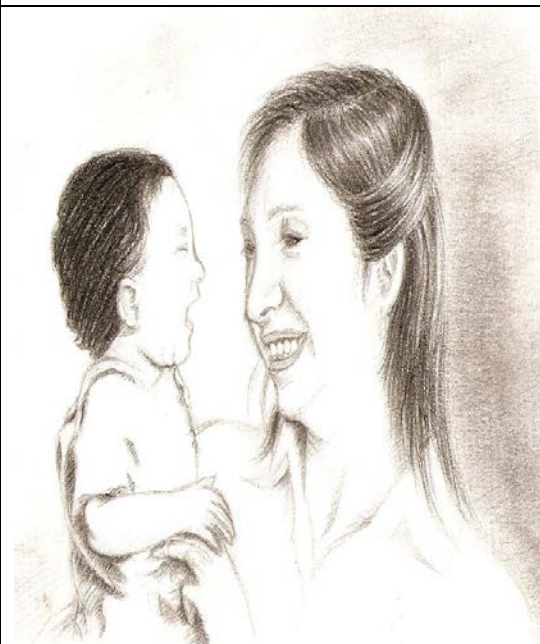
ภาพหมายเลขที่๗๕

แสดงความรักและการให้กำลังใจจาก
ครอบครัวจะช่วยให้เขาเติบโตเป็นคนมีความสุข
และมีความเชื่อมั่นในตนเอง

ภาพหมายเลขที่๗๖

แสดงถึงความสายใยความสัมพันธ์ใกล้ชิด
ระหว่างแม่-ลูกภายในครอบครัว

ภาพหมายเลขที่๗๗

แสดงหน้าที่ในการปกป้องสวัสดิภาพ หน้าที่
สำคัญอีกประการที่ไม่ควรละเลยของครอบครัว

ภาพหมายเลขที่๗๘

แสดงหน้าที่หลักของมารดาทางชีววิทยาคือการ
ให้กำเนิดใหม่

ข้อค้นพบจากการศึกษา กล่าวคือ

ระบบการแพทย์พื้นบ้านเกิดขึ้นบนพื้นฐานความ สัมพันธระหว่างคน กับ ธรรมชาติ และคนกับคนในจารีตแบบ เดิมที่คนยังยอมรับอำนาจของธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติและจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนบนพื้นฐาน โลกทัศน์ดังกล่าว ทั้งเพื่อให้คนสามารถเข้าถึงทรัพยากรโดยทั่วถึง และเพื่อสืบทอดและสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ต่างๆ ให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์มากที่สุดและอย่างยั่งยืนที่สุด

ระบบการแพทย์ในจารีตดังกล่าว จะมีขอบเขตของความเจ็บป่วยที่กว้างขวาง กล่าวคือรวมความผิดปกติของร่างกายและจิตใจ ไว้อย่างครอบคลุมรอบด้าน ดังการอธิบายถึงแหล่งที่มาของความเจ็บป่วยไว้ทั้งอำนาจของธรรมชาติ อำนาจของธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติ และอำนาจทางสังคมที่กำหนดขอบเขตของการเจ็บป่วยไว้กว้างขวาง ก็เพื่อให้ความเจ็บป่วยเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ให้นักกลุ่มต่างๆ มาสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของแต่ละฝ่ายที่มีอยู่เพื่อให้ คนป่วยได้มีทางออกชีวิตอย่างดีที่สุดในขณะที่เดียวกัน ก็เพื่อให้ความเจ็บป่วยซึ่งถือเป็นวิกฤติของชีวิตเป็นพื้นที่สำคัญ ในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัย เกื้อกูลซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ก็เพื่อเป็นหลักประกันว่า สมาชิกของสังคมได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด ในความผิดปกติของทุกๆ ด้าน

สังคมมาร่วมกันนี้ทำให้เกิดความหลากหลาย ในการอธิบายว่าคนใดคนหนึ่งจะเจ็บป่วยหรือไม่เจ็บป่วย เป็นอะไรควรได้รับการรักษาอย่างไร ควรไปหาหมอ อะไร คนไหนเป็นต้น ระบบการแพทย์พื้นบ้านจึงมีพื้นฐานของความหลากหลาย ที่คนมีสิทธิ์เลือกด้วย เช่น เลือกที่จะไปหาหมอประเภทใด หาใคร โดยอาจเลือกได้ตั้งแต่หมอที่รักษาด้วยหลักธรรมชาติ และ หมอที่รักษาด้วยหลักเหนือธรรมชาติ ทั้งที่อาการของคนไข้นั้นเหมือนกัน ระบบการแพทย์พื้นบ้านวางบทบาทการเป็นหมอไว้ที่ การเป็นหมอเพื่อประโยชน์ส่วนร่วมไม่ใช่ส่วนตัว การเข้ามาเป็นหมอก็ดี วัตรปฏิบัติของความ เป็นหมอก็ดี ผลตอบแทนของหมอจากการรักษาก็ดี ล้วนสัมพันธ์กับอำนาจของชุมชน กระบวนการรักษาจึงแยกไม่ออกจากระบบความสัมพันธ์ที่เป็นปกติของสังคมดังจะเห็นได้ว่า คนไข้ เครือข่าย และตัวหมอเข้าสู่ความสัมพันธ์ในกระบวนการตรวจรักษาคนไข้ อย่างความสัมพันธ์ของคนที่มีอัตลักษณ์ร่วมกัน ดำเนินไปอย่างฉันทันทีพี่น้อง ภายในสถานการณ์ที่เป็นปกติธรรมดา ในสภาพเช่นนี้คนไข้จะไม่เครียดหรือรู้สึกว่าตนเอง อยู่ในสภาพที่ไม่เหมือนกับคนอื่นเมื่อตนเป็นผู้เจ็บป่วย และไม่ว่าใครก็มีสิทธิ์เข้าถึงหมอทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

ระบบการแพทย์พื้นบ้านจึงไม่ได้มีหน้าที่ เพียงการดูแลสุขภาพเท่านั้น แต่มีส่วนสำคัญในการสร้างและผลิตซ้ำอำนาจของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของผี ของพระของเจ้า หรือของบุญกรรม ส่งผลให้การแพทย์พื้นบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้าง

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดเกื้อกูลกันของคนในชุมชนและต่างชุมชนไปพร้อมๆ กัน ด้วยเมื่อชุมชนหมู่บ้านถูกผนวกเข้าสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศแบบใหม่ นับตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา ระบบการแพทย์พื้นบ้านได้รับการกระทบกระเทือนอย่างไม่เคยมีมาก่อน โดยประการแรกฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เป็นฐานสำคัญของการก่อเกิดดำรงอยู่ และสืบทอดระบบแพทย์พื้นบ้านถูกแยกออกไปจากชุมชน ที่สำคัญก็คือการเข้ามาจัดการเรื่องป่า รัฐทั้งการยึดเอาป่าออกไปจากการดูแลของชุมชน และการกระตุ้นให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเฉพาะอย่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ทำให้ป่าถูกทำลายอย่างมากทั้งธุรกิจที่ได้รับสัมปทานจากรัฐ การลักลอบตัดไม้รวมทั้งการแผ้วถางของชาวบ้านเองเพื่อขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว อย่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดดังกล่าว ประการที่สองการแพร่หลายของวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ ที่เน้นในเรื่องของความถูกต้องของระบบการแพทย์สมัยใหม่ ในลักษณะอำนาจเชิงเดี่ยว คือมีแต่หลักการของระบบการแพทย์สมัยใหม่อย่างเดียวนั้นที่ถูกต้อง อะไรที่ไม่เหมือนหรืออธิบายด้วยหลักการแพทย์สมัยใหม่ไม่ได้ถือว่าไม่ถูกต้องลักษณะเช่นนี้ทำให้ระบบการคิดของการแพทย์พื้นบ้านถูกปฏิเสธได้รับการยอมรับบ้างก็เป็นส่วนที่เป็นกระพีเท่านั้น คือ การนำเอาสมุนไพรบางตัวมาพิสูจน์และทดลองด้วยหลักทางวิทยาศาสตร์และสนับสนุนให้มีการใช้กันในลักษณะของสมุนไพรเดี่ยวๆ และการยอมรับในเรื่องของการนวดเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงในลักษณะเช่นนี้ ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบการแพทย์พื้นบ้านหลายประการ ที่สำคัญคือเป็นการแยกระบบการดูแลสุขภาพออกจากเจ้าหน้าที่ทางสังคม การแยกการศึกษาแบบพื้นบ้านจากการผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ และความไม่สามารถพึ่งตนเองในด้านการรักษาพยาบาลของชุมชน

ในสถานการณ์ที่บีบคั้นเช่นนี้ หมอพื้นบ้านบ้างประเภทค่อยๆ สูญหายไปจากสังคม บางคนเลิกเป็นหมอพื้นบ้าน ที่เหลือก็พยายามปรับตัวเพื่อหาพื้นที่สำหรับพอที่นำพาการแพทย์พื้นบ้านให้อยู่รอดได้บ้าง แม้จะอ่อนล้าอย่างยิ่งก็ตาม โดยหมอพื้นบ้านส่วนหนึ่งก็จะพยายามปรับตัว โดยการยอมรับวิธีการของการแพทย์แผนใหม่บางอย่างเข้าไปใช้ เพื่อให้ได้รับการยอมรับมากขึ้น บางส่วนพยายามออกมาตั้งสำนักรักษาและอบรมสั่งสอนวิชาภายนอกชุมชน เพื่อสื่อสารกับคนในวงกว้างขึ้น แต่ก็มีไม่น้อยที่ยังยืนยันในอัตลักษณ์แบบเดิม ถึงอาจจะพบกับทางตันว่าอาจจะไม่มีใครสืบทอดวิชาของตนต่อไปแล้ว ทั้งนี้ยังพอเห็นได้ชัดว่า ในชุมชนยังพอมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและจารีตแบบเดิมอยู่พอสมควร จะยังปกป้องให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านสามารถรักษาพื้นที่ของการมีส่วนร่วมในการรักษาดูแลสุขภาพของคนในชุมชน รวมทั้งต่างชุมชนไว้ได้มากกว่าในชุมชนที่วัฒนธรรมถูกเข้าไปแทนที่ โดยวัฒนธรรมอันเกิดจากการพัฒนาแบบใหม่มาแล้ว แต่

ถึงแม้หมอพื้นบ้านบางส่วนจะพอปรับตัวเพื่อหาพื้นที่สำหรับความอยู่รอดได้บ้าง บางชุมชนยังอาจรักษาการแพทย์พื้นบ้านมากกว่าชุมชนอื่นๆ แต่นับวันพลังดังกล่าวนี้อ่อนล้าลงไปเรื่อยๆ หากว่าทบทวนการแพทย์สมัยใหม่ยังขยายอำนาจในฐานะผู้ชี้ถูกชี้ผิดทั้งหมดของระบบการดูแลสุขภาพสุขภาพ และขยายพื้นที่ของตนออกไปเบียดกับการแพทย์พื้นบ้านเข้มข้นมากขึ้น และรัฐยังไม่เห็นว่าการแพทย์พื้นบ้าน มีวิธีคิดและคุณค่าเป็นของตัวเองที่สัมพันธ์กับชีวิตของชุมชน และให้การสนับสนุนบ้างตามสมควร ทางออกกับปัญหาเชิงกระบวนทัศน์ การหาทางออกสำหรับปัญหาของประเทศหลายๆ อย่าง พบว่ายิ่งแก้ก็ยิ่งมีปัญหา ทั้งนี้เพราะเรายังคงแก้ปัญหาในกรอบวิธีคิดแบบเดิม ทั้งที่ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นปัญหาในเชิงกระบวนทัศน์ การแก้ปัญหาที่วนอยู่ในกระบวนทัศน์เดิม ยิ่งแก้ยิ่งติดกับที่ ถลาลงไปอีกจนหาทางออกไม่ได้เมื่อประเทศเปิดรับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก ไม่ใช่เพียงว่าประเทศของเราถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก ในลักษณะที่ประเทศของเราเป็นเพียงส่วนย่อยๆ ที่ต้องเดินไปตามอิทธิพลของเศรษฐกิจโลกที่มีประเทศมหาอำนาจชักใยอยู่เบื้องหลังเท่านั้น แต่สังคมของเราทั้งสังคมพยายามถ่ายทอดระบบภูมิปัญญา ระบบคุณค่า และระบบอำนาจต่างๆ จากประเทศตะวันตกเข้ามาแทนที่สิ่งที่มีอยู่เดิม เพื่อให้ประเทศเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความทันสมัย เพราะถ้าประเทศไม่ทันสมัยการพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่อย่างประเทศตะวันตกก็เกิดขึ้นไม่ได้ ลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศในลักษณะที่นำแบบอย่างและวิธีการมาจากประเทศตะวันตก เข้ามาแทนที่โครงสร้างต่างๆ ที่มีอยู่เดิม โดยมองว่าโครงสร้างแบบก่อนล้าหลังและขัดขวางการพัฒนาประเทศ ซึ่งระบบการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านก็ต้องประสบชะตากรรมเช่นนี้ คือถูกกดให้หายไปและนำระบบการดูแลสุขภาพแบบตะวันตกเข้ามาเป็นแนวทางเดียวในการพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพของไทย ลักษณะเช่นนี้ทำให้ระดับประเทศอย่างประเทศไทยต้องพึ่งพิงประเทศทุนนิยมตะวันตก ทั้งด้านความรู้ เทคโนโลยี ยา อุปกรณ์ และเครื่องมือต่างๆ ผลก็คือในแต่ละปีไทยต้องสูญเสียเงินตราให้กับต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ในขณะที่การพึ่งพาทางความรู้ทำให้ขาดการพัฒนาความรู้จากรากฐานของตนเอง ทำให้การพึ่งพาในด้านของเทคโนโลยี ยา และอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ยิ่งแน่นแฟ้นขึ้น ส่วนภายในประเทศชนบทก็ต้องพึ่งพิงเมือง ถูกดูดซับความมั่นคงเข้าสู่เมืองภายใต้นโยบายสาธารณสุขของรัฐ ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการดูแลสุขภาพของคนทำให้อ่อนแอลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกันลักษณะของการดูแลสุขภาพแบบแยกส่วนก็เข้าแทนที่ลักษณะวิถีชีวิตที่เป็นองค์รวมของสังคมไทย ซึ่งก็ยิ่งทำให้สังคมไทยอ่อนแอลงมากยิ่งขึ้น แม้ปัจจุบันจะมีการตระหนักถึงวิกฤติในเรื่องการดูแลสุขภาพของคนไทยจนเกิดการปฏิรูปสุขภาพขึ้น แต่ก็น่าเสียดาย ที่ขบวนการปฏิรูปดังกล่าวยังคงวนเวียนอยู่ในกระบวนทัศน์เดิม โดยปัญหาหลักที่ขบวนการนี้คิดยังคงอยู่ที่ว่าประชาชนยังไม่ได้รับการดูแลในเรื่องของสุขภาพอย่างทั่วถึงเท่าเทียมกัน จึงเน้นยุทธวิธีการกระจายอำนาจไป

ให้องค์กรท้องถิ่นช่วยจัดการ ในเรื่องการดูแลสุขภาพของคนไทยในท้องถิ่น แต่โดยที่วาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ยังคงมีบทบาทครอบงำอยู่เช่นเดิม

ประเด็นแนวทางในการศึกษาครั้งต่อไป

แนวทางเลือกของการฟื้นฟูระบบการดูแลสุขภาพแบบพื้นฐาน บ้านนั้นจะต้องกระทำในกระบวนการทัศน์ใหม่ คือการพึ่งตัวเองในการดูแลรักษาสุขภาพ โดยการเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีการจากการครอบงำของประเทศตะวันตก มาสู่การสร้างท้องถิ่นให้เข้มแข็งด้วยการพึ่งตนเองจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นเองและสามารถคัดสรรศาสตร์สู่ระบบสู่โลกโลกาภิวัตน์ เข้ามาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับท้องถิ่นอย่างเป็นตัวของตัวเอง

แนวทางสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ทบทวนภูมิปัญญา และการฟื้นฟูระบบการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านให้เข้มแข็ง ซึ่ง หนึ่งจะผูกพันกับวัฒนธรรมในชุมชนที่จะเป็นเงื่อนไขในการสร้างความมั่นคงให้แก่ชุมชน สอง การใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นและของประเทศให้เกิดศักยภาพในการพัฒนาไปข้างหน้า และ สาม คนมีความผูกพันกับภูมิปัญญาไทยและใช้เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ

แนวทางในการทบทวนวาทกรรมระบบคุณค่าและระบบอำนาจของชุมชนเอง เพราะระบบการแพทย์พื้นบ้าน เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และพัฒนา มาในบริบทของชุมชนที่ชุมชนมีระบบคุณค่าและระบบอำนาจของตัวเอง สามารถจะกำหนดความสัมพันธ์ต่างๆ ในชุมชนได้ ระบบคุณค่าดังกล่าวเน้นที่การให้ความสำคัญ ธรรม ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติบนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ส่วนอำนาจก็คือศักดิ์ศรีและสิทธิของการเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่ชุมชน หรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังแห่งการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตซ้ำ และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพัฒนาสังคม ให้ไปตามหลักศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรมและความยั่งยืนของธรรมชาติต่างๆ เช่น การนับถือผีจะเป็นทั้งระบบอำนาจของชุมชนที่ใช้ขัดเกลาและความสัมพันธ์ของคนในสังคม และเป็นแหล่งกำเนิดคุณค่าที่ทำให้คนเข้ามาสัมพันธ์กัน ในลักษณะที่เหมาะสม เช่น ไม่ละเมิดต่อส่วนรวม เป็นต้น

แนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชน โดยที่หมู่บ้านในปัจจุบันไม่ได้อยู่ด้วยตัวเองหรือ เกี่ยวข้องเฉพาะกับชุมชนในท้องถิ่นเหมือนแต่เดิม แต่ชุมชนได้เปิดตัวเองติดต่อกับอิทธิพลต่าง ๆ จากภายนอกอย่างซับซ้อน ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในชุมชนจึงไม่ได้เป็นปึกแผ่นหรือมีเอกภาพอย่างในอดีต แต่มีความหลากหลายในหลาย ๆ กรณีมีความขัดแย้งกัน ดังนั้นสถาบันสังคมในชุมชนที่มีมาแต่เดิมอาจจะไม่สามารถจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและหลากหลายได้ ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือแบบใหม่เพื่อทำหน้าที่ปกป้องสิทธิของชุมชนและเพื่อตรวจสอบ

กิจกรรมในชุมชน เครื่องมือดังกล่าวที่มีการเสนอกันมากก็คือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งในเรื่องของการแพทย์ พื้นบ้านเองก็น่าจะเป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งขององค์กรชุมชนกล่าวคือ ควรสนับสนุนให้ชุมชนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกันได้รวมกลุ่มเพื่อร่วมกันดำเนินงานในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับ การแพทย์พื้นบ้าน ทั้งในแง่ของการสนับสนุนส่งเสริมในเรื่องการดูแลรักษา และการอบรมฝึกฝน เพื่อสืบทอดวิชาความรู้ และการศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ การค้นคว้าเพิ่มเติมของหมอพื้นบ้าน รวมทั้งเป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างองค์กร การแพทย์พื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ระหว่างองค์กร การแพทย์พื้นบ้าน กับองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ทั้งของรัฐและของเอกชน ทั้งในระดับชาติ ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น

แนวทางการสนองต่อนโยบายด้านระบบการดูแลสุขภาพตามแนวนโยบายของ ภาครัฐสู่ชุมชน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาประเทศแบบใหม่หรือยังแต่ต้องคำนึงถึงความเป็น ตัวของตัวตนของท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาและเลือกในสิ่งที่เหมาะสมในชีวิตของท้องถิ่น การ เข้ามาของระบบการดูแลสุขภาพสุขภาพแผนใหม่จึงควรเข้ามาในฐานะที่เป็นทางเลือกหนึ่งที่มีวิถีคิด วิถีการ ประสิทธิภาพในลักษณะหนึ่งในขณะเดียวกันระบบการแพทย์พื้นบ้านก็ควรได้รับการ สนับสนุนให้พัฒนาต่อไปได้ด้วยวิถีคิด และประสิทธิภาพของตนเอง เพื่อให้ยังสามารถทำหน้าที่ ในชุมชนและประชาชนสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม

อาจกล่าวได้ว่าการแพทย์แผนโบราณของไทยเป็นที่ยอมรับว่า ได้มีการช่วยเหลือสังคมมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเห็นได้จากการที่ผู้ป่วยยังคงไปรักษาอยู่อย่างสม่ำเสมอและมีจำนวน มาก ปัจจุบันการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณนั้นมีจำนวนน้อยมาก ดังนั้นเห็นควรที่จะ ส่งเสริม อนุรักษ์ในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับการรักษากระดูกของแพทย์แผนโบราณในจังหวัด นครศรีธรรมราชหรือจังหวัดต่างๆในภาคใต้มีมากขึ้นหรือแม้แต่การศึกษาความเชื่อ และทัศนคติ เกี่ยวกับการรักษาโรคต่างๆให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ประเวศ วะสี. “การศึกษาของชาดิกกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.” ใน *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชนบท*.

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, ๒๕๓๖.

_____. *พุทธเกษตรกับสานติสุขของคนไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘.

_____. *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๘

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร:

สำนักงานกองทุนและสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๑.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. “การพัฒนาที่ยั่งยืน.” ใน *วิธีวิทยาศึกษาในสังคมไทย: วิถีใหม่แห่งการ*

พัฒนา. จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: เอดิสันเพรส

โปรดักส์, ๒๕๓๕.

บุค ศรีอาริยะ. *ภูมิปัญญาบูรณาการ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิวิถีทรรศน์, ๒๕๔๑.

สุจิตรา บุญรัตน์. *ระเบียบวิธีวิจัยสำหรับรัฐประศาสนศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร:

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๑.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. “จิตวิทยาการเรียนรู้ผู้ใหญ่.” *คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*

ประสานมิตร, ๒๕๓๘. (อค์สำเนา)

ชัยชนะ สุวรรณเวช และคณะ. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน” สำนักงานคณะกรรมการ

สาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕.

วรวิทย์ พูนสวัสดิ์กิติกุล. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดพิจิตร”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕.

มารศรี เชียมทรัพย์. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕.

อัญชลี อินทนนท์. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕.

มงกุฏ แก่นเดียว. “*ทองคำแห่งภูมิปัญญา*” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงาน

ปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕.

ทอง บุญยศ. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์” สำนักงาน

คณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕.

ปริญดา เทอดชูชีพ. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดนครพนม”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

ธารา อ่อนชมจันทร์. “ศักยภาพหมอชาวบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน. กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย”

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๕.

ประนอม ตุลยกล และพยอม ทองขาว. “ ความพึงพอใจของผู้รับบริการที่คลินิกการแพทย์แผน

ไทยโรงพยาบาลห้วยยอดจังหวัดตรัง_” สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตรัง , ๒๕๔๑.

รุจิณา อรรถสิขฐ และคณะ. “ คุณสมบัติและพฤติกรรมของหมอพื้นบ้านในชุมชน ” โครงการสมุนไพรรักษา

การสาธารณสุขมูลฐาน. สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน โครงการสมุนไพรรักษา

พึ่งตนเอง อายุเวทวิทยาลัย , ปปท.

ทรงศิริ สาประเสริฐ “ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (คณะ

มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒

ชัยรัตน์ พัฒนเจริญ และคณะ. “ การศึกษาการใช้สมุนไพรในชุมชนจังหวัดขอนแก่น ” ศูนย์ฝึกอบรมและ

พัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , ๒๕๒๙.

ประเวศ วะสี. “ ศักยภาพของแพทย์_” สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๒.

สุวิทย์ มาประสงค์_”ภูมิปัญญาหมอ”สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๔๖.

สุรพงษ์ อินทรวีเชียรและคณะ. “ การรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน ” สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูล

ฐาน กระทรวงสาธารณสุข , ๒๕๓๖.

อภัยร วรรณถนอม. “ ภูมิปัญญาการรักษาโรคกระดูกของพระครู ธรรมธราชิณ(พ่อท่านจอบ)_” วัดธาราวดี

ตำบลบางจาก อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยทักษิณ , ๒๕๔๑.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “ ภูมิปัญญาไทย ” มุลนิธิภูมิปัญญา . สำนักพิมพ์อัมรินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ , ๒๕๔๔.

_____. “ ภูมิปัญญาทักษิณ_” มุลนิธิภูมิปัญญา . สำนักพิมพ์อัมรินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ , ๒๕๔๔.

_____. “ ภูมิปัญญาภาคกลาง_” มุลนิธิภูมิปัญญา . สำนักพิมพ์อัมรินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ , ๒๕๔๔.

_____. “ ภูมิปัญญาล้านนา_” มุลนิธิภูมิปัญญา . สำนักพิมพ์อัมรินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ , ๒๕๔๔.

_____. “ ภูมิปัญญาอีสาน_” มุลนิธิภูมิปัญญา . สำนักพิมพ์อัมรินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ , ๒๕๔๔

เชิงอรรถ

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน) “ประเพณีเนื่องในการเกิดและประเพณีเนื่องในการตาย”

(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคัมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕) หน้า ค.-จ.

ผู้เขียนได้ข้อมูลจากอาจารย์ก้นขา อื้อประเสริฐว่าคัมภีร์ประณมจินดาเล่ม ๑-๒ ความตรงกับตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์เล่ม ๑ ของพระยาพิชญประสาทเวช พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ เนื่องจากผู้เขียนยังไม่มีโอกาสได้อ่านหนังสือเล่มนี้จึงยังไม่อาจทราบได้ว่า เนื้อหาสาระจะเป็นการวิเคราะห์จากคัมภีร์ประณมจินดาโดยตรงหรือว่าเป็นแต่เพียงการคัดลอกเนื้อหาของคัมภีร์ประณมจินดา พิมพ์เผยแพร่เท่านั้น

ก้นขา อื้อประเสริฐ และ กาญจนา สุคนธมณี, ผู้รวบรวม. “บรรณานุกรมเลือกสรรเรื่องการเกิดและบรรณนิทัศน์” (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม) อ้างถึงรายการลำดับที่ ๑๐. หอสมุดแห่งชาติ. “คัมภีร์ประณมจินดาเล่ม ๑ ” ๒๔๑๓. (สำเนา ไมโครฟิล์ม) จำ ทอทองคำวรรณ “เทียบปีและศกของไทยฝ่ายใต้กับของฝ่ายเหนือ ตั้งแต่ จ.ศ. ๑-๑๔๐๔ (พ.ศ. ๑๘๘๒-๒๔๘๕)” แดงงานประวัติศาสตร์เอกสาร โบราณคดี ปีที่ ๖ เล่ม ๑ (มกราคม, ๒๕๑๕) หน้า ๕๒.

แบบประเมินผลการวิจัย
ที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๐
ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ชื่อผลงานวิจัย การศึกษาแบบแผนการดูแลสุขภาพของหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอดและทารกแรกเกิด
โดยกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช
The Study of Health Care for Pregnant women, after giving birth, and the new born
babies using the local wisdom in Nakhon Si Thammarat.

ผู้รับทุน นางสาวจิตติมา ดำรงวัฒนะ
รหัสประจำตัวนักวิจัย วช. ๔๗๑๐๐๑๒๕

ข้าพเจ้ารองศาสตราจารย์วิมล คำศรี ที่ปรึกษาโครงการวิจัยดังกล่าวได้พิจารณา
ตรวจสอบผลงานวิจัยของ นางสาวจิตติมา ดำรงวัฒนะ แล้ว มีความเห็นดังนี้

- ☐ ผลงานวิจัยมีความถูกต้องสมบูรณ์ในระดับดีเยี่ยม เห็นสมควรเผยแพร่ในวงวิชาการ
- ☐ ผลงานวิจัยมีความถูกต้องสมบูรณ์ในระดับดี เห็นสมควรเผยแพร่ในวงวิชาการ
- ☐ ผลงานวิจัยมีความถูกต้องสมบูรณ์ในระดับผ่าน เห็นสมควรเผยแพร่ในวงวิชาการ
- ☐ ผลงานวิจัย ยังต้องปรับปรุงแก้ไข ดังนี้

☐ ความคิดเห็นอื่นๆ

(รองศาสตราจารย์วิมล คำศรี)
ที่ปรึกษาโครงการวิจัย